COPYRIGHT STATEMENT

హితోపదేశము

చెన్నపురి, 1921

Record no. 497

Hitōpadēśamu

Cennapuri, 1921

Record no. 497

Bibliographic Record Target

హితోపదేశము.- చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, 1921.

178, 6 p. ;17 cm.

Record no. 497

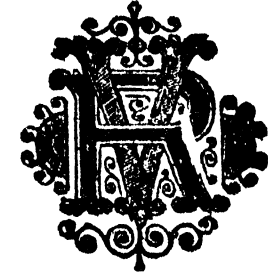
Hitōpadēśamu.- Cennapuri : Vāviḷḷa Rāmasvāmiśāstrulu aṃḍ Sans, 1921.

178, 6 p. ;17 cm.

Record no. 497

శ్రీః

హితోపదేశము.



చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1921.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1921.

శ్రీ

హి తో ప దే శః.

ప్ర స్తా వి కా.

సిద్ధిః సాధ్యే సతా మస్తు ప్రసాదా త్తస్య ధూర్జటేః,
జాహ్నవీఫేనలే ఖేవ యన్మూర్ధ్ని శశినః కళా. 1

శ్రుతో హితోపదేశోఽయం పాటవం సంస్కృతో క్తిషు,
వాచాం సర్వత్ర వైచిత్ర్యం నీతివిద్యాం దదాతి చ. 2

అజరామరవ త్ప్రాజ్ఞో విద్యా మర్థం చ చిన్తయేత్,
గృహీత ఇవ కేశేషు మృత్యునా ధర్మ మాచరేత్. 3

సర్వద్ర వ్యేషు విద్యైవ ద్రవ్య మాహు రను త్తమమ్,
అహార్యత్వా దనర్ఘ్యత్వా దక్షయత్వా చ్చ సర్వదా. 4

సఙ్గమయతి విద్యైవ నీచగాఽపి నరం సరిత్,
సముద్ర మివ దుర్ధర్షం నృపం భాగ్య మతః పరమ్. 5

విద్యా దదాతి వినయం వినయా ద్యాతి పాత్రతామ్,
పాత్రత్వా ద్ధన మాప్నోతి ధనా ద్ధర్మం తత స్సుఖమ్. 6

విద్యా శ స్త్రం చ శా స్త్రం చ ద్వే విద్యే ప్రతిప త్తయే,
ఆద్యా హాస్యాయ వృద్ధత్వే ద్వితీయాఽఽద్రియ తే సదా.

పణ్డితే చ గుణాః సర్వే మూర్ఖే దోషా శ్చ కేవలమ్,
తస్మా న్మూర్ఖ సహస్రేషు ప్రాజ్ఞ ఏకో విశిష్య తే. 8

యన్నవే భాజనే లగ్నః సంస్కారో నాన్యథా భవేత్,
కథాచ్ఛలేన బాలానాం నీతి స్తదిహ కథ్యతే. 9
మిత్త్రలాభః సుహృద్భేదో విగ్రహః సన్ధి రేవ చ,
పఞ్చతన్త్రా త్తథాఽన్యస్మా ద్గ్రన్థా దాకృష్య లిఖ్యతే. 10

అస్తి భాగీరథీతీరే పాటలిపుత్త్రనామధేయం నగరమ్. తత్త్ర సర్వస్వామిగుణోపేతః సుదర్శనో నామ నరపతి రాసీత్. స భూపతి రేకదా కేనాపి పఠ్యమానం శ్లోకద్వయం శుశ్రావ.-

అనేకసంశయోచ్ఛేది పరోక్షార్థస్య దర్శకం,
సర్వస్య లోచనం శాస్త్రం యస్య నా స్త్యన్ధ ఏవ సః. 11
యౌవనం ధనసంపత్తిః ప్రభుత్వ మవివేకితా,
ఏకైక మ ప్యనర్థాయ కిము యత్త్ర చతుష్టయమ్. 12

ఇత్యాకర్ణ్యాత్మనః పుత్త్రాణా మనధిగతనీతిశాస్త్రాణాం నిత్య మున్మార్గగామినాం శాస్త్రాననుష్ఠానే నోద్విగ్నమనాః స రాజా చిన్తయామాస.

కోఽర్థః పుత్త్రేణ జాతేన యో న విద్వా న్న ధార్మికః,
కాణేన చక్షుషా కిం వా? చక్షుః పీడైవ కేవలమ్. 13
అజాత మృత మూర్ఖాణాం వర మాద్యౌ న చాన్తిమః,
సకృ ద్దుఃఖకరా వాద్యా వన్తిమ స్తు పదే పదే. 14

కిం చ,—స జాతో యేన జాతేన యాతి వంశః సమున్నతిమ్,
పరివర్తిని సంసారే మృతః కో వా న జాయతే. 15

అన్యచ్చ,-గుణిగణగణనారమ్భే న పతతి కఠినీ ససంభ్రమం యస్య,
తేనామ్బా యది సుతినీ వద వన్ధ్యా కీదృశీ భవతి. 16

అపి చ,—దానే తపసి శౌర్యే చ యస్య న ప్రథితం మనః,

విద్యాయా మర్థలాభే చ మాతు రుచ్చార ఏవ సః. 17

అపరం చ,—వర మేకో గుణీ పుత్త్రో న చ మూర్ఖశతై రపి,
ఏక శ్చన్ద్ర స్తమో హన్తి న చ తారాగణోఽపి చ. 18
పుణ్యతీర్థే కృతం యేన తపః క్వా ప్యతిదుష్కరం,
తస్య పుత్త్రో భవే ద్వశ్యః సమృద్ధో ధార్మికః సుధీః. 19

తథా చోక్తమ్,—

అర్థాగమో నిత్య మరోగితా చ,
ప్రియా చ భార్యా ప్రియవాదినీ చ,
వశ్య శ్చ పుత్త్రోఽర్థకరీ చ విద్యా
షడ్జీవలోకేషు సుఖాని రాజన్. 20

కిం చ,—కోఽధన్యో బహుభిః పుత్త్రైః కుసూలాపూరణాఢకైః,
వర మేకః కులాలమ్బీ యత్త్ర విశ్రూయతే పితా. 21
ఋణకర్తా పితా శత్త్రు ర్మాతా చ వ్యభిచారిణీ,
భార్యా రూపవతీ శత్త్రుః పుత్త్రః శత్త్రు రపణ్డితః. 22
అనభ్యాసే విషం విద్యా త్వజీర్ణే భోజనం విషం,
విషం సభా దరిద్రస్య వృద్ధస్య తరుణీ విషమ్. 23
యస్య కస్య ప్రసూతోఽపి గుణవాన్ పూజ్యతే నరః,
ధను ర్వంశవిశుద్ధోఽపి నిర్గుణః కిం కరిష్యతి. 24
హా! హా! పుత్త్రక! నాధీతం సుగతై తాసు రాత్రిషు,
తేన త్వం విదుషాం మధ్యే పఙ్కే గౌ రివ సీదసి. 25

తత్కథ మిదానీ మేతే మమ పుత్త్రా గుణవన్తః క్రియన్తామ్?

ఆహార నిద్రా భయ మైథునం చ
సామాన్య మేత త్పశుభి ర్నరాణామ్;

ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషో
ధర్మేణ హీనాః పశుభిః సమానాః. 26

యతః,—ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యస్యైకోఽపి న విద్యతే,
అజాగళస్తనస్యేవ తస్య జన్మ నిరర్థకమ్. 27

య చ్చోచ్యతే,—
ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధన మేవ చ,
పఞ్చైతా న్యపి సృజ్యన్తే గర్భస్థ స్యైవ దేహినః. 28

కిం చ,—అవశ్యం భావినో భావా భవన్తి మహతా మపి,
నగ్నత్వం నీలకణ్ఠస్య మహాహిశయనం హరేః. 29

అపి చ,—య దభావి న తద్భావి భావి చే న్న త దన్యథా,
ఇతి చిన్తావిషఘ్నోఽయ మగదః కిం న పీయతే. 30

ఇ త్యేతత్ కార్యాక్షమాణాం కేషాంచి దలసానాం వచనమ్. తస్మాత్,
న దైవ మేవం సంచిన్త్య త్యజే దుద్యోగ మాత్మనః,
అనుద్యోగేన తైలాని తిలేభ్యో నాప్తు మర్హతి. 31

అన్య చ్చ,—ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీ
ర్దైవేన దేయ మితి కాపురుషా వదన్తి,
దైవం నిహత్య కురు పౌరుష మాత్మశక్త్యా
యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః. 32

కిం చ,—యథా హ్యేకేన చక్రేణ న రథస్య గతి ర్భవేత్
ఏవం పురుషకారేణ వినా దైవం న సిధ్యతి. 33

తథా చ,—పూర్వజన్మకృతం కర్మ దైవ మిత్యుచ్యతే బుధైః,

తస్మాత్ పురుషకారేణ యత్నం కుర్యా దతన్ద్రితః. 34
యథా మృత్పిణ్డతః కర్తా కురుతే య ద్య దిచ్ఛతి,
ఏవ మాత్మకృతం కర్మ మానవః ప్రతిపద్యతే. 35

అపరంచ,—కాకతాలీయవత్ ప్రాప్తం దృష్ట్వాఽపి నిధి మగ్రతః,
న స్వయం దైవ మాదత్తే పురుషార్థ మపేక్షతే. 36
ఉద్యమేన హి సిధ్యన్తి కార్యాణి న మనోరథైః,
న హి సుప్తస్య సింహస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః. 37
మాతాపితృకృతాభ్యాసో గుణితా మేతి బాలకః,
న గర్భచ్యుతిమాత్రేణ పుత్త్రో భవతి పణ్డితః. 38

తథా చ,—మాతా శత్రుః పితా వైరీ యేన బాలో న పాఠితః,
న శోభతే సభామధ్యే హంసమధ్యే బకో యథా. 39
రూపయౌవనసంపన్నా విశాలకులసంభవాః,
విద్యాహీనా న శోభన్తే నిర్గన్ధా ఇవ కింశుకాః. 40

అపరం చ,—పుస్తకేషు చ నాధీతం నాధీతం గురుసన్నిధౌ,
న శోభతే సభామధ్యే జారగర్భా ఇవ స్త్రియః. 41
మూర్ఖోఽపి శోభతే తావ త్సభాయాం వస్త్రవేష్టితః,
తావ చ్చ శోభతే మూర్ఖో యావ త్కించి న్న భాషతే.

ఏత చ్చిన్తయిత్వా స రాజా పణ్డితసభాం కారితవాన్. రాజోవాచ—'భోభోః పణ్డితాః, శ్రూయతాం మమ వచనమ్; కి మస్తి కశ్చి దేవంభూతో విద్వాన్, యో మమ పుత్త్రాణాం నిత్య మున్మార్గగామినా మనధిగతశాస్త్రాణా మిదానీం నీతిశాస్త్రోపదేశేన పునర్జన్మ కారయితుం సమర్థః? యతః,—

కాచః కాఞ్చనసంసర్గా ద్ధత్తే మారకతీం ద్యుతిమ్,

తథా సత్సన్నిధానేన మూర్ఖో యాతి ప్రవీణతామ్. 43

ఉక్తం చ,—హీయతే హి మతిస్తాత హీనైః సహ సమాగమాత్,
సమైశ్చ సమతామేతి విశిష్టైశ్చ విశిష్టతామ్. 44

అత్రాన్తరే విష్ణుశర్మనామా మహాపణ్డితః సకలనీతిశాస్త్రతత్త్వజ్ఞో బృహస్పతిరివాబ్రవీత్.—'దేవ, మహాకులసంభూతా ఏతే రాజపుత్త్రాః, తన్మయా నీతిం గ్రాహయితుం శక్యన్తే. యతః,—

నాద్రవ్యే నిహితా కాచిత్ క్రియా ఫలవతీ భవేత్,
న వ్యాపారశతేనాపి శుకవత్ పాఠ్యతే బకః. 45

అన్యచ్చ,—అస్మింస్తు నిర్గుణం గోత్రే నాపత్యముపజాయతే,
ఆకరే పద్మరాగాణాం జన్మ కాచమణేః కుతః. 46

అతోఽహం షణ్మాసాభ్యన్తరే తవ పుత్త్రాన్, నీతిశాస్త్రాభిజ్ఞాన్ కరిష్యామి,' ఇత్యాకర్ణ్య రాజా సవినయం పునరువాచ.—

'కీటోఽపి సుమనఃసఙ్గాదారోహతి సతాం శిరః,
అశ్మాఽపి యాతి దేవత్వం మహద్భిః సుప్రతిష్ఠితః. 47

అన్యచ్చ,—యథోదయగిరేర్ద్రవ్యం సన్నికర్షేణ దీప్యతే,
తథా సత్సన్నిధానేన హీనవర్ణోఽపి దీప్యతే. 48

గుణా గుణజ్ఞేషు గుణీభవన్తి తే నిర్గుణం ప్రాప్య భవన్తి దోషాః, ఆస్వాద్యతోయాః ప్రభవన్తి నద్యః సముద్రమాసాద్య భవన్త్యపేయాః. తదేతేషాం మత్పుత్త్రాణాం నీతిశాస్త్రోపదేశాయ భవన్తః ప్రమాణమ్.' ఇత్యుక్త్వా తస్య విష్ణుశర్మణో బహుమానపురస్సరం పుత్త్రాన్ సమర్పితవాన్.

ఇతి ప్రస్తావికా.

శ్రీ

హితోపదేశే,

మిత్త్రలాభః.

అథ ప్రాసాదపృష్ఠే సుఖోపవిష్టానాం రాజపుత్త్రాణాం పురస్తాత్ ప్రస్తావక్రమేణ స పణ్డితోఽబ్రవీత్.

విద్యా నామ నరస్య రూపమధికం విద్యాఽతిగుప్తం ధనం
విద్యా బన్ధురసౌ విదేశగమనే విద్యాఽక్షయం సమ్బలమ్,
విద్యా కీర్తికరీ సభావశకరీ విద్యా పరం లోచనం
విద్యా జీవనహేతురత్ర భువనే విద్యావిహీనః పశుః.
గఙ్గాహీనో హతో దేశో విద్యాహీనం హతం కులమ్,
అప్రసూతా హతా నారీ హతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణః. 1
కావ్యశాస్త్రవినోదేన కాలో గచ్ఛతి ధీమతామ్,
వ్యసనేన చ మూర్ఖాణాం నిద్రయా కలహేన వా. 2

తద్భవతాం వినోదాయ కాకకూర్మాదీనాం విచిత్రాం కథాం కథయామి. రాజపుత్త్రైరుక్తం 'కథ్యతామ్.'

విష్ణుశర్మోవాచ.—శృణుత యూయం సంప్రతి మిత్త్రలాభః ప్రస్తూయతే యస్యాయమాద్యః శ్లోకః.—

అసాధనా విత్తహీనా బుద్ధిమన్తః సుహృత్తమాః,
సాధయన్త్యాశు కార్యాణి కాకకూర్మమృగాఖువత్. 3

రాజపుత్రా ఊచుః 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.— అస్తి గోదావరీతీరే విశాల శ్శాల్మలీతరుః. తత్ర నానాదిగ్దేశా దాగత్య రాత్రౌ పక్షిణో నివసన్తి. అథ కదాచి దవసన్నాయాం రాత్రా వస్తాచలచూడావలమ్బిని భగవతి కుముదినీనాయకే చన్ద్రమసి, లఘుపతనకనామా వాయసః ప్రబుద్ధః కృతాన్త మివ ద్వితీయ మటన్తం వ్యాధ మపశ్యత్. తమవలోక్యాచిన్తయత్: 'అద్యప్రాత రేవానిష్టదర్శనం జాతం; న జానే కి మనభిమతం దర్శయిష్యతి.' ఇ త్యుక్త్వా తదనుసరణక్రమేణ వ్యాకుల శ్చలితః. యతః.—

శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ,
దివసే దివసే మూఢ మావిశన్తి న పణ్డితమ్. 4

అన్య చ్చ; విషయిణా మిద మవశ్యం కర్తవ్యమ్.

ఉత్థా యోత్థాయ బోద్ధవ్యం మహాభయ ముపస్థితం,
మరణవ్యాధిశోకానాం కి మద్య నిపతిష్యతి. 5

అథ తేన వ్యాధేన తణ్డులకణాన్ వికీర్య జాలం విస్తీర్ణమ్. స చ ప్రచ్ఛన్నో భూత్వా స్థితః. తస్మి న్నేవ కాలే చిత్రగ్రీవనామా కపోతరాజ స్సపరివారో వియతి విసర్పం స్తాం స్తణ్డులకణా నవలోకయామాస. తతః కపోతరాజ స్తణ్డులకణలుబ్ధాన్ కపోతాన్ ప్రత్యాహ:—'కుతోఽత్ర నిర్జనే వనే తణ్డులకణానాం సంభవః? త న్నిరూప్యతాం తావత్. భద్ర మిదం న పశ్యామి. ప్రాయే ణానేన తణ్డులకణలోభే నాస్మాభి రపి తథా భవితవ్యమ్,

కఙ్కణస్య తు లోభేన మగ్నః పఙ్కే సుదుస్తరే,
వృద్ధవ్యాఘ్రేణ సంప్రాప్తః పథిక స్స మృతో యథా.

కపోతా ఊచుః 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧.

అహ మేకదా దక్షిణారణ్యే చరన్న పశ్యమ్. ఏకో వృద్ధవ్యాఘ్ర స్స్నాతః కుశహస్త స్సరస్తీరే బ్రూతే 'భో భోః పాన్థ, ఇదం సువర్ణకఙ్కణం గృహ్యతామ్.' తతో లోభాకృష్టేన కేనచిత్ పాన్థే నాలోచితమ్: 'భాగ్యే నైతత్ సంభవతి! కిం త్వస్మి న్నాత్మసన్దేహే ప్రవృత్తి ర్న విధేయా. యతః,

అనిష్టా దిష్టలాభేఽపి న గతి ర్జాయతే శుభా,
యత్రాస్తే విషసంసర్గోఽమృతం త దపి మృత్యవే. 7

కిం తు సర్వత్రార్థార్జనే ప్రవృత్తి స్సన్దేహ ఏవ. తథా చోక్తమ్:—

న సంశయ మనారుహ్య నరో భద్రాణి పశ్యతి,
సంశయం పున రారుహ్య యది జీవతి పశ్యతి. 8

త న్నిరూపయామి తావత్.' ప్రకాశం బ్రూతే 'కుత్ర తవ కఙ్కణమ్?' వ్యాఘ్రో హస్తం ప్రసార్య దర్శయతి. పాన్థోఽవదత్ 'కథం క్రూరాత్మకే త్వయి విశ్వాసః?' వ్యాఘ్ర ఉవాచ.— 'శృణు, రే పాన్థ, ప్రా గేవ యౌవనదశాయా మతిదుర్వృత్తోఽస్మి; అనేకగోమానుషాణాం వధా న్మే పుత్రా మృతా, దారా శ్చ; వంశహీన శ్చాహమ్. తతః, కేనచి దహ మాదిష్టః, దానధర్మాదికం చరతు భవా నితి. తదుపదేశా దిదానీ మహం స్నానశీలో దాతా వృద్ధో గలితనఖదన్తః; కథం న విశ్వాసభూమిః? యతః,—

ఇజ్యాధ్యయనదానాని తప స్సత్యం ధృతిః క్షమా,
అలోభ ఇతి మార్గోఽయం ధర్మ శ్చాష్టవిధః స్మృతః. 9
తత్ర పూర్వ శ్చతుర్వర్గో దమ్భార్థ మపి సేవ్యతే,
ఉత్తర స్తు చతుర్వర్గో మహాత్మ న్యేవ తిష్ఠతి. 10

మమ చైతావాన్ లోభవిరహో యేన స్వహ స్తస్థ మపి సువర్ణ కఙ్కణం యస్మై కస్మైచి ద్దాతు మిచ్ఛామి. తథాఽపి, 'వ్యాఘ్రో మానుషం ఖాద తీతి లోక ప్రవాదో దుర్నివారః. యతః,—

గతానుగతికో లోకః కుట్టనీ ముపదేశినీం,
ప్రమాణయతి నో ధర్మే యథా గోఘ్న మపి ద్విజమ్.

మయాఽపి ధర్మశాస్త్రా ణ్యధీతాని, శృణు.

మరుస్థలే యథా వృష్టిః క్షుధార్తే భోజనం తథా,
దరిద్రే దీయతే దానం సఫలం పాణ్డునన్దన. [తథా,
ప్రాణా యథాఽఽత్మనోఽన్యేషాం భూతానా మపి తే
ఆత్మౌపమ్యేన భూతేషు దయాం కుర్వన్తి సాధవః. 13

అపరఞ్చ,—ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రియాప్రియే,
ఆత్మౌపమ్యేన పురుషః ప్రమాణ మధిగచ్ఛతి. 14

అన్యచ్చ,—మాతృవ త్పరదారేషు పరద్రవ్యేషు లోష్టవత్,
ఆత్మవ త్సర్వభూతేషు యః పశ్యతి స పణ్డితః. 15

త్వం చాతిదుర్గత; స్తేన త త్తుభ్యం దాతుం సయత్నోఽహమ్. తథా చోక్తమ్;—

దరిద్రాన్ భర కౌన్తేయ మా ప్రయచ్ఛేశ్వరే ధనమ్,
వ్యాధిత స్యౌషధం పథ్యం నీరుజ స్తు కి మౌషధైః?. 16

అన్యచ్చ,—దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే,
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్.

త దత్ర సరసి స్నాత్వా సువర్ణకఙ్కణం గృహాణ.

తతో యావ దసౌ తద్వచః ప్రతీతో లోభాత్ సరసి స్నాతుం ప్రవిశతి, తావ న్మహాపఙ్కే నిమగ్నః, పలాయితు మక్షమః. పఙ్కపతితం దృష్ట్వా వ్యాఘ్రోఽవదత్ 'అహహ! మహాపఙ్కే పతితోఽసి! అత స్త్వా ముత్థాపయామి.' ఇత్యుక్త్వా శనై రుపగమ్య, తేన వ్యాఘ్రేణ ధృతః స పాన్థోఽచిన్తయత్

'న ధర్మశాస్త్రం పఠ తీతి కారణం
న చాపి వేదాధ్యయనం దురాత్మనః,
స్వభావ ఏ వాత్ర తథాఽతిరిచ్యతే
యథా ప్రకృత్యా మధురం గవాం పయః. 18

కిఞ్చ,—అవశేన్ద్రియచిత్తానాం హస్తిస్నాన మివ క్రియా,
దుర్భగాభరణప్రాయో జ్ఞానం భారః క్రియాం వినా. 19

త న్మయా భద్రం న కృతం, య దత్ర క్రూరాత్మకే విశ్వాసః కృతః. తథా చోక్తమ్;—

నదీనాం శస్త్రపాణీనాం నఖినాం శృఙ్గిణాం తథా,
విశ్వాసో నైవ కర్తవ్యః స్త్రీషు రాజకులేషు చ. 20

అపరఞ్చ,—సర్వస్య హి పరీక్ష్యన్తే స్వభావా నేతరే గుణాః,
అతీత్య హి గుణా న్సర్వాన్ స్వభావో మూర్ధ్ని వర్తతే.

అన్యచ్చ,—స హి గగనవిహారీ కల్మషధ్వంసకారీ
దశశతకరధారీ జ్యోతిషాం మధ్యచారీ,

విధు రపి విధియోగా ద్గ్రస్యతే రాహుణాఽసౌ,
లిఖిత మపి లలాటే ప్రోజ్ఝితుం కః సమర్థః?' 22

ఇతి చిన్తయ న్నేవాసౌ వ్యాఘ్రేణ వ్యాపాదితః, ఖాదితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి 'కఙ్కణస్య తు లోభే నే' త్యాది అతః సర్వథా అవిచారితం కర్మ నకర్తవ్యమ్.

యతః,—సుజీర్ణ మన్నం సువిచక్షణః సుతః
సుశాసితా స్త్రీ నృపతిః సుసేవితః,
సుచిన్త్య చోక్తం సువిచార్య యత్ కృతం
సుదీర్ఘకాలేఽపి న యాతి విక్రియామ్. 23

ఏత ద్వచనం శ్రుత్వా కశ్చిత్ కపోతః సదర్ప మాహ.—
'ఆః కి మేవ ముచ్యతే ?
వృద్ధస్య వచనం గ్రాహ్య మాపత్కాలే హ్యుపస్థితే,
సర్వత్రైవాఽవిచారేణ భోజనే త్వ ప్రవర్తనమ్. 24

యతః,—శఙ్కాభిః సర్వ మాక్రాన్త మన్నం పానం చ భూతలే,
ప్రవృత్తిః కుత్ర కర్తవ్యా జీవితవ్యం కథ న్నువా? 25

తథా చోక్తమ్,—
ఈర్ష్యీ ఘృణీ త్వసంతుష్టః క్రోధనో నిత్యశఙ్కితః,
పరభాగ్యోపజీవీ చ షడేతే దుఃఖభాగినః.' 26

ఏత చ్ఛ్రుత్వా సర్వే కపోతా స్తత్రోపవిష్టాః. యతః,—
సుమహాన్త్యపి శాస్త్రాణి ధారయన్తో బహుశ్రుతాః,
ఛేత్తార స్సంశయానాం చ క్లిశ్యన్తే లోభమోహితాః.

అన్యచ్చ,—లోభా త్క్రోధః ప్రభవతి
లోభా త్కామః ప్రజాయతే,

లోభా న్మోహ శ్చ నాశ శ్చ
లోభః పాపస్య కారణమ్. 28

అన్యచ్చ,—అసంభవం హేమమృగస్య జన్మ
తథాఽపి రామో లులుభే మృగాయ,
ప్రాయ స్సమాపన్నవిపత్తికాలే
ధియోఽపి పుంసా మ్మలినా భవన్తి. 29

అనన్తరం సర్వే జాలబద్ధా బభూవుః. తతో యస్య వచనా త్తత్రావలమ్బితా స్తం సర్వే తిరస్కుర్వన్తి. యతః,—
న గణ స్యాగ్రతో గచ్ఛేత్ సిద్ధే కార్యే సమం ఫలమ్,
యది కార్యవిపత్తి స్స్యా న్ముఖర స్తత్ర హన్యతే. 30

తథా చోక్తమ్,—
ఆపదాం కథితః పన్థా ఇన్ద్రియాణా మసంయమః,
తజ్జయ స్సంపదాం మార్గో యే నేష్టం తేన గమ్యతామ్.

తస్య తిరస్కారం శ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఉవాచ. 'నాయ మస్య దోషః. యతః,—
ఆపదా మాపతన్తీనాం హితోఽప్యాయాతి హేతుతామ్,
మాతృజఙ్ఘా హి వత్సస్య స్తమ్భీభవతి బన్ధనే. 32

అన్యచ్చ,—స బన్ధు ర్యో విపన్నానా మాపదుద్ధరణక్షమః,
న తు భీతపరిత్రాణవస్తూపాలమ్భపణ్డితః. 33

విపత్కాలే విస్మయ ఏవ కాపురుషలక్షణమ్. తదత్ర ధైర్య మవలమ్బ్య ప్రతీకార శ్చిన్త్యతామ్. యతః,—
విపది ధైర్య మథాభ్యుదయే క్షమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః,

యశసి చాభిరుచి ర్వ్యసనం శ్రుతౌ
ప్రకృతిసిద్ధ మిదం హి మహాత్మనామ్. 34
సంపది యస్య న హర్షో విపది విషాదో రణే చ భీరుత్వమ్,
తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరళమ్.

అన్యచ్చ,—షడ్దోషాః పురుషేణేహ హాతవ్యా భూతి మిచ్ఛతా,
నిద్రా తన్ద్రీ భయం క్రోధ మాలస్యం దీర్ఘసూత్రతా.

ఇదానీ మప్యేవం క్రియతామ్, సర్వై రేకచిత్తీభూయ జాల మాదా యోడ్డీయతామ్. యతః,—

అల్పానా మపి వస్తూనాం సంహతిః కార్యసాధికా,
తృణై ర్గుణత్వ మాపన్నై ర్బధ్యన్తే మత్తదన్తినః. 37
సంహతిః శ్రేయసీ పుంసాం స్వకులై రల్పకై రపి,
తుషే ణాపి పరిత్యక్తా న ప్రరోహన్తి తణ్డులాః.' 38

ఇతి విచిన్త్య పక్షిణః సర్వే జాల మాదా యోత్పతితాః.

అనంతరం స వ్యాధ స్సుదూరా జ్జాలాపహారకాం స్తా నవలోక్య పశ్చా ద్ధావ న్నచిన్తయత్;—

'సంహతా స్తు హర న్తీమే మమ జాలం విహఙ్గమాః,
యదా తు నిపతిష్యన్తి వశ మేష్యన్తి మే తదా.' 39

తత స్తేషు చక్షుర్విషయాతిక్రాన్తేషు పక్షిషు స వ్యాధో నివృత్తః. అథ లుబ్ధకం నివృత్తం దృష్ట్వా కపోతా ఊచుః 'కి మిదానీం కర్తు ముచితమ్?' చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.—

మాతా మిత్రం పితా చేతి స్వభావా త్త్రితయం హితమ్,
కార్యకారణత శ్చాన్యే భవన్తి హితబుద్ధయః. 40

త దస్మాకం మిత్రం హిరణ్యకో నామ మూషికరాజో గణ్డకీ

తీరే చిత్రవనే నివసతి. దన్తబలేన సోఽస్మాకం పాశాం శ్ఛేత్స్యతి.' ఇ త్యాలోచ్య, సర్వే హిరణ్యకవివరసమీపం గతాః.

హిరణ్యక శ్చ సర్వదా అపాయశఙ్కయా శతద్వారం వివరం కృత్వా నివసతి.

అనాగతభయం దృష్ట్వా నీతిశాస్త్రవిశారదః,
అవస న్మూషక స్తత్ర వృద్ధః శతముఖం బిలమ్. 41

తతో హిరణ్యకః కపోతావపాతభయా చ్చకిత స్తూష్ణీం స్థితః. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.—'సఖే, హిరణ్యక, కథ మస్మా న్న సంభాషసే?' తతో హిరణ్యక స్తద్వచనం ప్రత్యభిజ్ఞాయ ససంభ్రమం బహి ర్నిఃసృత్యాబ్రవీత్; 'అయే పుణ్యవా నస్మి! ప్రియసుహృ న్మే చిత్రగ్రీవ స్సమాయాతః!—

యస్య మిత్రేణ సంభాషా యస్య మిత్రేణ సంస్థితిః,
యస్య మిత్రేణ సంలాప స్తతో నా స్తీహ పుణ్యవాన్.'

పాశబద్ధాం శ్చైతాన్ దృష్ట్వా సవిస్మయః క్షణం స్థిత్వోవాచ—'సఖే, కి మేతత్?' చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.—'సఖే అస్మాకం ప్రాక్తనజన్మకర్మణః ఫల మేతత్.

యస్మా చ్చ యేన చ యథా చ యదా చ యచ్చ
యావ చ్చ యత్ర చ శుభాశుభ మాత్మకర్మ,
తస్మా చ్చ తేన చ తథా చ తదా చ తచ్చ
తావ చ్చ తత్ర చ విధాతృవశా దుపైతి. 43
రోగ శోక పరీతాప బన్ధన వ్యసనాని చ,
ఆత్మాపరాధవృక్షాణాం ఫలా న్యేతాని దేహినామ్.' 44

ఏత చ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యక శ్చిత్రగ్రీవస్య బన్ధనం ఛేత్తుం

సత్వర ముపసర్పతి. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ—'మిత్ర, మైవమ్. కిం త్వస్మదాశ్రితానా మేషాం తావ త్పాశాం శ్ఛిన్ధి, తతో మమ పాశా న్పశ్చా చ్ఛేత్స్యసి.' హిరణ్యకో౽ప్యాహ—'అహ మల్పశక్తిః; దన్తా శ్చమే కోమలాః; త దేతేషాం పాశాం శ్ఛేత్తుం కథం సమర్థః? త ద్యావ న్మే దన్తా న త్రుట్యన్తి, తావ త్తవ పాశాం శ్ఛినద్మి; అనన్తర మ ప్యేతేషాం బన్ధనం యావ చ్ఛక్యం ఛేత్స్యామి.' చిత్రగ్రీవ ఉవాచ—'అ స్త్వేవం, త థా౽పి యథాశక్తి బన్ధన మేతేషాం ఖణ్డయ.' హిరణ్యకే నోక్తమ్,—'ఆత్మపరిత్యాగేన య దాశ్రితానాం పరిరక్షణం త న్న నీతివేదినాం సమ్మతమ్. యతః,—

ఆపదర్థం ధనం రక్షే ద్దారా న్రక్షే ద్ధనై రపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షే ద్దారై రపి ధనై రపి. 45

అన్య చ్చ,—ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రాణా స్సంస్థితిహేతవః,
తా న్నిఘ్నతా కి న్న హతం రక్షతా కి న్న రక్షితమ్?' 46

చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.—'సఖే నీతి స్తావ దీదృ శ్యేవ. కిం త్వహ మస్మదాశ్రితానాం దుఃఖం సోఢుం సర్వథా న సమర్థః; తే నేదం బ్రవీమి. యతః,—

ధనాని జీవితం చైవ పరార్థం ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
సన్నిమిత్తే వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి. 47

అయ మపర శ్చ సాధారణో హేతుః:—

జాతి ద్రవ్య బలానాం చ సామ్య మేషాం మయా సహ,
మత్ప్రభుత్వఫలం బ్రూహి. కదా కిం త ద్భవిష్యతి.

కిఞ్చ,—మాంస మూత్ర పురీ షాస్థి నిర్మితే చ కళేబరే,
వినశ్వరే విహా యాసాం యశః పాలయ మిత్ర మే. 49

అన్య చ్చ,—వినా వర్తన మ ప్యేతే న త్యజన్తి మ మాన్తికమ్,
త న్మే ప్రాణవ్యయే నాపి జీవ యైతా న్మమాశ్రితాన్. 50

అపర ఞ్చ పశ్య.—

యది నిత్య మనిత్యేన నిర్మలం మలవాహినా,
యశః కాయేన లభ్యేత త న్నలబ్ధం భవే న్ను కిమ్? 51

యతః,—శరీరస్య గుణానాం చ దూర మత్యన్త మన్తరమ్,
శరీరం క్షణవిధ్వంసి కల్పా న్తస్థాయినో గుణాః.' 52

ఇత్యాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రహృష్టమనాః పులకిత స్స న్నబ్రవీత్—'సాధు! మిత్ర, సాధు! అనే నాశ్రితవాత్సల్యేన త్రైలోక్య స్యాపి ప్రభుత్వం త్వయి యుజ్యతే.' ఏవముక్త్వా తేన సర్వేషాం బన్ధనాని ఛిన్నాని. తతో హిరణ్యక స్సర్వాన్ సాదరం సంపూ జ్యాహ.—'సఖే చిత్రగ్రీవ, సర్వథా౽త్ర జాలబన్ధనవిధా దోషమాశఙ్క్యాత్మ న్యవజ్ఞా న కర్తవ్యా. యతః,—

యో౽ధికా ద్యోజనశతా త్పశ్యతీ హామిషం ఖగః,
స ఏవ ప్రాప్తకాలస్తు పాశబన్ధం న పశ్యతి. 53

అపి చ,—శశిదివాకరయో ర్గ్రహపీడనం
గజభుజఙ్గవిహఙ్గమబన్ధనమ్,
మతిమతాం చ విలోక్య దరిద్రతాం
విధి రహో బలవా నితి మే మతిః. 54

అన్య చ్చ,—వ్యోమైకాన్తవిహారిణో౽పి విహగాః
సంప్రాప్నువ న్త్యాపదం

వధ్యన్తే నిపుణై రగాధసలిలా న్మత్స్యా స్సముద్రా దపి,
దుర్నీతం కిమి హాస్తి కిం సుచరితం కః స్థానలాభే గుణః
కాలో హి వ్యసనప్రసారితకరో గృహ్ణాతి దూరా దపి.'

ఇతి ప్రబో ధ్యాతిథ్యం కృత్వా ఆలిఙ్గ్య చ సంప్రేషిత శ్చిత్రగ్రీవో౽పి సపరివారో యథేష్టదేశా న్యయౌ.

యాని కాని చ మిత్రాణి కర్తవ్యాని శతాని చ,
పశ్య మూషికమిత్త్రేణ కపోతా ముక్తబన్ధనాః. 56

హిరణ్యకో౽పి స్వవివరం ప్రవిష్టః.

అథ లఘుపతనకనామా కాక స్సర్వవృత్తాన్తదర్శీ సాశ్చర్య మిద మాహ: 'అహో హిరణ్యక, శ్లాఘ్యో౽సి. అతో౽హ మపి త్వయాసహ మైత్రీ మిచ్ఛామి; అతో మాం మైత్ర్యేణా నుగ్రహీతు మర్హసి.' ఏత చ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకో౽పి వివరాభ్యన్తరా దాహ 'క స్త్వమ్?' స బ్రూతే 'లఘుపతనకనామా వాయసో౽హమ్.' హిరణ్యకో విహ స్యాహ.— 'కా త్వయా సహ మైత్రీ? యతః,—

యద్యేన యుజ్యతే లోకో బుధ స్తత్తేన యోజయేత్
అహ మన్నం భవాన్ భోక్తా; కథం ప్రీతి ర్భవిష్యతి.

అపరంచ,—భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతి ర్విపత్తే రేవ కారణమ్,
సృగాలా త్పాశబద్ధో౽సౌ మృగః కాకేన రక్షితః.'

వాయసో౽బ్రవీత్ 'కథ మేతత్?' హిరణ్యకః కథయతి

కథా. ౧.

అస్తి మగధదేశే చమ్పకవతీ నా మారణ్యానీ. తస్యాం చిరా న్మహతా స్నేహేన మృగకాకౌ నివసతః. స చ మృగః స్వేచ్ఛయా భ్రామ్య న్హృష్టపుష్టాఙ్గః కేనచి త్సృగాలే నావలోకితః. తం దృష్ట్వా సృగాలో౽చిన్తయత్ 'ఆః కథ మేత న్మాంసం సులలితం భక్షయామి? భవతు విశ్వాసం తావ దుత్పాదయామి.' ఇ త్యాలో చ్యోపసృ త్యాబ్రవీత్ 'మిత్త్ర కుశలం తే?' మృగే ణోక్తం 'క స్త్వమ్?' స బ్రూతే-'క్షుద్రబుద్ధి నామా జమ్బుకో౽హమ్. అ త్రారణ్యే బన్ధుహీనో మృతవ న్నివసామి. ఇదానీం త్వాం మిత్త్ర మాసాద్య పున స్సబన్ధు ర్జీవలోకం ప్రవిష్టో౽స్మి. అధునా త వానుచరేణ మయా సర్వథా భవితవ్య' మితి. మృగేణో క్తమ్ 'ఏవ మస్తు.' తతః పశ్చాద స్తంగతే సవితరి భగవతి మరీచిమాలిని, తౌ మృగస్య వాసభూమిం గతౌ. తత్ర చమ్పకవృక్షశాఖాయాం సుబుద్ధినామా కాకో మృగస్య చిరమిత్త్రం నివసతి. తౌ దృష్ట్వా కాకో౽వదత్ -'సఖే కో౽యం ద్వితీయః?' మృగో బ్రూతే-'జమ్బుకో౽యం, మస త్సఖ్య మిచ్ఛ న్నాగతః.' కాకో బ్రూతే - 'మి త్త్రాకస్మా దా తేన సహ విశ్వాసో న యుక్తః. త న్న భద్రమాచరితమ్. తథ చోక్తమ్;—

అజ్ఞాతకులశీలస్య వాసో దేయో న కస్యచిత్,
మార్జారస్య హి దోషేణ హతో గృధ్రో జరద్గవః.' 5౭

తా వాహతుః 'కథ మేతత్?' కాకః కథయతి.—

అవాన్తరకథా. ౧.

అస్తి భాగీరథీతీరే గృధ్రకూటనామ్ని పర్వతే మహా న్పర్కటీవృక్షః. తస్య కోటరే దైవదుర్విపాకా ద్గళితనఖనయనో జరద్గవనామా గృధ్రః ప్రతివసతి అథకృపయా తజ్జీవనాయ తద్వృక్షవాసినః పక్షిణ స్స్వాహారా త్కించి త్కించి ద్దదతి. తేనాసౌ జీవతి. అథకదాచి ద్దీర్ఘకర్ణనామా మార్జారః పక్షిశాబకాన్ భక్షితుం తత్రాగతః. తత స్త మాయాన్తం దృష్ట్వా పక్షిశాబకై ర్భయార్తైః కోలాహలః కృతః. త చ్ఛ్రుత్వా జరద్గవేనోక్తమ్—'కో౽య మాయాతి?' దీర్ఘకర్ణో గృధ్ర మవలోక్య సభయ మాహ: 'హా! హతో౽స్మి! యతః,—

తావ ద్భయస్య భేతవ్యం యావ ద్భయ మనాగతమ్,
ఆగతం చ భయం వీక్ష్య నరః కుర్యా ద్యథోచితమ్. 60

తతో౽ధునా సన్నిధానే పలాయితు మక్షమః. త ద్యథా భవితవ్యం త ద్భవతు. తావత్ విశ్వాస ముత్పా ద్యాస్య సమీప ముపగచ్ఛామి.' ఇ త్యాలో చ్యోపసృత్యాబ్రవీత్: 'ఆర్య, త్వా మభివన్దే,' గృధ్రో౽వదత్ 'క స్త్వమ్?' సో౽వదత్ 'మార్జారో౽హమ్.' గృధ్రో బ్రూతే 'దూర మపసర, న చే ద్ధన్తవ్యో౽సి మయా.' మార్జారో౽వదత్ 'శ్రూయతాం తావ దస్మద్వచనం, తతో, య ద్యహం వధ్యః తదా హన్తవ్యః. యతః,—

జాతిమాత్రేణ కిం కశ్చి ద్ధన్యతే పూజ్యతే క్వచిత్,
వ్యవహారం పరిజ్ఞాయ వధ్యః పూజ్యో౽థవా భవేత్.

గృధ్రో బ్రూతే 'బ్రూహి, కిమర్థ మాగతో౽సి? సో౽వదత్.—'అహ మత్ర గఙ్గాతీరే నిత్యస్నాయీ నిరామిషాశీ బ్రహ్మచారీ చాన్ద్రాయణవ్రతమాచరం స్తిష్ఠామి. యుష్మాన్ ధర్మజ్ఞానరతా విశ్వాసభూమయ ఇతి పక్షిణః సర్వే సర్వదా మమాగ్రే ప్రస్తువన్తి. అతో భవద్భ్యో విద్యావయోవృద్ధేభ్యో ధర్మం శ్రోతు మిహాగతః. భవన్త శ్చైతాదృశా ధర్మజ్ఞా, య న్మా మతిథిం హన్తు ముద్యతాః. గృహస్థధర్మ శ్చైషః:

అరా వప్యుచితం కార్య మాతిథ్యం గృహ మాగతే,
ఛేత్తుః పార్శ్వగతాం ఛాయాం నోపసంహరతే ద్రుమః.

యదివాధనంనాస్తితదాప్రీతివచసా౽ప్యతిథిఃపూజ్యః. యతః,—

తృణాని భూమి రుదకం వా క్చతుర్థీ చ సూనృతా,
ఏతా న్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యన్తే కదాచన. 63

అన్యచ్చ,—బాలోవాయదివావృద్ధో యువావాగృహమాగతః,
తస్య పూజా విధాతవ్యా; సర్వ స్యాభ్యాగతో గురుః. 64

అన్యచ్చ,—నిర్గుణే ష్వపి సత్త్వేషు దయాం కుర్వన్తి సాధవః,
న హి సంహరతే జ్యోత్స్నాం చన్ద్ర శ్చణ్డాల వేశ్మని.

అపరంచ,—గురురగ్ని ర్ద్విజాతీనాం వర్ణానాంబ్రాహ్మణో గురుః,
పతి రేకో గురుః స్త్రీణాం సర్వ త్రాభ్యాగతో గురుః.

అన్య చ్చ,—అతిథి ర్యస్య భగ్నాశో గృహా త్ప్రతినివర్తతే,
స తస్మైదుష్కృతందత్త్వా పుణ్య మాదాయ గచ్ఛతి. 67

అన్య. చ్చ,—ఉత్తమ స్యాపి వర్ణస్య నీచో౽పి గృహ మాగతః,
పూజనీయో యథాయోగ్యం సర్వదేవమయో౽తిథిః.'

గృధ్రో౽వదత్ 'మార్జారా హి మాంసరుచయః; పక్షి

శాబకా శ్చాత్ర నివసన్తి; తే నాహ మేవం బ్రవీమి.' త చ్ఛ్రుత్వా మార్జారో భూమిం స్పృష్ట్వా కర్ణౌ స్పృశతి కృష్ణ కృష్ణేతి. బ్రూతే చ—'మయా ధర్మశాస్త్రం శ్రుత్వా వీతరాగే ణేదం దుష్కరం వ్రతం చాన్ద్రాయణ మధ్యవసితం. యతః పరస్పరం వివదమానానా మపి ధర్మశాస్త్రాణా 'మహింసా పరమో ధర్మ' ఇత్య త్రైకమత్యం హి దృశ్యతే. యతః,—

సర్వహింసానివృత్తా యే నరా స్సర్వసహా శ్చ యే,
సర్వ స్యాశ్రయభూతా శ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 69

అన్యచ్చ,—ఏక ఏవ సుహృద్ధర్మో నిధనేఽప్యనుయాతి యః,
శరీరేణ సమం నాశం సర్వ మన్యత్తు గచ్ఛతి. 70

కిం చ,—యోఽత్తి యస్య యదా మాంస ముభయోః పశ్య
తాన్తరమ్,
ఏకస్య క్షణికా ప్రీతి రన్యః ప్రాణై ర్విముచ్యతే. 71

అపి చ,—మర్తవ్య మితి య ద్దుఃఖం పురుష స్యోపజాయతే,
శక్యం తే నానుమానేన పరోఽపి పరిరక్షితుమ్. 72

శృణు పునః,—స్వచ్ఛన్దవనజాతేన శాకే నాపి ప్రపూర్యతే,
అస్య దగ్ధోదర స్యార్థే కః కుర్యా త్పాతకం మహత్?'

ఏవం విశ్వాస్య స మార్జార స్తరుకోటరే స్థితః. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు పక్షిశాబకా నాక్రమ్య కోటర మానీయ స ప్రత్యహం ఖాదతి. యేషా మపత్యాని ఖాదితాని, తైః శోకార్తై ర్విలపద్భి రిత స్తతో జిజ్ఞాసా సమారబ్ధా. తత్పరిజ్ఞాయ మార్జారః కోటరా న్నిస్సృత్య బహిః పలాయితః. పశ్చా త్పక్షిభి రిత స్తతో నిరూపయద్భి స్తత్ర తరుకోటరే శాబకాస్థీని

ప్రాప్తాని. అనన్తరం త ఊచుః, 'అనే నైవ జరద్గవే నాస్మాకం శాబకాః ఖాదితాః.' ఇతి సర్వైః పక్షిభి ర్నిశ్చిత్య గృధ్రో వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీ మ్యజ్ఞాతకులశీల స్యేత్యాది.

ఇ త్యాకర్ణ్య స జమ్బుకః సకోప మాహ:—'మృగస్య ప్రథమదర్శనదినే భవా నప్యజ్ఞాతకులశీల ఏవ. త త్కథం భవతా సహ ఏతస్య స్నేహానువృత్తి రుత్తరోత్తరం వర్ధతే?

యత్ర విద్వజ్జనో నాస్తి శ్లాఘ్య స్తత్రాల్పధీ రపి,
నిరస్తపాదపే దేశే హేరణ్డోఽపి ద్రుమాయతే. 74

అన్యచ్చ,—అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘుచేతసామ్,
ఉదారచరితానా న్తు వసుధైవ కుటుమ్బకమ్. 75

యథాఽయం మృగో మమ బన్ధుః, తథా భవా నపి' మృగోఽబ్రవీత్ 'కి మనేనోత్తరోత్తరేణ? సర్వై రేకత్ర విస్రమ్భాలాపైః సుఖిభిః స్థీయతామ్. యతః,—

న కశ్చి త్కస్యచి న్మిత్త్రం న కశ్చి త్కస్యచి ద్రిపుః,
వ్యవహారేణ మిత్త్రాణి జాయన్తే రిపవ స్తథా. 76

కాకే నోక్తమ్ 'ఏవ మస్తు.' అథ ప్రాత స్సర్వే యథాభిమతదేశం గతాః. ఏకదా నిభృతం సృగాలో బ్రూతే.—'సఖేఽస్మి న్వనైకదేశే సస్యపూర్ణం క్షేత్ర మస్తి; తదహం త్వాం నీత్వా దర్శయామి' తథాకృతే సతి మృగః ప్రత్యహం తత్ర గత్వా సస్యం ఖాదతి. అథ క్షేత్రపతినా త ద్దృష్ట్వా పాశో యోజితః, అనన్తరం పున రాగతో మృగః పాశై ర్బద్ధోచిన్తయత్: 'కో మా మితః కాలపాశాదివ వ్యాధపాశా త్త్రాతుం సమర్థో మిత్త్రా దన్యః? అనన్తరం జమ్బుక స్తత్రాగత్య ఉప

స్థితో౽చిన్తయత్. ఫలిత స్తావ దస్మాకం కపటప్రబన్ధేన మనోరథః. ఏత స్యోత్కృత్యమానస్య మాంసాసృగ్లిప్తా న్యస్థీని మయా౽వశ్యం ప్రాప్తవ్యాని; తాని బాహుల్యేన భోజనాని భవిష్యన్తి.' మృగ స్తం దృష్ట్వోల్లాసితో బ్రూతే:—'సఖే. ఛిన్ధి తావ న్మమ బన్ధనమ్. సత్వరం త్రాయస్వమామ్. యతః,—

ఆపత్సు మిత్రం జానీయా ద్యుద్ధే శూర మృణే శుచిం,
భార్యాం క్షీణేషు విత్తేషు వ్యసనేషు చ బాన్ధవాన్. 77

అపరం చ,—ఉత్సవే వ్యసనే చైవ దుర్భిక్షే రాష్ట్రవిప్లవే,
రాజద్వారే శ్మశానేచ యస్తిష్ఠతి స బాన్ధవః.' 78

జమ్బుకో ముహుర్ముహుః పాశం విలోక్యాచిన్తయత్.—'దృఢస్తావదయం బన్ధః' బ్రూతే చ.-'సఖే స్నాయునిర్మితాః పాశాః తదద్య భట్టారకవారే కథ మేతాన్ దన్తైః స్పృశామి? మిత్ర, యదిచిత్తేనాన్యథా మన్యసే, తదా ప్రభాతే యత్త్వయావక్తవ్యమ్, త త్కర్తవ్యమ్.' ఇత్యుక్త్వా తత్సమీప ఆత్మాన మాచ్ఛాద్య స్థితః సః.

అనన్తరం స కాకః ప్రదోష కాలే మృగ మనాగత మవలోక్యేత స్తతో౽న్విష్య తం తథావిధం దృష్ట్వోవాచ.—'సఖే కిమేతత్?' మృగే ణోక్తమ్.—'అవధీరితసుహృద్వాక్యస్య ఫలమేతత్. తథా చోక్తమ్;—

సుహృదాం హితకామానాం యశ్శృణోతి న భాషితం,
విపత్సన్నిహితా తస్య స నర శ్శత్రునన్దనః. 79

కాకో బ్రూతే స వఞ్చకః క్వాస్తే?' మృగే ణోక్తం 'మన్మాంసార్థీ తిష్ఠ త్యత్రైవ.' కాకో బ్రూతే.—'ఉక్త మేవ మయా పూర్వమ్.

అపరాధో న మే౽స్తీతి నైత ద్విశ్వాసకారణమ్,
విద్యతే హి నృశంసేభ్యో భయం గుణవతా మపి. 80

దీపనిర్వాణగన్ధం చ సుహృద్వాక్య మరున్ధతీం,
న జిఘ్రన్తి న శృణ్వన్తి న పశ్యన్తి గతాయుషః. 81

పరోక్షే కార్యహన్తారం ప్రత్యక్షే ప్రియవాదినం,
వర్జయే త్తాదృశం మిత్రం విషకుమ్భం పయోముఖమ్.'

తతః, కాకో దీర్ఘం నిశ్వస్య, 'అరే వఞ్చక! కిం త్వయా పాపకర్మణా కృతమ్! యతః,—

సల్లాపితానాం మధురై ర్వచోభి
ర్మిథ్యోపచారైశ్చ వశీకృతానామ్,
ఆశావతాం శ్రద్దధతాం చ లోకే
కి మర్థినాం వఞ్చయితవ్య మస్తి? 83

ఉపకారిణి విస్రబ్ధే శుద్ధమతౌ యః సమాచరతి పాపమ్,
తం జన మసత్యసన్ధం భగవతి వసుధే కథం వహసి! 84

దుర్జనేన సమం సఖ్యం ప్రీతిం చాపి న కారయేత్,
ఉష్ణో దహతి చాఙ్గారః శీతః కృష్ణాయతే కరమ్. 85

అథవా స్థితి రియం దుర్జనానామ్.

ప్రాక్ పాదయోః పతతి ఖాదతి పృష్ఠమాంసం
కర్ణే కలం కిమపి రౌతి శనై ర్విచిత్రమ్,
ఛిద్రం నిరూప్య సహసా ప్రవిశ త్యశఙ్క-
సర్వం ఖలస్య చరితం మశకః కరోతి. 86

తథా చ,—దుర్జనః ప్రియవాదీతి నైత ద్విశ్వాసకారణమ్,
మధు తిష్ఠతి జిహ్వాగ్రే హృది హాలాహలం విషమ్.' 87

అథ ప్రభాతే క్షేత్రపతి ర్లగుడహస్త స్తత్ప్రదేశం గచ్ఛన్ కాకే నావలోకితః. త మాలోక్య కాకే నోక్తమ్.—'సఖే, మృగ, త్వ మాత్మానం మృతవత్ సందర్శ్య, వాతే నోదరం పూరయిత్వా, పాదా న్స్తబ్ధీకృత్య, తిష్ఠ. అహం తవ చక్షుషీ చఞ్చ్వా విలిఖామి. యదాఽహం శబ్దం కరోమి, తదా త్వ ముత్థాయ సత్వరం పలాయిష్యసే.' మృగ స్తథైవ కాకవచనే స్థితః. తతః క్షేత్రపతినా హర్షోత్ఫుల్లలోచనేన తథావిధో మృగ ఆలోకితః. 'ఆః! స్వయం మృతోఽసి!,' ఇత్యుక్త్వా మృగం బన్ధనా న్మోచయిత్వా, పాశాన్ గ్రహీతుం సయత్నో బభూవ. తతః కాకశబ్దం శ్రుత్వా మృగః సత్వర ముత్థాయ పలాయితః. త ముద్దిశ్య తేన క్షేత్రపతినా క్షిప్తేనా వృత్కమగ తేన లగుడేన సృగాలో హతః. తథా చోక్తమ్;—

త్రిభి ర్వర్షై స్త్రిభి ర్మాసై స్త్రిభిః పక్షై స్త్రిభి ర్దినైః,
అత్యుత్కటైః పుణ్యపాపై రిహైవ ఫల మశ్నుతే.

అతోఽహం బ్రవీమి 'భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతి రి' త్యాది.

లఘుపతనకః పున రాహ.—

'భక్షితే నాపి భవతా నాహారో మమ పుష్కలః,
త్వయి జీవతి జీవామి చిత్రగ్రీవ ఇ వానఘ. 89

అన్యచ్చ,—తిరశ్చా మపి విశ్వాసో దృష్టః పుణ్యైకకర్మణామ్,
సతాం హి సాధుశీలత్వా త్స్వభావో న నివర్తతే. 90

కిం చ,—సాధోః ప్రకోపిత స్యాపి మనో నాయాతి విక్రియామ్,

నహి తాపయితుం శక్యం సాగరామ్భ స్తృణోల్కయా.'

హిరణ్యకో బ్రూతే.— 'చపల స్త్వం, చపలేన సహ స్నేహః సర్వథా న కర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్;—

మార్జారో మహిషో మేషః కాకః కాపురుష స్తథా,
విశ్వాసాత్ ప్రభవ న్త్యేతే విశ్వాస స్తత్ర నోచితః. 92

కిం చాన్యత్, శత్రుపక్షో భవా నస్మాకమ్. ఉక్తం చైతత్;—

శత్రుణా న హి సన్దధ్యా త్సుశ్లిష్టే నాపి సన్ధినా,
సుతప్త మపి పానీయం శమయ త్యేవ పావకమ్. 93

దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాఽలంకృతోఽపి సన్,
మణినా భూషితః సర్పః కి మసౌ న భయఙ్కరః. 94

య దశక్యం న త చ్ఛక్యం య చ్ఛక్యం శక్య మేవ తత్,
నోదకే శకటం యాతి నచ నౌ ర్గచ్ఛతి స్థలే. 95

అపరం చ,—మహ తాఽప్యర్థసారేణ యో విశ్వసితి శత్రుషు,
భార్యాసు చ విరక్తాసు తద న్తం తస్య జీవనమ్.' 96

లఘుపతనకో బ్రూతే.—'శ్రుతం మయా సర్వమ్. తథాఽపి మమ చైతావాన్ సంకల్పః, త్వయా సహ సౌహార్ద మవశ్యం కరణీయ మితి. నోచే దనాహారే ణాత్మానం వ్యాపాదయిష్యామి. తథా హి,—

మృద్ఘటవత్ సుఖభేద్యో దుస్సన్ధాన శ్చ దుర్జనో భవతి,
సుజన స్తు కనకఘటవ ద్దుర్భేద్య శ్చాశుసన్ధేయః. 97

కిం చ,—ద్రవత్వా త్సర్వలోహానాం
నిమిత్తా న్మృగపక్షిణామ్,

భయా ల్లోభా చ్చ మూర్ఖాణాం
సంగతం దర్శనాత్ సతామ్. 98

కించ,—నారికేళసమాకారా దృశ్యన్తేఽపి హి సజ్జనాః,
అన్యే బదరికాకారా బహి రేవ మనోహరాః. 99

అన్య చ్చ,— స్నేహచ్ఛేదేఽపి సాధూనాం గుణా నాయాన్తి [విక్రియామ్,
భఙ్గేఽపి హి మృణాళానా మనుబధ్నన్తి తన్తవః. 100

అన్యచ్చ,— శుచిత్వం త్యాగితా శౌర్యం
సామాన్యం సుఖదుఃఖయోః,
దాక్షిణ్యం చానురక్తిశ్చ
సత్యతా చ సుహృద్గుణాః. 101

ఏతైర్గుణై రుపేతో భవదన్యో మయా కః సుహృత్ ప్రాప్తవ్యః?'

ఇత్యాది తద్వచన మాకర్ణ్య హిరణ్యకో బహి ర్నిఃసృత్యాహ.— 'ఆప్యాయితోఽహం భవతాఽనేన వచనామృతేన. తథా చోక్తమ్;—

ఘర్మార్తం న తథా సుశీతలజలైః స్నానం న ముక్తావలీ
న శ్రీఖణ్డవిలేపనం సుఖయతి ప్రత్యఙ్గ మప్యర్పితమ్,
ప్రీత్యై సజ్జనభాషితం ప్రభవతి ప్రాయో యథా చేతసః
సద్యుక్త్యా చ పురస్కృతం సుకృతినా మాకృష్టిమన్త్రోపమమ్.

అన్య చ్చ,—రహస్యభేదో యాచ్ఞా చ నైష్ఠుర్యం చలచిత్తతా,
క్రోధో నిస్సత్యతా ద్యూత మేత న్మిత్రస్య దూషణమ్.

అనేన వచనక్రమేణ తదేకదూషణ మపి త్వయి న లక్ష్యతే. యతః;—

పటుత్వం సత్యవాదిత్వం కథాయోగేన బుధ్యతే,
అలుబ్ధత్వ మచాపల్యం ప్రత్యక్షేణావగమ్యతే. 104

అపరంచ.—అన్యథైవ హి సౌహార్దం భవేత్ స్వచ్ఛాన్తరాత్మనః,
ప్రవర్తతేఽన్యథా వాణీ శాఠ్యోపహతచేతసః. 105
మన స్యన్య ద్వచ స్యన్యత్ కర్మణ్యన్య ద్దురాత్మనామ్,
మన స్యేకం వచ స్యేకం కర్మ ణ్యేకం మహాత్మనామ్.

తద్భవతు భవతోఽభిమత మేవ.' ఇత్యుక్త్వా హిరణ్యకో మైత్ర్యం విధాయ భోజనవిశేషై ర్వాయసం సన్తోష్య వివరం ప్రవిష్టః. వాయసోఽపి స్వస్థానం గతః. తతః ప్రభృతి తయో రన్యోన్యాహారప్రదానేన కుశలప్రశ్నై ర్విస్రమ్భాలాపైశ్చ కాలోఽతి వర్తతే.

ఏకదా వాయసో హిరణ్యక మాహ 'సఖే, వాయసస్య కష్టతరలభ్యాహార మిదం స్థానమ్; త దేతత్ పరిత్యజ్య స్థానాన్తరం గన్తు మిచ్ఛామి.' హిరణ్యకో బ్రూతే.—

స్థానభ్రష్టా న శోభన్తే దన్తాః కేశా నఖా నరాః,
ఇతి విజ్ఞాయ మతిమాన్ స్వస్థానం న పరిత్యజేత్.' 107

కాకో బ్రూతే.—'మిత్ర, కాపురుషవచన మేతత్. యతః,—

స్థాన ముత్సృజ్య గచ్ఛన్తి సింహాః సత్పురుషా గజాః,
తత్రైవ నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః.'

హిరణ్యకో బ్రూతే—మిత్ర, క్వ గన్తవ్యమ్? తథా చోక్తమ్;—

చల త్యేకేన పాదేన తిష్ఠ త్యేకేన బుద్ధిమాన్,
నాసమీక్ష్య పరంస్థానం పూర్వ మాయతనం త్యజేత్.

వాయసో బ్రూతే. 'అస్తి సునిరూపితం స్థానమ్.' హిరణ్యకోఽవదత్ 'కిం తత్?' వాయసో బ్రూతే.—'అస్తి దణ్డకారణ్యే కర్పూరగౌరాఖ్యం సరః. తత్ర చిరకాలోపార్జితః ప్రియసుహృన్మే మన్థరాభిధానః కూర్మః సహజధార్మికః ప్రతివసతి. యతః?-

పరోపదేశే పాణ్డిత్యం సర్వేషాం సుకరం నృణామ్,
ధర్మే స్వీయ మనుష్ఠానం కస్యచిత్తు మహాత్మనః. 110

స చ మత్స్యాహారవిశేషైస్త్వాం సంవర్ధయిష్యతి, హిరణ్యకోఽప్యాహ.—'తత్ కిమత్రావస్థాయ మయా కర్తవ్యమ్? యతః,—

యస్మిన్ దేశే న సమ్మానం న వృత్తిర్న చ బాన్ధవాః,
న చ విద్యాగమః కశ్చిత్ తం దేశం పరివర్జయేత్.

అపరంచ,—ధనికః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పఞ్చమః,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే తత్ర వాసం న కారయేత్. 112

అపరంచ,—లోకయాత్రా భయం లజ్జా
దాక్షిణ్యం త్యాగశీలతా,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే న కుర్యాత్తత్ర సంస్థితిమ్. 113

అన్యచ్చ,—తత్ర మిత్ర న వస్తవ్యం యత్ర నాస్తి చతుష్టయమ్,
ఋణదాతా చ వైద్యశ్చ శ్రోత్రియః సుజలా నదీ. 114

తతో మామపి తత్ర నయ.'

అథ వాయసస్తేన మిత్రేణ సహ విచిత్రకథాలాపైః సుఖేన తస్య సరసః సమీపం జగామ. తతో మన్థరో దూరాదవలోక్య లఘుపతనకస్య యథోచిత మాతిథ్యం విధాయ 'మూషక స్యాతిథిసత్కారం చకార. వాయసోఽవదత్,—

మన్థర, సవిశేషపూజా మస్మై విధేహి; యతోఽయం పుణ్యకర్మణాం ధురీణః కారుణ్యరత్నాకరో హిరణ్యకనామా మూషికరాజః. ఏతస్య గుణస్తుతిం జిహ్వాసహస్రద్వితయేన యది సర్పేశ్వరః కదాచిత్ కర్తుం సమర్థః స్యాత్.' ఇత్యుక్త్వా చిత్రగ్రీవోపాఖ్యానం వర్ణితవాన్. మన్థరః సాదరం హిరణ్యకం సంపూజ్యాహ 'భద్రం తే; ఆత్మనో నిర్జనవనావస్థానకారణ మాఖ్యాతు మర్హసి.'

హిరణ్యకస్య పూర్వవృత్తాన్తః.

హిరణ్యకోఽవదత్.—కథయామి శ్రూయతామ్. అస్తి చమ్పకవత్యాం నామ నగర్యాం పరివ్రాజకావసథః. తత్ర చూడాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి. స చ భోజనశిష్టభిక్షాన్న సహితం భిక్షాపాత్రం నాగదన్తకేఽవస్థాప్య స్వపితి అహం చ తదన్న ముత్ప్లుత్య ప్రత్యహం భక్షయామి. అనన్తరం తస్య ప్రియసుహృద్వీణాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః సమాయాతః. తేన సహ నానాకథాప్రసఙ్గావస్థితో మమ త్రాసార్థం జర్జరవంశఖణ్డేన చూడాకర్ణో భూమి మతాడయత్. వీణాకర్ణ ఉవాచ:—'సఖే, కి మితి మమ కథావిరక్తోఽన్యాసక్తో భవాన్? యతః,—

ముఖం ప్రసన్నం విమలా చ దృష్టిః
కథానురాగో మధురా చ వాణీ,
స్నేహోఽధికః సంభ్రమదర్శనం చ
సదాఽనురక్తస్య జనస్య లక్షణమ్. 115

అతుష్టిదానం కృతపూర్వనాశనమ్
అమాననం దుశ్చరితానుకీర్తనం,
కథాప్రసఙ్గేన చ నామ విస్మృతి
ర్విరక్తభావస్య జనస్య లక్షణమ్.' 116

చూడాకర్ణే నోక్తం 'భద్ర నాహం విరక్తః; కిం తు పశ్యాయం మూషికో మమాపకారీ సదా పాత్రస్థభిక్షాన్నం భక్షయతి.' వీణాకర్ణో నాగదన్తక మవలోక్యాహ—'కథం మూషికః స్వల్పబలోఽప్యేతావ ద్దూర ముత్పతతి! తదత్ర కేనాపి కారణేన భవితవ్యమ్. తథా చోక్తమ్,—

అకస్మా ద్యువతీ వృద్ధం కేశే ష్వాకృష్య చుమ్బతి,
పతిం నిర్దయ మాలిఙ్గ్య హేతు రత్ర భవిష్యతి.' 117

కథా. 3.

చూడాకర్ణః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' వీణాకర్ణః కథయతి.—అస్తి గౌడదేశే కౌశామ్బీ నామ నగరీ. తస్యాం చన్దనదాసనామా వణిజ్ మహాధనో నివసతి. తేన పశ్చిమే వయసి వర్తమానేన కామాధిష్ఠితచేతసా ధనదర్పా ల్లీలావతీ నామ వణిక్పుత్రీ పరిణీతా. సా చ మకరకేతో ర్విజయవైజయన్తీవ యౌవనవతీ బభూవ. స చ వృద్ధః పతి స్తస్యాః సన్తోషాయ నాభవత్. యతః,—

శశినీవ హిమార్తానాం ఘర్మార్తానాం రవా వివ,
మనో న రమతే స్త్రీణాం జరయా పీడితే ధవే. 118

అన్యచ్చ,—పలితే ష్వపి దృష్టేషు పుంసః కా నామ కామితా,

భైషజ్య మివ మన్యన్తే య దన్యమనసః స్త్రియః. 119

నచ వృద్ధపతి స్తస్యా మతీ వానురాగవాన్. యతః,—

ధనాశా జీవితాశా చ గుర్వీ ప్రాణభృతాం సదా,
వృద్ధస్య తరుణీ భార్యా ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ. 120

అపిచ,—నోపభోక్తుం న చ త్యక్తుం శక్నోతి విషయాన్ జరీ,
అస్థి నిర్దశన శ్శ్వేవ జిహ్వయా లేఢి కేవలమ్. 121

అథ సా లీలావతీ యౌవనదర్పా దతిక్రాన్తకులమర్యాదా కేనాపి వణిక్పుత్రేణ సహానురాగవతీ బభూవ. యతః,—

స్వాతన్త్ర్యం పితృమన్దిరే నివసతి ర్యాత్రోత్సవే సంగతి
ర్గోష్ఠీపూరుషసన్నిధా వనియమో వాసో విదేశే తథా,
సంసర్గః సహ పుంశ్చలీభి రసకృ ద్వృత్తే ర్నిజాయాః క్షతిః
పత్యు ర్వార్ధక మీర్షితం ప్రవసనం నాశస్య హేతుః [స్త్రియాః.

అపరం చ,—పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనం,
స్వప్న శ్చాన్యగృహే వాసో నారీణాం దూషణాని షట్.

కిం చ,—స్థానం నాస్తి క్షణో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా నరః,
తేన నారద నారీణాం సతీత్వ ముపజాయతే. 124

అన్యచ్చ,—న స్త్రీణా మప్రియః కశ్చిత్ ప్రియో వాఽపి న విద్యతే,
గావ స్తృణ మి వారణ్యే ప్రార్థయన్తి నవం నవమ్. 125
సున్దరం పురుషం దృష్ట్వా భ్రాతరం యది వా సుతం,
యోనిః క్లిద్యతి నారీణాం సత్యం సత్యం హి నారద. 126
స్త్రియో హి చపలా నిత్యం దేవానా మపి విశ్రుతమ్,
తా శ్చాపి రక్షితా యేషాం తే నరాః సుఖభాగినః.

న లజ్జా న వినీతత్వం న దాక్షిణ్యం న భీరుతా,
ప్రార్థకాభావ ఏ వేతి సతీత్వే కారణం స్త్రియాః. 128

అపరం చ,—ఘృతకుమ్భసమా నారీ తప్తాఙ్గారసమః పుమాన్
తస్మా ద్ఘృతం చ వహ్నిం చ నైకత్ర స్థాపయే ద్బుధః.

అపి చ,—పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
పుత్త్రాశ్చ స్థావిరే భావే న స్త్రీ స్వాతన్త్ర్య మర్హతి.
మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా నో వివిక్తాసనో భవేత్,
బలవా నిన్ద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతి. 131

ఏకదా సా లీలావతీ రత్నావలీకిరణకర్బురే పర్యఙ్కే తేన వణిక్పుత్త్రేణ సహ విస్రమ్భాలాపైః సుఖాసీనా, తమలక్షితోపస్థితం పతి మవలోక్య సహసోత్థాయ కేశేషు గృహీత్వా నిర్భర మాలిఙ్గ్య చుమ్బితవతీ. అత్రాన్తరే జారశ్చ పలాయితః ఉక్తం చ;—

ఉశనా వేద య చ్ఛాస్త్రం య చ్చ వేద బృహస్పతిః,
స్వభావే నైవ తత్సర్వం స్త్రీబుద్ధౌ సుప్రతిష్ఠితమ్. 132

త దాలిఙ్గన మవలోక్య సమీపవర్తినీ కుట్టిన్యచిన్తయత్ 'అకస్మా దియ మేన ముపగూఢవతీ' ఇతి తత స్తయా కుట్టిన్యా తత్కారణం జారం పరిజ్ఞాయ సా లీలావతీ గుప్తేన దణ్డేన దణ్డితా అతో ఽహం బ్రవీమి 'అకస్మా ద్యువతీ వృద్ధ' మి త్యాది.

తే నేహ మూషికబలోపష్టమ్భేన కే నాపి కారణేన భవితవ్యమ్-క్షణం విచిన్త్య పరివ్రాజకే నోక్తమ్:—'కారణం చాత్ర బాహుళ్యార్జన మేవ భవిష్యతి. యతః,—

ధనవాన్ బలవాన్ లోకే సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
ప్రభుత్వం ధనమూలం హి రాజ్ఞామ ప్యుపజాయతే.'

తతః ఖనిత్ర మాదాయ తేన పరివ్రాజకేన మమ వివరం ఖనిత్వా, చిరకాలోపార్జితం ధనం గృహీతమ్. తతః ప్రత్యహం నిజశక్తిహీనః సత్త్వోత్సాహరహితః స్వాహార మ ప్యుత్పాదయితు మక్షమః సత్రాసం మన్దం మన్ద ముపసర్పన్ చూడాకర్ణే నావలోకితో ఽహమ్. తత స్తే నోక్తమ్;—

'అర్థేన బలవాన్ సర్వః అర్థా ద్భవతి పణ్డితః,
పశ్యైనం మూషికం పాపం స్వజాతిసమతాం గతమ్.
అర్థేన పరిహీనస్య పురుష స్యాల్పమేధసః,
క్రియాః సర్వా వినశ్యన్తి గ్రీష్మే కుసరితో యథా.

అపరం చ,—య స్యార్థా స్తస్య మిత్త్రాణి
య స్యార్థా స్తస్య బాన్ధవాః,
య స్యార్థాః స పుమాన్ లోకే
య స్యార్థాః స తు పణ్డితః. 136

అన్య చ్చ,—అపుత్త్రస్య గృహం శూన్యం సన్మిత్త్రరహితస్య చ,
మూర్ఖస్య చ దిశః శూన్యాః సర్వశూన్యా దరిద్రతా.

అపి చ,-దారిద్ర్యా న్మరణం శ్రేయః దారిద్ర్యం నవరం స్మృతమ్,
అల్పక్లేశేన మరణం దారిద్ర్య మతిదుస్సహమ్. 138

అన్య చ్చ,—తా నీన్ద్రియా ణ్యవికలాని త దేవ నామ
సా బుద్ధి రప్రతిహతా వచనం త దేవ,
అర్థోష్మణా విరహితః పురుష స్స ఏవ .
అన్యః క్షణేన భవ తీతి విచిత్ర మేతత్.' 139

ఏతత్ సర్వమాకర్ణ్య మయాఽఽలోచితమ్.—మమాత్రావస్థాన మయుక్తమ్. ఇదానీం యచ్చాన్యస్మై ఏతద్వృత్తాన్తకథనం తదప్యనుచితమ్. యతః,—

అర్థనాశం మనస్తాపం గృహే దుశ్చరితాని చ,
వఞ్చనం చావమానంచ మతిమాన్న ప్రకాశయేత్.

అపిచ,— ఆయుర్విత్తం గృహచ్ఛిద్రం మన్త్రమైథునభేషజమ్,
తపో దానావమానం చ నవ గోప్యాని యత్నతః. 141

తథా చోక్తమ్;—
అత్యన్తవిముఖే దైవే వ్యర్థే యత్నే చ పౌరుషే,
మనస్వినో దరిద్రస్య వనాదన్యత్ కుతః సుఖమ్? 142

అన్యచ్చ;—మనస్వీ మ్రియతే కామం కార్పణ్యం తు న గచ్ఛతి!
అపి నిర్వాణమాయాతి నానలో యాతి శీతతామ్.

కించ,—కుసుమస్తబకస్యేవ ద్వే వృత్తీ తు మనస్వినః,
సర్వేషాం మూర్ధ్ని వా తిష్ఠే ద్విశీర్యే దథవా వనే. 144

యచ్చాత్రైవ యాచ్ఞయా జీవనమ్ తదతీవ గర్హితమ్
యతః,—
వరం విభవహీనేన ప్రాణైః సన్తర్పితోఽనలః,
నోపచారపరిభ్రష్టః కృపణః ప్రార్థితో జనః 145

అన్యచ్చ,—దారిద్ర్యాద్ధ్రియమేతి హ్రీపరిగత
స్సత్త్వాత్ పరిభ్రశ్యతే,
నిస్సత్వః పరిభూయతే పరిభవా
న్నిర్వేద మాపద్యతే,

నిర్విణ్ణశ్శుచ మేతి శోకనిహతో
బుద్ధ్యా పరిత్యజ్యతే
నిర్బుద్ధిః క్షయ మేత్యహో! నిధనతా
సర్వాపదా మాస్పదమ్. 146

కించ,—వరం మౌనం కార్యం న చ వచన ముక్తం యదనృతం
వరం క్లైబ్యం పుంసాం న చ పరకళత్రాభిగమనం,
వరం ప్రాణత్యాగో న చ పిశునవాక్యేష్వభిరుచి
ర్వరం భిక్షాశిత్వం న చ పరధనాస్వాదనసుఖమ్. 147
వరం శూన్యా శాలా న చ ఖలు వరో దుష్టవృషభః
వరం వేశ్యా పత్నీ న పున రవినీతా కులవధూః,
వరం వాసోఽరణ్యే న పున రవివేకాధిపపురే
వరం ప్రాణత్యాగో న పున రధమానా ముపగమః. 148

అపిచ,—సేవేవ మాన మఖిలం
జ్యోత్స్నేవ తమో జరేవ లావణ్యం,
హరిహరకథేవ దురితం
గుణశత మప్యర్థితా హరతి. 149

ఇతి విమృశ్య;—తత్ కిమహం పరపిణ్డేనాత్మానం పోషయామి! కష్టం భోస్తదపి ద్వితీయం మృత్యుద్వారమ్.
యతః,—
పల్లవగ్రాహి పాణ్డిత్యం క్రయక్రీతం చ మైథునం,
భోజనం చ పరాధీనం తిస్రః పుంసాం విడమ్బనాః. 150

అన్యచ్చ,—రోగీ చిరప్రవాసీ పరాన్నభోజీ పరావసథశాయీ,
యజ్జీవతి తన్మరణం యన్మరణం తస్య విశ్రామః. 151

ఇత్యాలోచ్యాపి లోభాత్ పునరప్యర్థం గ్రహీతుం గృహామకరవమ్. తథాచోక్తమ్;—

లోభేన బుద్ధి శ్చలతి లోభో జనయతే తృషమ్,
తృషార్తో దుఃఖ మాప్నోతి పర త్రేహ చ మానవః.

తతో వీణాకర్ణే నాహం జర్జరవంశఖణ్డేన తాడితోఽచిన్తయమ్.- లుబ్ధో హ్యసన్తుష్టో నియ మాత్మద్రోహీ భవతి.

ధనలుబ్ధో హ్యసంతుష్టో ఽనియతాత్మా ఽజితేన్ద్రియః,
సర్వా ఏ వాపద స్తస్య యస్య తుష్టం నమానసమ్. 153

తథా చ,—సర్వాఃసంపత్తయ స్తస్య సన్తుష్టంయస్యమానసమ్,
ఉపానద్గూఢపాదస్య నను చర్మావృ తేవ భూః. 154

అన్యచ్చ,-సన్తోషామృతతృప్తానాం యత్ సుఖం శాన్తచేతసామ్,
కుత స్తద్ధనలుబ్ధానా మిత శ్చేత శ్చ ధావతామ్. 155
తే నాధీతం శ్రుతం తేన తేన సర్వ మనుష్ఠితమ్,
యే నాశాః పృష్ఠతః కృత్వా నైరాశ్య మవలమ్బితమ్.

అపి చ,—అసేవితేశ్వరద్వార మదృష్టవిరహవ్యథమ్,
అనుక్తక్లీబవచనం ధన్యం కస్యాపి జీవనమ్. 157

యతః,—నయోజనశతం దూరం వాహ్యమానస్య తృష్ణయా,
సన్తుష్టస్య కరప్రాప్తే ప్యర్థే భవతి నాదరః. 158

త దత్రావస్థోచితకార్యపరిచ్ఛేదః శ్రేయాన్.

ఉక్తంచ.-కోధర్మో భూతదయా కింసౌఖ్య మరోగితాజగతిజన్తోః,
కః స్నేహః సద్భావః కిం పాణ్డిత్యం పరిచ్ఛేదః. 159

తథాచ.—పరిచ్ఛేదోహి పాణ్డిత్యం యదాఽపన్నావిపత్తయః,
అపరిచ్ఛేదకర్తౄణాం విపదః స్యుః పదేపదే. 160

తథాహి.—త్యజేదేకంకులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులంత్యజేత్,
గ్రామం జనపద స్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్. 161

కించ.—మహతాం స్థాన మాశ్రిత్య ఫలం కర్మానుసారతః,
హారస్యకణ్ఠలగ్నోఽపి వాతం ఖాదతి వాసుకిః. 162

అపరం చ,—పానీయం వా నిరాయాసం
స్వాద్వన్నం వా భయోత్తరం,
విచార్య ఖలు పశ్యామి
తత్ సుఖం యత్ర నిర్వృతిః. 163

ఇత్యాలోచ్యాహం నిర్జనవన మాగతః. యతః,—
వరం వనం వ్యాఘ్రగజేన్ద్రసేవితం
ద్రుమాలయః పక్వఫలామ్బుభక్షణం,
తృణాని శయ్యా పరిధానవల్కలం
న బన్ధుమధ్యే ధనహీనజీవనమ్. 164

తతో మత్పుణ్యోదయా దనేన మిత్త్రేణాహం స్నేహానువృత్త్యాఽనుగృహీతః. అధునా పుణ్యఫలోదయాత్ భవదాశ్రయః స్వర్గ ఏవ మయా ప్రాప్తః. యతః,—

సంసారవిషవృక్షస్య ద్వే ఫలే అమృతోపమే,
కావ్యామృతరసాస్వాదః సంగమ స్సజ్జనైః సహ. 165

అపరం చ,—సత్సఙ్గః కేశవే భక్తి ర్గఙ్గాఽమ్భసి నిమజ్జనమ్,
అసారే ఖలు సంసారే సారాణి త్రీణి భావయేత్. 166

మన్థర ఉవాచ.—

అర్థాః పాదరజస్సన్నిభా గిరినదీవేగోపమం యౌవనం
మానుష్యం జలబిన్దులోలచపలం ఫేనోపమం జీవనమ్,

ధర్మం యో న కరోతి నిశ్చలమతిః స్వర్గార్గళోద్ఘాటనం
పశ్చాత్తాపహతో జరాపరిణతః శోకాగ్నినా దహ్యతే.

భవ తాతిసఞ్చయః కృత, స్తస్యాయం దోషః.

శృణు;—ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణం,
తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇ వామ్భసామ్. 168

అన్య చ్చ,—య దధోఽధః క్షితౌ విత్తం నిచఖాన మితంపచః,
త దధోనిలయం గన్తుం చక్రే పన్థాన మగ్రతః. 169

యతః,—నిజసౌఖ్యం నిరున్ధానో యో ధనార్జన మిచ్ఛతి,
పరార్థం భారవా హీవ క్లేశ స్యైవ హి భాజనమ్. 170

తథా చోక్తమ్;—దానోపభోగహీనేన ధనేన ధనినో యది,
పృథ్వీఖాతనిఖాతేన ధనేన ధనినో వయమ్. 171

అన్యచ్చ,—అసమ్భోగేన సామాన్యం కృపణస్య ధనం పరైః,
అ స్యేద మితి సంబన్ధో హానౌ దుఃఖేన గమ్యతే. 172

అపి చ,—న దేవాయ న విప్రాయ న బన్ధుభ్యో నచాత్మనే,
కృపణస్య ధనం యాతి వహ్నితస్కరపార్థివైః. 173

తథా చోక్తమ్,—
దానం ప్రియవాక్సహితం
జ్ఞాన మగర్వం క్షమాన్వితం శౌర్యం,
త్యాగసహితం చ విత్తం
దుర్లభ మేత చ్చతుష్టయం జగతి. 174

ఉక్తంచ,—కర్తవ్య స్సంచయో నిత్యం కర్తవ్యో నాతిసంచయః,
పశ్య సంచయశీలోఽసౌ ధనుషా జమ్బుకో హతః.

కథా. ౪.

తావాహతుః 'కథ మేతత్?' మన్థరః కథయతి,—అస్తి కల్యాణకటకే భైరవనామా వ్యాధః. స చైకదా మాంసలుబ్ధో ధను రాదాయ విన్ధ్యాటవీమధ్యం గతః. తత్ర తేన వ్యాపాదితం మృగ మాదాయ గచ్ఛతా ఘోరాకృతి స్సూకరో దృష్టః. తేనవ్యాధేన మృగం భూమౌ నిధాయ సూకరః శరేణ హతః, సూకరే ణాపి ఘనఘోరగర్జనం కృత్వా ముష్కదేశే హతః స చ్ఛిన్నద్రుమవ ద్భూమౌ పపాత. యతః,—

జల మగ్ని ర్విషం శస్త్రం క్షు ద్వ్యాధిః పతనం గిరేః,
నిమిత్తం కించి దాసాద్య దేహీ ప్రాణై ర్విముచ్యతే.

అథ తయోః పాదాస్ఫాలనేన సర్పోఽపి మృతః. అత్రాన్తరే దీర్ఘరావనామా జమ్బుకః పరిభ్రమ న్నాహారార్థీ తాన్ మృతాన్ మృగవ్యాధసర్పసూకరా నాలోక్యాచిన్తయత్.— 'మహ ద్భోజనం మే సముపస్థితమ్. అథ వా,—

అచిన్తితాని దుఃఖాని యథై వాయాన్తి దేహినామ్,
సుఖాన్యపి తథా మన్యే దైన్య మత్రాతిరిచ్యతే. 177

భవ త్వేషాం మాంసై ర్మాసత్రయం సమధికం భోజనం మే భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

మాస మేకం నరో యాతి ద్వౌ మాసౌ మృగసూకరౌ,
అహి రేకం దినం యాతి అద్య భక్ష్యో ధనుర్గుణః. 178

తతః ప్రథమబుభుక్షాయా మిదం నిస్స్వాదుకం ధనుర్లగ్నంస్నాయుబన్ధనం ఖాదామి.' ఇత్యుక్త్వా తథాఽకరోత్. తత శ్ఛి

న్నే స్నాయుబన్ధనే ఉత్పతితేన ధనుషా హృది భిన్నః స దీర్ఘరావః పఞ్చత్వం గతః.

అతోఽహం బ్రవీమి 'కర్తవ్యః సంచయో నిత్య' మిత్యాది. తథాచ,—

య ద్దదాతి య దశ్నాతి త దేవ ధనినో ధనమ్,
అన్యే మృతస్య క్రీడన్తి దారై రపి ధనై రపి. 179

ఇదానీం కి మతిక్రాన్తోపవర్ణనేన ? యతః,—

నా ప్రాప్య మభివాఞ్ఛన్తి నష్టం నేచ్ఛన్తి శోచితుమ్,
ఆప త్స్వపి న ముహ్యన్తి నరాః పణ్డితబుద్ధయః. 180

తత్ సఖే సర్వథా త్వయా సోత్సాహేన భవితవ్యమ్. యతః.-

శాస్త్రా ణ్యధీ త్యాపి భవన్తి మూర్ఖా
య స్తు క్రియావాన్ పురుషః స విద్వాన్,
సుచిన్తితం చౌషధ మాతురాణాం
న నామమాత్రేణ కరోతి శాన్తిమ్. 181

అన్య చ్చ,—న స్వల్ప మ ప్యధ్యవసాయభీరోః
కరోతి విజ్ఞానవిధి ర్గుణం హి,
అన్ధస్య కిం హస్తతలస్థితోఽపి
ప్రకాశయ త్యర్థ మిహ ప్రదీపః? 182

త దత్ర సఖే దశావిశేషే శాన్తిః కరణీయా. ఏత ద ప్యతికష్టం త్వయా న మన్తవ్యమ్.

యతః,—రాజా కులవధూ ర్విప్రా మన్త్రిణశ్చ పయోధరాః,

స్థాన భ్రష్టా న శోభన్తే దన్తాః కేశా నఖా నరాః. 183
ఇతి విజ్ఞాయ మతిమాన్ స్వస్థానం న పరిత్యజేత్

ఇతి కాపురుషవచన మేతత్. యతః,—

స్థాన ముత్సృజ్య గచ్ఛన్తి సింహాః సత్పురుషా గజాః,
త త్రైవ నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః.
కో వీరస్య మనస్వినః స్వవిషయః కో వా విదేశ స్తథా
యం దేశం శ్రయతే త మేవ కురుతే బాహుప్రతాపార్జితమ్,
య ద్దంష్ట్రా నఖలాఙ్గలప్రహరణః సింహో వనం గాహతే
తస్మి న్నేవ హతద్విపేన్ద్రరుధిరై స్తృష్ణాం ఛినత్త్యాత్మనః.

అపరం చ,—నిపాన మివ మణ్డూకాః సరః పూర్ణ మి వాణ్డజాః,
సోద్యోగం నర మాయాన్తి వివశాః సర్వసంపదః. 186

అన్య చ్చ,—సుఖ మాపతితం సేవే ద్దుఃఖ మాపతితం తథా,
చక్రవత్ పరివర్తన్తే దుఃఖాని చ సుఖాని చ. 187

అపి చ,—ఉత్సాహసంపన్న మదీర్ఘసూత్రం
క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనే ష్వసక్తం,
శూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదం చ
లక్ష్మీః స్వయం యాతి నివాసహేతోః. 188

విశేషతశ్చ,—వినా ప్యర్థై ర్ధీరః స్పృశతి బహుమానోన్నతిపదం
సమాయుక్తోఽప్యర్థైః పరిభవపదం యాతి కృపణః,
స్వభావా దుద్భూతాం గుణసముదయావాప్తివిషయాం
ద్యుతిం సైంహీం కిం శ్వా ధృతకనకమాలోఽపి లభతే.

కించ,-ధనవానితి హి మద స్తేకింగతవిభవోవిషాదముపయాసి,
కరనిహితకన్దుకసమాః పాతోత్పాతా మనుష్యాణామ్.

అపరం చ.—అభ్ర చ్ఛాయాఖలప్రీతి ర్నవసస్యాని యోషితః,
కించిత్ కాలోపభోగ్యాని యౌవనాని ధనాని చ. 192

అన్య చ్చ,—వృ త్త్యర్థం నాతిచేష్టేత సా హి ధా త్రైవ నిర్మి
తా, గర్భా దుత్పతితే జన్తౌ మాతుః ప్రస్రవతః స్తనౌ.

ఇతి శ్రుత్వాలఘుపతనకో బ్రూతే,—'ధన్యోఽసి మన్థర;
సర్వథా శ్లాఘ్యగుణోఽసి సఖే.

యేన శుక్లీకృతా హంసాః శుకా శ్చ హరితీకృతాః,
మయూరా శ్చిత్రితా యేన స తే వృ త్తిం విధాస్యతి.

అపరం చ; సతాం రహస్యం శృణు మి త్త్ర.

జనయ న్త్యర్జనే దుఃఖం తాపయ న్తి విప త్తిషు,
మోహయ న్తి చ సంపత్తౌ కథ మర్థాః సుఖావహాః.

అపరం చ,—ధర్మార్థ యస్య వి త్తేహా వరంతస్య నిరీహతా,
ప్రక్షాళనా ద్ధి పఙ్కస్య దూరా దస్పర్శనం వరమ్.

యతః,—యథా హ్యామిష మాకాశే పక్షిభిః శ్వాపదై ర్భువి,
భక్ష్యతే సలిలే మత్స్యై స్తథా సర్వత్ర వి త్తవాన్

అన్య చ్చ,—రాజతః సలిలా దగ్నే శ్చోరతః స్వజనాదపి,
భయ మర్థవతాం నిత్యం మృత్యోః ప్రాణభృతా మివ.

తథాహి,—జన్మని క్లేశబహులే కి న్ను దుఃఖ మతః పరమ్,
ఇచ్ఛాసంపద్యతో నాస్తి య చ్ఛేచ్ఛా న నివ ర్తతే.

అన్య చ్చ భ్రాతః శృణు.

ధనం న తావ త్సులభం లబ్ధం కృచ్ఛ్రేణ పాల్యతే,
లబ్ధనాశో యథా మృత్యు స్తస్మా దేత న్న చి న్తయేత్

తృష్ణాం హి చేత్ పరిత్యక్తా కో దరిద్రః క ఈశ్వరః?
తస్యా శ్చేత్ ప్రసరో దత్తో దాస్యం చ శిరసి స్థితమ్.

అపరం చ,—యద్య దేవహి వాఞ్ఛేత తతో వాఞ్ఛా ప్రవ ర్తతే,
ప్రాప్త ఏ వార్థతః సోఽర్థో యతో వాఞ్ఛా నివ ర్తతే. 201

కిం బహునా? విస్రమ్భాలాపై ర్మ మైవ స హాత్ర కాలో నీయ
తామ్. యతః,—

ఆమరణాన్తాః ప్రణయాః కోపా స్తత్క్షణభఙ్గురాః,
పరిత్యాగా శ్చ నిఃసఙ్గా భవ న్తి హి మహాత్మనామ్.

సర్వత్ర జన్తో ర్నియమాత్ పతనాన్తాః సముచ్ఛ్రయాః,
సంయోగా శ్చ వియోగాన్తా మరణా న్తం హి జీవనమ్.

యతః,—స న్త ఏవ సతాం నిత్య మాపదుద్ధరణక్షమాః,
గజానాం పఙ్కమగ్నానాం గజా ఏవ ధురన్ధరాః. 204

తథా చ,-గుణిని గుణజ్ఞో రమతే నాగుణశీలస్య గుణినిపరితోషః,
అలి రేతి వనా త్కమలం న తు భేక స్త్వేకవాసోఽపి.

అపరం చ,—శ్లాఘ్య స్స ఏకో భువి మానవానాం
స ఉ త్తమ స్సత్పురుష స్స ధన్యః,
య స్యార్థినో వా శరణాగతా వా
నాశా విభిన్నా విముఖాః ప్రయా న్తి. 206

చిత్రాఙ్గాగమనమ్.

తత ఏవం తే స్వేచ్ఛాహారవిహారం కుర్వాణాః సంతుష్టాః సుఖం నివసన్తి. అథ చిత్రాఙ్గనామా మృగః కేనాపి త్రాసిత స్తత్రాగత్య మిలితః. తతః పశ్చా దాయాన్తం భయహేతు మవలోక్య మన్థరో జలం ప్రవిష్టః; మూషిక శ్చ వివరం ప్రవిష్టః, ఉడ్డీయమానః కాకో వృక్షాగ్రం గతః. తతో లఘుపతనకేన సుదూరం నిరూప్య భయహేతు ర్నకో ఽప్యవలోకితః. పశ్చా దాగత్య పునః సర్వే మిలిత్వోపవిష్టాః. మన్థరే ణోక్తం 'భద్రం, మృగ, కుశలం తే; స్వేచ్ఛయోదకా ద్యాహారో ఽనుభూయతామ్. అత్రావస్థానేన వనమిదం సనాథీక్రియతామ్.' చిత్రాఙ్గో బ్రూతే.—'లుబ్ధకత్రాసితో ఽహం భవతాం శరణ మాగతః. యతః,—

లోభాద్వాఽథ భయా ద్వాఽపి సంత్యజే చ్ఛరణాగతం,
బ్రహ్మహత్యా సమం తస్య పాప మాహు ర్మనీషిణః.

తత శ్చ భవద్భిః సహ మిత్రత్వ మిచ్ఛామి. హిరణ్యకో ఽవదత్.—'మిత్రత్వం తావ దస్మాభిః సహాయత్నేన నిష్పన్న మేవ భవతః యతః,—

ఔరసం కృతసంబన్ధం తథా వంశక్రమాగతం,
రక్షితం వ్యసనేభ్య శ్చ మిత్రం జ్ఞేయం చతుర్విధమ్.

త దత్ర స్వగృహనిర్విశేషేణ స్థీయతామ్.' త చ్ఛ్రుత్వా మృగ స్సానన్దః కృతస్వేచ్ఛాహారః పానీయం పీత్వా జలాసన్నతరుచ్ఛాయాయా ముపవిష్టః. యతః,—

కూపోదకం వటచ్ఛాయా శ్యామా స్త్రీ చేష్టకాగృహం,
శీతకాలే భవే దుష్ణ ముష్ణకాలే తు శీతలమ్. 209

అథ మన్థరో బ్రూతే 'సఖే మృగ కేన త్రాసితో ఽసి? అస్మి న్నిర్జనవనే కదాచిత్ కిం వ్యాధా స్సంచరన్తి?' మృగేణోక్తమ్.—'అస్తి కలిఙ్గవిషయే రుక్మాఙ్గదో నామ నృపతిః. స చ దిగ్విజయక్రమేణాగత్య చన్ద్రభాగాతీరే సమావాసితో వర్తతే. ప్రాత శ్చ తేనాత్రాగత్య కర్పూరసరః సమీపే భవితవ్య మితి వ్యాధానాం ముఖాత్ కింవదన్తీ శ్రూయతే. త దత్రాపి ప్రాత రవస్థానం భయహేతుక మి త్యాలోచ్య యథా కార్యం తథాఽఽరభ్యతామ్.' త చ్ఛ్రుత్వా కూర్మః సభయ మాహ 'జలాశయాన్తరం గచ్ఛామి.' కాక మృగా వ ప్యుక్తవన్తౌ 'ఏవమస్తు.' హిరణ్యకో విమృశ్యాబ్రవీత్.—'జలాశయాన్తరే ప్రాప్తే మన్థరస్య కుశలమ్; స్థలే గచ్ఛతః కింవిధః ప్రతీకారః? యతః,—

అమ్భాంసి జలజన్తూనాం దుర్గం దుర్గనివాసినాం,
స్వభూమిః శ్వాపదాదీనాం రాజ్ఞాం సైన్యం పరం బలమ్.

సఖే లఘుపతనక అనే నోపదేశేన తథా భవితవ్యమ్:—

స్వయం వీక్ష్య యథా వధ్వాః పీడితం స్తనకుట్మలం,
వణిక్పుత్రో ఽభవ ద్దుఃఖీ త్వం తథైవ భవిష్యసి.' 211

కథా. ౫.

త ఊచుః 'కథ మేతత్?' హిరణ్యకః కథయతి.—అస్తి కాన్యకుబ్జవిషయే రాజా వీరసేనో నామ. తేన వీరపురనామ్ని నగరే తుఙ్గబలో నామ రాజపుత్రో యువరాజః కృతః. స చ మహాధన స్తరుణః, ఏకదా స్వనగరం భ్రామ్య న్నతిప్రౌఢయౌవనాం

లావణ్యవతీం నామ వణిక్పుత్రవధూ మాలోకయామాస. తతః స్వహర్మ్యం గత్వా స్మరాకులితమతి స్తస్యాః కృతే దూతీం ప్రేషితవాన్. యతః,—

సన్మార్గ స్తావ దాస్తే ప్రభవతి పురుష స్తావ దేవేన్ద్రియాణాం
లజ్జాం తావ ద్విధత్తే వినయ మపి సమాలమ్బతే తావ దేవ,
భ్రూచాపాకృష్టముక్తాః శ్రవణపథగతా నీలపక్ష్మాణ ఏతే
యావ ల్లీలావతీనాం న హృదిపరిణతా దృష్టిబాణాః పతన్తి.

సాపి లావణ్యవతీ తదవలోకనక్షణాత్ ప్రభృతి స్మరశరప్రహార జర్జరితహృదయా తదేకచిత్తాఽభవత్. తథా చోక్తమ్;—

అసత్యం సాహసం మాయా మాత్సర్యం చాతిలుబ్ధతా,
నిర్గుణత్వ మశౌచత్వం స్త్రీణాం దోషాః స్వభావజాః.

అథ దూతీవచనం శ్రుత్వా లావణ్యవ త్యువాచ— 'అహం చ పతివ్రతా పరపురుషస్పర్శమాత్ర మపి న కరోమి. యతః,—

సా భార్యా యా గృహే దక్షా సా భార్యా యా ప్రజావతీ,
సా భార్యా యా పతిప్రాణా సా భార్యా యా పతివ్రతా.

అన్య చ్చ;—నసాభార్యేతి వక్తవ్యా యస్యాం భర్తా నతుష్యతి,
తుష్టే భర్తరి నారీణాం సంతుష్టాః సర్వదేవతాః. 215
కోకిలానాం స్వరో రూపం నారీరూపం పతివ్రతా,
విద్యారూపం కురూపాణాం క్షమారూపం తపస్వినామ్.
భర్తా యస్యా గుణాన్ బ్రూతే శీలధర్మసమన్వితాః,
అగ్నిసాక్షికమర్యాదో భర్తా హి శరణం స్త్రియాః.

తతో యద్య దాదిశతి మే ప్రాణేశ్వర స్తదే వాహ మవిచారితం కరోమి.' దూత్యోక్తమ్ 'అపి సత్య మేతత్?' లావణ్యవ

త్యువాచ 'సత్య మే వైతత్.' తతో దూత్యా గత్వా తత్సర్వం తుఙ్గబల స్యాగ్రే నివేదితమ్. త చ్ఛ్రుత్వా తుఙ్గబలోఽవదత్.—'స్వామినాఽఽనీయ సమర్పయితవ్యేతి కథ మేత చ్ఛక్యమ్?' కుట్టిన్యాహ 'ఉపాయః క్రియతామ్. తథా చోక్తమ్;

ఉపాయేన హి య చ్ఛక్యం న త చ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
సృగాలేన హతో హస్తీ గచ్ఛతా పఙ్కవర్త్మని. 218

అవాన్తరకథా. ౧.

రాజపుత్రైః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' సా కథయతి.—

అస్తి బ్రహ్మారణ్యే కర్పూరతిలకో నామ హస్తీ. త మవలోక్య సర్వే సృగాలా శ్చిన్తయన్తి 'య ద్యయం కేనా ప్యుపాయేన మ్రియతే, తదాఽస్మాక మేతే ద్దేహేన మాసచతుష్టయస్య స్వేచ్ఛాభోజనం భవిష్యతి.' తత్ర ఏకేన వృద్ధసృగాలేన ప్రతిజ్ఞాతం 'మయా బుద్ధిప్రభావా దస్యమరణం సాధయితవ్యమ్.' అనన్తరం స వఞ్చకః కర్పూరతిలకసమీపం గత్వా సాష్టాఙ్గపాతం ప్రణమ్యోవాచ. 'దేవ, దృష్టిప్రసాదం కురు.' హస్తీ బ్రూతే. 'క స్త్వమ్? కుతః సమాయాతః?' సోఽవదత్.—'జమ్బుకోఽహం, సర్వై ర్వనవాసిభిః పశుభి ర్మిలిత్వా భవత్సకాశం ప్రస్థాపితః. య ద్వినా రాజ్ఞాఽవస్థాతుం న యుక్తమ్; తద త్రాటవీ రాజ్యేఽభిషేక్తుం భవాన్ సర్వస్వామిగుణోపేతో నిరూపితః. యతః,—

కులాచారజనాచారై రతిశుద్ధః ప్రతాపవాన్,
ధార్మికో నీతికుశలః స స్వామీ యుజ్యతే భువి. 219

అపరం చ పశ్య.—

రాజానం ప్రథమం విన్దేత్తతో భార్యాం తతో ధనమ్,
రాజన్యసతి లోకేఽస్మిన్ కుతో భార్యా కుతో ధనమ్.

అన్యచ్చ,—పర్జన్య ఇవ భూతానా మాధారః పృథివీపతిః,
వికలేఽపి హి పర్జన్యే జీవ్యతే న తు భూపతౌ. 221

కిం చ,—నియతవిషయవర్తీ ప్రాయశో దణ్డయోగాత్
జగతి పరవశేఽస్మిన్ దుర్లభ స్సాధువృత్తిః,
కృశ మపి వికలం వా వ్యాధితం వాఽధనం వా
పతి మపి కులనారీ దణ్డభీత్యాఽభ్యుపైతి. 222

తద్యథా లగ్నవేళా న చలతి, తథా కృత్వా సత్వర మాగమ్యతాం దేవేన.' ఇత్యుక్త్వోత్థాయ చలితః.

తతోఽసౌ రాజ్యలోభాకృష్టః కర్పూరతిలకః సృగాలవర్త్మనా ధావన్ మహాపఙ్కే నిమగ్నః. తతస్తేన హస్తినోక్తమ్;—'సఖే, సృగాల, కి మధునా విధేయమ్? మహాపఙ్కే పతితోఽహమ్?' సృగాలేన విహస్యోక్తమ్.—'దేవ, మమ పుచ్ఛాగ్రే హస్తం దత్త్వోత్తిష్ఠ: యస్య వచసి త్వయా విశ్వాసః కృతః, తస్య ఫల మేతత్. తథా చోక్తమ్.—

యదా సత్సఙ్గరహితో భవిష్యసి భవిష్యసి,
తదా దుర్జనగోష్ఠీషు పతిష్యసి పతిష్యసి.' 223

తతో మహాపఙ్కే నిమగ్నో హస్తీ సృగాలైర్భక్షితః.—అతోఽహం బ్రవీమి 'ఉపాయేన హి య చ్ఛక్య' మిత్యాది

———

అనన్తరం కుట్టిన్యుపదేశేన తం వణిక్పుత్రం స రాజపుత్రః సేవకం చకార. తతోఽసౌ తేన సర్వవిశ్వాసకార్యేషు నియోజితః. ఏకదా తేన రాజపుత్రేణ స్నాతానులిప్తేన కనకాలంకారధారిణోక్తం;—'మయా మాస మేకం యావ ద్గౌరీవ్రతం కర్తవ్యమ్. తదద్యారభ్య ప్రతిరాత్రి కులకన్యా మేకాం యువతి మానీయ సమర్పయ. సా మయా యథోచితేన విధినా పూజయితవ్యా.' తతః స చారుదత్త స్తథావిధాం తరుణీ మానీయ సమర్పయతి. పశ్చాత్ ప్రచ్ఛన్నః కి మయం కరోతీతి నిరూపయతి. స చ తుఙ్గబల స్తాం యువతి మస్పృశన్నేవ దూరా ద్వస్త్రాలఙ్కారగన్ధచన్దనైః సంపూజ్య రక్షకం దత్త్వా ప్రస్థాపయతి. అథ వణిక్పుత్రేణ తద్దృష్ట్వోపజాతవిశ్వాసేన లోభాకృష్టమనసా స్వవధూ ర్లీలావతీ సమానీయ సమర్పితా. స చ తుఙ్గబల స్తాం హృదయప్రియాం లావణ్యవతీం విజ్ఞాయ ససంభ్రమ ముత్థాయ నిర్దయ మాలిఙ్గ్యానన్దాన్మీలితలోచనః పర్యఙ్కే తయా సహ విలలాస. తదాలోక్య వణిక్పుత్రశ్చిత్రలిఖిత ఇవేతికర్తవ్యతామూఢః పరం విషాద ముపగతః.—అతోఽహం బ్రవీమి 'స్వయం వీక్ష్యే' త్యాది. తథా త్వయాఽపి భవితవ్య మితి.—

తతస్తద్వచన మవధార్య మహతా భయేన మన్థరో జలాశయ ముత్సృజ్య చలితః. తేఽపి హిరణ్యకాదయస్త మనుగచ్ఛన్తి. తతః స్థలే గచ్ఛతా కేనాపి వ్యాధేన వనం పర్యటతా స మన్థరః ప్రాప్తః స చ తం గృహీత్వోత్థాప్య ధనుషి బద్ధ్వా క్షుత్పిపాసాకులః స్వగృహాభిముఖం చలితః. అథ తే మృగ

వాయసమూషికౌ పరం విషాద ముపగతవ న్త స్త మనుజగ్మతుః.
తతో హిరణ్యకో విలపతి:—

ఏకస్య దుఃఖస్య న యావద న్తం
గచ్ఛా మ్యహం పార మి వార్ణవస్య,
తావ ద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే
ఛిద్రే ష్వనర్థా బహులీభవ న్తి. 224

స్వభావజం తు య న్మిత్రం భాగ్యే నై వాభిజాయ తే,
త దకృత్రిమసౌహార్ద మాప త్స్వపి న ముఞ్చతి. 225

న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే,
విశ్వాస స్తాదృశః పుంసాం యావా న్మిత్రే స్వభావజే.

ఇతి ముహు ర్విచి న్త్య, అహో మే దుర్దైవమ్! యతః,—

స్వకర్మసంతానవిచేష్టితాని
కాలా న్తరావృ త్తిశుభాశుభాని,
ఇ హైవ దృష్టాని మ యైవ తాని
జన్మా న్తరా ణీవ దశాఫలాని. 227

అథ వా:—కాయస్సన్నిహితాపాయస్సంపదః పదమాపదాం,
సమాగమా స్సాపగమాః సర్వ ముత్పాది భఙ్గురమ్.

(విమృశ్య).—శోకారాతిభయత్రాణం ప్రీతివిస్రమ్భభాజనం,
కేన రత్న మిదం సృష్టం మిత్ర మి త్యక్షరద్వయమ్.

కించ;—మి త్త్రం ప్రీతిరసాయనం నయనయో
రానన్దనం చేతసః
పాత్రం య త్సుఖదుఃఖయో స్సహ భ వే
న్మి త్రేణ త ద్దుర్లభమ్,

యే చాన్యే సుహృదః సమృద్ధిసమయే
ద్రవ్యాభిలాషాకులాః
తే సర్వత్ర మిళ న్తి త త్త్వనికష
గ్రావా తు తేషాం విపత్. 230

ఇతి బహు విలప్య హిరణ్యక శ్చిత్రాఙ్గలఘుపతనకౌ వాహ—'యావ దయం వ్యాధో వనా న్న నిస్సరతి తావ న్మన్థరం మోచయితుం యత్నః క్రియతామ్.' తా వూచతుః 'సత్వరం కార్య ముచ్యతామ్.' హిరణ్యకో బ్రూతే.—'చిత్రాఙ్గో జలసమీపం గత్వా మృత మి వాత్మానం దర్శయతు; కాక శ్చ తస్యోపరిస్థిత్వా చఞ్చ్వా కి మపి లిఖతు. నూన మనేన లుబ్ధకేన తత్ర కచ్ఛపం పరిత్యజ్య మృగమాంసార్థినా సత్వరం గ న్తవ్యమ్. తతోఽహం మన్థరస్య బన్ధనం ఛేత్స్యామి.' చిత్రాఙ్గలఘుపతనకాభ్యాం శీఘ్రం గత్వా తథాఽనుష్ఠితే సతి, స వ్యాధః శ్రా న్తః పానీయం పీత్వా తరో రధస్తా దుపవిష్ట స్తథావిధం మృగ మపశ్యత్. తతః క ర్తరికా మాదాయ ప్రహృష్టమనా మృగా న్తికం చలితః. అత్రా న్తరే హిరణ్యకే నాగత్య ఛిన్నబన్ధనః స కూర్మః సత్వరం జలాశయం ప్రవిష్టః. స మృగ ఆసన్నం తం వ్యాధం విలో క్యోత్థాయ పలాయితః. ప్రత్యావృత్య లుబ్ధకో యావ త్తరు తల మాయాతి తావ త్కూర్మ మపశ్య న్నచి న్తయత్. 'ఉచిత మే వై తన్మ మాసమీక్ష్యకారిణః. యతః—

యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్య అధ్రువాణి నిషేవ తే,
ధ్రువాణి తస్య నశ్య న్తి అధ్రువం నష్ట మేవ హి.' 231

తతోఽసౌ స్వకర్మవశా న్నిరాశః కటకం ప్రవిష్టః.

కర్తవ్యాని చ మిత్రాణి దుర్గమాని వనాని చ,
పశ్య కూర్మపతి ర్బద్ధో మూషకేణ విమోచితః. 232

మన్థరాదయ శ్చ సర్వే ముక్తాపదః స్వస్థానం గత్వా యథాసుఖ మాస్థితాః. అథ రాజపుత్రైః సానన్ద ముక్తమ్, - 'సర్వ శ్రుతవన్తః సుఖినో వయమ్. సిద్ధం నస్సమీహితమ్.' విష్ణుశర్మోవాచ. — ఏతావతా భవతా మభిలషితం సంపన్నమ్. అపర మపీద మస్తు.

మిత్రం ప్రాప్నుత సజ్జనా జనపదై ర్లక్ష్మీ స్సమాలమ్బ్యతాం
భూపాలాః పరిపాలయన్తు వసుధాం శశ్వ త్స్వధర్మే స్థితాః,
ఆస్తాం మానసతుష్టయే సుకృతినాం నీతి ర్నవోఢేవ వః
కల్యాణం కురుతాం జనస్య భగవాం శ్చన్ద్రార్ధచూడామణిః.

ఇతి హితోపదేశే మిత్రలాభః
సమాప్తః.

శ్రీ

హితోపదేశః.

సుహృద్భేదః.

అథ రాజపుత్త్రా ఊచుః 'ఆర్య మిత్రలాభః శ్రుతః; త ద్వయ మిదానీం సుహృద్భేదం శ్రోతు మిచ్ఛామః' విష్ణుశర్మోవాచ,—'సుహృద్భేదం శృణుత, యస్యాయ మాద్యః శ్లోకః.—

వర్ధమానో మహా న్స్నేహో మృగేన్ద్ర వృషయో ర్వనే,
పిశునే నాతిలుబ్ధేన జమ్బుకేన వినాశితః.' 1

రాజపుత్త్రై రుక్తమ్ 'కథ మేతత్?' విష్ణుశర్మా కథయతి.—

అస్తి దక్షిణాపథే సువర్ణవతీ నామ నగరీ. తత్ర వర్ధమానో నామ వణి జ్నివసతి. తస్య ప్రభూతేఽపి విత్తే పరా న్బన్ధూ నతి సమృద్ధా నవలోక్య పున రర్థవృద్ధిః కరణీ యేతి మతి ర్బభూవ. యతః,—

అధోఽధః పశ్యతః కస్య మహిమా నోపచీయతే,
ఉపర్యుపరి పశ్య న్త స్సర్వ ఏవ దరిద్రతి. 2

అపరం చ,—బ్రహ్మహాఽపి నరః పూజ్యో యస్యాస్తి విపులం
ధనమ్, శశిన స్తుల్యవంశోఽపి నిర్ధనః పరిభూయతే. 3

అన్య చ్చ,—అవ్యవసాయిన మలసం
దైవపరం సాహసా చ్చ పరిహీణం,
ప్రమ దేవ పతిం వృద్ధం
నేచ్ఛతి లక్ష్మీ ర్గృహీతు మిచ్ఛ దపి. 4

కిం చ,—ఆలస్యం స్త్రీసేవా సరోగతా జన్మభూమివాత్సల్యం,
భీరుత్వ మసన్తోష ష్ష డ్వ్యాఘాతా మహత్త్వస్య. 5

యతః,—సంపదా సుస్థితం మన్యో భవతి స్వల్పయాఽపి యః,
కృతకృత్యో విధి ర్మన్యే న వర్ధయతి తస్య తామ్. 6

అపరం చ,—నిరుత్సాహం నిరానన్దం నిర్వీర్య మరినన్దనం,
మాస్మ సీమన్తినీ కాచి జ్జనయేత్ పుత్త్ర మీదృశమ్. 7

తథా చోక్తమ్;—

అలబ్ధం చైవ లిప్సేత లబ్ధం రక్షే దవేక్షయా,
రక్షితం వర్ధయేత్ సమ్య గ్వృద్ధం తీర్థేషు నిక్షిపేత్ 8
దానభోగవిహీనా శ్చ దివసా యాన్తి యస్య వై,
స కర్మకారభ స్త్రేవ శ్వస న్నపి న జీవతి. 9

యతః, లబ్ధ మిచ్ఛతోఽర్థయోగా దర్థస్య ప్రాప్తి రేవ. లబ్ధస్యా ప్యరక్షితస్య నిధేరపి స్వయం భవతి వినాశః. అవర్ధ్యమాన శ్చార్థః స్వల్పవ్యయో ఽప్యఞ్జనవత్ క్షయమేతి. అనుపభుజ్యమాన శ్చ నిష్ప్రయోజన ఏవ. తథా చోక్తమ్;—

ధనేన కిం యో న్నదదాతి నాశ్నుతే
బలేన కిం యేన రిపూ న్న బాధతే,
శ్రుతేన కిం యేన న ధర్మ మాచరేత్
కి మాత్మనా యో న జితేన్ద్రియో భవేత్. 10

అన్యచ్చ,—అఞ్జనస్య క్షయం దృష్ట్వా వల్మీకస్యతు సఞ్చయమ్,
అవన్ధ్యం దివసం కుర్యా ద్దానాధ్యయనకర్మసు. 11
జలబిన్దునిపాతేన క్రమశః పూర్యతే ఘటః,
స హేతు స్సర్వవిద్యానాం ధర్మస్య చ ధనస్య చ. 11

ఇతి సంచిన్త్య సంజీవక నన్దక నామానౌ ద్వౌ వృషభౌ ధురి నియుజ్య, శకటం నానావిధద్రవ్యపూర్ణం కృత్వా వాణిజ్యార్థం కాశ్మీరం చలితః. యతః,—

కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్,
కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్. 13

తతో గచ్ఛత స్తస్య సుదుర్గనామ్ని మహారణ్యే పర్వతే సంజీవకో భగ్నజాను ర్నిపతితః, త మాలోక్య వర్ధమానోఽచిన్తయత్.

'కరోతు నామ నీతిజ్ఞో వ్యవసాయ మితస్తతః,
ఫలం పున స్తదే వాస్య య ద్విధే ర్మనసి స్థితమ్. 14

కిం తు,—విస్మయ స్సర్వథా హేయః ప్రత్యూహః సర్వకర్మణామ్,
తస్మా ద్విస్మయ ముత్సృజ్య సాధ్యే సిద్ధి ర్విధీయతామ్.' 15

ఇతి సంచిన్త్య సంజీవకం తత్ర పరిత్యజ్య వర్ధమానః పునః స్వయం ధర్మపురం నామ నగరం గత్వా, మహాకాయ మన్యం వృషభ మేకం సమానీయ, ధురి నియోజ్య చలితః.

సంజీవకః కథ మపి చరణత్రయే భరం కృత్వోత్థితః. యతః,—

నిమగ్నస్య పయోరాశౌ పర్వతాత్పతితస్య చ,
తక్షకేణాఽపి దష్టస్య ఆయు ర్మర్మాణి రక్షతి. 16

అపరం చ—నిపతతు శిఖరా దద్రే
ర్మజ్జతు జలధౌ హుతాశనం విశతు,
క్రీడతు భుజఙ్గమై ర్వా
నాకాలే కస్య చిన్నాశః. 17

నాకాలే మ్రియతే జన్తు ర్విద్ధః శరశతై రపి,
కుశాగ్రే ణైవ సంస్పృష్టః ప్రాప్తకాలో న జీవతి. 18

యతః,—అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం
సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
జీవ త్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః
కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి. 19

తతో దినేషు గచ్ఛత్సు సంజీవకః స్వేచ్ఛాహారాదిలాభే నారణ్యాని భ్రామ్య న్హృష్టపుష్టాఙ్గో బలవ న్ననాద. తస్మిన్వనే పిఙ్గలకనామా సింహః స్వభుజోపార్జితరాజ్యసుఖ మనుభవ న్నివసతి. తథా చోక్తమ్,—

నాభిషేకో న సంస్కారః సింహస్య క్రియతే మృగైః,
విక్రమార్జితరాజ్యస్య స్వయ మేవ మృగేన్ద్రతా. 20

స చైకదా పిపాసాకులితః పానీయం పాతుం యమునాకచ్ఛ మగమత్. తేన చ తత్ర సింహేనాననుభూతపూర్వం ప్రలయఘనగర్జిత మివ సంజీవకనర్దిత మశ్రావి. త చ్ఛ్రుత్వాఽసౌ పానీయ మపీత్వా, సచకితం పరివృత్య, స్వస్థాన మాగత్య, కి మిద మి త్యాలోచ్య, తూష్ణీం స్థితః. స తథావిధః కరటకదమనకాభ్యాం మన్త్రిపుత్రాభ్యాం సృగాలాభ్యాం దృష్టః. తం తథావిధం దృష్ట్వా దమనకః కరటక మాహ;—'సఖేఽయం కి ముదకార్థీ స్వామీ పానీయ మపీత్వా మన్దం మన్ద మవతిష్ఠతే?'

కరటకో బ్రూతే.—మిత్ర దమనక, మమ సన్మతేనాస్య సేవైవ న క్రియతే. తత్ కి మస్య చేష్టానిరూపణేన?

అతోఽనేన రాజ్ఞాఽవధీరితాభ్యా మావాభ్యాం మహాదుఃఖ మనుభూతమ్. అపరం చ;—

సేవయా ధన మిచ్ఛద్భిః సేవకైః పశ్య యత్కృతం,
స్వాతన్త్ర్యం య చ్ఛరీరస్య మూఢై స్త దపి హారితమ్.

అపరం చ,—శీతవాతాతపక్లేశా న్సహన్తే యే పరాశ్రితాః,
తదంశే నాపి మేధావీ తప స్తప్త్వా సుఖీ భవేత్. 22

అన్య చ్చ,—ఏతావ జ్జన్మసాఫల్యం య దనాయత్తవృత్తితా,
యే పరాధీనతాం యాతా స్తే చే జ్జీవన్తి కే మృతాః. 23
క్రీడన్తి భుజగై స్సార్ధం రమన్తే పరయోషితః,
రాజాన మపి సేవన్తే అహో! సాహసికా నరాః. 24

అపరం చ,—ఏహి గచ్ఛ పతోత్తిష్ఠ వద మౌనం సమాచర,
ఏవ మాశాగ్రహగ్రస్తైః క్రీడన్తి ధనినోఽర్థిభిః. 25

కిం చ,—అబుధై రర్థలాభాయ పణ్యస్త్రీభి రివ స్వయమ్,
ఆత్మా సంస్కృత్య సంస్కృత్య పరోపకరణీకృతః. 26

కిం చ,—యా ప్రకృ త్యైవ చపలా నిపత త్యశుచా వపి,
స్వామినో బహుమన్యన్తే దృష్టిం తా మపి సేవకాః. 27

విశేషత శ్చ,—ప్రణమ త్యున్నతిహేతో
ర్జీవితహేతో ర్విముఞ్చతి ప్రాణాన్,
దుఃఖీయతి సుఖహేతోః
కో మూఢ స్సేవకా దన్యః. 28

అపరం చ,— మౌనాన్మూకః ప్రవచనపటుర్వాతులో జల్పకో వా
క్షాన్త్యా భీరు ర్యది న సహతే ప్రాయశో నాభిజాతః,

ధృష్టః పార్శ్వే వసతి నియతం దూరత శ్చాప్రగల్భః
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినా మప్యగమ్యః. 29

దమనకోఽబ్రవీత్.—'మిత్త్ర సర్వథా మనసాఽపి నైత త్కర్తవ్యమ్.

కథం త్వయా న సేవ్యన్తే యత్నతః పరమేశ్వరాః,
అచిరేణైవ యే తుష్టాః పూరయన్తి మనోరథాన్. 30

అన్యచ్చ,—కుత స్సేవావిహీనానాం చామరోద్ధూతసంపదః,
ఉద్దణ్డధవలచ్ఛత్త్ర వాజి వారణ వాహినీ.' 31

కరటకో బ్రూతే.—తథాఽపి కి మనేన వ్యాపారేణాస్మాకమ్? యతః, అవ్యాపారేషు వ్యాపారః సర్వథా పరిహరణీయః పశ్య.

అవ్యాపారేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తు మిచ్ఛతి,
స భూమౌ నిహత శ్శేతే కీలోత్పాటీవ వానరః. 32

దమనకః పృచ్ఛతి, 'కథ మేతత్?' స కథయతి.—

కథా. ౧.

పురా మగధదేశే ధర్మారణ్యసన్నిహితవసుధాయాం శుభదత్తనామ్నా కాయస్థేన విహారమణ్డపం కారయితు మారబ్ధమ్. తత్ర కరపత్త్రవిదార్యమాణైకస్తమ్భస్య కియద్దూరపాటితస్య కాష్ఠఖణ్డద్వయమధ్యే కీలకం సూత్రధారేణ స్థాపితమ్. తత్ర వనవాసీ మహావానరయూథః క్రీడ న్నాగతః. తే ష్వేకో వానరః కాలదణ్డప్రేరిత ఇవ తం కీలకం హస్తాభ్యాం ధృత్వోపవిష్టః. తత స్తస్య వృషణద్వయం లమ్బమానం కాష్ఠఖణ్డద్వయాభ్యన్తరే ప్రవిష్టమ్ అనన్తరం సచ సహజచపలతయా

మహతా ప్రయత్నేన తం కీలక మాకృష్టవాన్. ఆకృష్టే సతి కాష్ఠాభ్యాం చూర్ణితాణ్డద్వయః పఞ్చత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీ 'మ్యవ్యాపారేషు వ్యాపార' మిత్యాది.

దమనకో బ్రూతే 'తథాఽపి స్వామిచేష్టానిరూపణం సేవకే నావశ్య మేవ కర్తవ్యమ్.' కరటకో బ్రూతే.—'యః సర్వాధికారే నియుక్తః ప్రధానమన్త్రీ స కరోతు. యతోఽనుజీవినా పరాధికారచర్చా న కర్తవ్యా. పశ్య.—

పరాధికారచర్చాం యః కుర్యా త్స్వామిహితేచ్ఛయా,
స విషీదతి చీత్కారా త్తాడితో గర్దభో యథా.' 33

దమనకః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' కరటకః కథయతి.—

కథా. ౨.

అస్తి వారాణస్యాం కర్పూరపటో నామ రజకః. స చైకదాఽభినవవయస్కయా కాన్తయా సహ చిరా త్కేలిం కృత్వా నిర్భరమాలిఙ్గ్య ప్రసుప్తః. తదనన్తరం తద్గృహద్రవ్యాణి హర్తుం తద్గృహం చోరః ప్రవిష్టః. తస్య ప్రాఙ్గణే గర్దభో బద్ధ స్తిష్ఠతి. కుక్కురశ్చోపవిష్టః. అథ గర్దభః శ్వాన మాహ:—'తవ తావ దయం వ్యాపారః. త త్కి మితి త్వ ముచ్చైః శబ్దం కృత్వా స్వామినం న జాగరయసి?' కుక్కురో బ్రూతే.—'మమ నియోగస్య చర్చా త్వయా న కర్తవ్యా? త్వ మేవ కిం న జానాసి? యథా త స్యాహర్నిశం గృహరక్షాం కరోమి. తతోఽయం చిరా న్నిర్వృతో మ మోపయోగం న జానాతి. తే నాధునా మ మాహారదానేఽపి మన్దాదరః. యతో వినా విధురదర్శనం స్వామినోఽనుజీవిషు మన్దాదరా భవన్తి. గర్దభో బ్రూతే.—

'శృణు రే బర్బర. స్వభావతః శ్వజాతి రస్పృశ్యా. పున రపి సేవక జాతి స్త్వమ్. పశ్య.—

యాచతే కార్యకాలే య స్స కింభృత్యః స కింసుహృత్,
తస్మిన్ కార్యే వినష్టే తు భృత్యేన సుహృదా కిము.'

కుక్కురో బ్రూతే.—

'యస్తు సంభావయేద్భృత్యాన్కార్యకాలే స కిం ప్రభుః,
సర్వథా కిం న కర్తవ్యం పోషణం భృత్యభార్యయోః. 35

యతః,—ఆశ్రితానాం భృతౌ స్వామిసేవాయాం ధర్మచిన్తనే,
పుత్రస్యోత్పాదనే చైవ న సన్తి ప్రతిహస్తకాః.' 36

తతో గర్దభః సకోప మాహ:— 'పాపీయాం స్త్వం, యద్విపత్తౌ స్వామికార్యోపేక్షాం కరోషి. భవతు; యథా స్వామీ జాగర్తి తథా మయా కర్తవ్యమ్. యతః,—

పృష్ఠత స్సేవయే దర్కం జఠరేణ హుతాశనం,
స్వామినం సర్వభావేన పరలోక మమాయయా.' 37

ఇ త్యుక్త్వా సోఽతీవ చీత్కారశబ్దం కృతవాన్. రజక స్తేన చీత్కారేణ ప్రబుద్ధో నిద్రాభఙ్గకోపా దుత్థాయ గర్దభం లగుడేన తాడయామాస. తే నాసౌ పఞ్చత్వ మగమత్.

అతోఽహం బ్రవీమి 'పరాధికారచర్చా' మిత్యాది. పశ్య; పశూనా మన్వేషణ మస్మాకం నియోగః. స్వనియోగచర్చా క్రియతామ్. (విమృశ్య,) కిం త్వద్య తయా చర్చయా న ప్రయోజనమ్, యత ఆవయో ర్భక్షితశేష ఆహారః ప్రచురోఽస్తి.

దమనకః సరోష మాహ.—'కథ మాహారమాత్రార్థీ భవాన్ రాజానం సేవతే? నైత ద్యుక్త ముక్తమ్. యతః;—

సుహృదా ముపకారకారణా
ద్ద్విషతా మ ప్యపకారకారణాత్,
నృప సంశ్రయ ఇష్యతే బుధై
ర్జఠరం కో న బిభర్తి కేవలమ్. 38
జీవితే యస్య జీవన్తి విప్రా మిత్రాణి బాన్ధవాః,
సఫలం జీవితం తస్య ఆత్మార్థం కో న జీవతి. 39

అపి చ,— యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః స తు జీవతు,
కాకోఽపి కిం న్న కురుతే చఞ్చ్వా స్వోదరపూరణమ్.

పశ్య,—పఞ్చభి ర్యాతి దాసత్వం పురాణైః కోఽపి మానవః,
కోఽపి లక్షైః కృతీ కోఽపి లక్షై రపి న లభ్యతే. 41

అన్య చ్చ,—మనుష్యజాతౌ తుల్యాయాం భృత్యత్వమతిగర్హితం,
ప్రథమో యోన తత్రాపి సోఽపి జీవత్సు గణ్యతే. 42

తథా చోక్తమ్;—
వాజి వారణ లోహానాం కాష్ఠ పాషాణ వాససాం,
నారీ పురుష తోయానా మన్తరం మహ దన్తరమ్. 43

తథా చ,—అల్పస్నాయువసావశేషమలినం నిర్మాంస మప్యస్థి గోః
శ్వా లబ్ధ్వా పరితోష మేతి న చ తత్తస్య క్షుధశ్శాన్తయే,
సింహో జమ్బుకమఙ్కమాగతమపి త్యక్త్వా నిహన్తి ద్విపం
సర్వః కృచ్ఛ్రగతోఽపి వాఞ్ఛతి జనః సత్త్వానురూపం ఫలం.

అపరం చ పశ్య సేవ్యసేవకయో రన్తరమ్.—
లాఙ్గూలచాలన మధ శ్చరణావపాతం

భూమౌ నిపత్య వదనోదరదర్శనంచ,
శ్వా పిణ్డదస్య కురుతే గజపుఙ్గవ స్తు
ధీరం విలోకయతి చాటుశతైశ్చ భుఙ్క్తే. 45

కిం చ,—యజ్జీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యై
ర్విజ్ఞానవిక్రమ యశోభి రభగ్నమానమ్,
తన్నామ జీవిత మిహ ప్రవదన్తి తద్జ్ఞాః
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిఞ్చ భుఙ్క్తే. 46

అపరం చ,—అహితహితవిచార శూన్యబుద్ధేః
శ్రుతిసమయై ర్బహుభి స్తిరస్కృతస్య,
ఉదరభరణమాత్ర కేవలేచ్ఛోః
పురుషపశో శ్చ పశో శ్చ కో విశేషః?' 47

కరటకో బ్రూతే.—'ఆవాంతావ దప్రధానౌ. త దావయోః కి మనయా విచారణయా?' దమనకః పున రాహ:—'కియతా కాలే నామాత్యః ప్రధానతా మప్రధానతాం వా లభేత? యతః,—

న కస్యచి త్కశ్చి దిహ స్వభావా
ద్భవ త్యుదారోఽభిమతః ఖలో వా,
లోకే గురుత్వం విపరీతతాం వా
స్వచేష్టి తాన్యేవ నరం నయన్తి. 48

కించ,—ఆరోప్యతే శిలాశైలే యత్నేన మహతా యథా,
నిపాత్యతే క్షణే నాధ స్తథాఽఽత్మా గుణదోషయోః.
యాత్యధోఽధో వ్రజత్యుచ్చై ర్నరస్స్వై రేవ కర్మభిః,
కూపస్య ఖనితా యద్వ త్ప్రాకార స్యేవ కారకః. 50

తద్భద్ర స్వయ త్నాయత్తో హ్యాత్మోత్కర్షః.' కరటకో వదతి. 'అథ భవాన్కిం బ్రవీతి?' దమనక ఆహ—'అయం తావత్ స్వామీ పిఙ్గలకః కుతోఽపి కారణాత్ సచకితం పరివృత్యోపవిష్టః.' కరటకో బ్రూతే 'కింతత్త్వంజానాసి?' దమనకో వదతి.—'కిం ప్రజ్ఞావతా మవిదిత మస్తి? ఉక్తం చ,—

ఉదీరితోఽర్థః పశునాఽపి గృహ్యతే
హయా శ్చ నాగా శ్చ వహన్తి దేశితాః,
అనుక్త మప్యూహతి పణ్డితో జనః
పరేఙ్గితజ్ఞానఫలా హి బుద్ధయః. 51

ఆకారై రిఙ్గితై ర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ,
నేత్రవక్త్రవికారేణ లక్ష్యతేఽన్తర్గతం మనః. 52

త దత్ర భయప్రస్తావే నాహ మేనం ప్రజ్ఞాబలే నాత్మీయం కరిష్యామి. యతః,—

ప్రస్తావసదృశం వాక్యం సద్భావసదృశం ప్రియమ్,
ఆత్మశక్తిసమం కోపం యో జానాతి స పణ్డితః.' 53

కరటకో వదతి.—'సఖే, త్వం సేవానభిజ్ఞః.

పశ్య;—అనాహూతో విశే ద్యస్తు అపృష్టో బహుభాషతే,
ఆత్మానం మన్యతే ప్రీతం భూపాలస్య స దుర్మతిః.' 54

దమనకో బ్రూతే.—'భద్ర, కథ మహం సేవానభిజ్ఞః?

పశ్య;—కిమ ప్యస్తి స్వభావేన సున్దరం వాఽప్యసున్దరమ్,
య దేవ రోచతే యస్మై భవే త్తత్తస్య సున్దరమ్. 55

యతః;—యస్య యస్య హి యో భావ స్తేన తేన హితంనరమ్,
అనుప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్ర మాత్మవశం నయేత్. 56

అన్యచ్చ;—కోఽత్రే? త్యహమితిబ్రూయాత్
సమ్యగాదేశయేతిచ,
ఆజ్ఞా మవితథాం కుర్యా
ద్యథాశక్తిమహీపతేః. 57

అపరం చ;—ఆజ్ఞాభఙ్గో నరేన్ద్రాణాం
బ్రాహ్మణానా మనాదరః,
పృథక్ఛయ్యా చ నారీణా
మశస్త్రవిహితో వధః. 58

కిం చ;—అల్పేషు ధృతిమా న్ప్రాజ్ఞ శ్ఛాయే వానుగతః సదా,
ఆదిష్టో న వికల్పేత స రాజవసతౌ వసేత్.' 59

కరటకో బ్రూతే.—'కదాచి త్త్వామనవసరప్రవేశాదవమన్యతే స్వామీ.' దమనక ఆహ;— 'అస్త్వేవమ్. తథాఽప్యనుజీవినా సాన్నిధ్యమవశ్యం కరణీయమ్;

యతః;—దోషభీతే రనారమ్భః త త్కాపురుషలక్షణమ్,
కై రజీర్ణభయాద్భ్రాత ర్భోజనం పరిహీయతే. 60

పశ్య;—ఆసన్న మేవ నృపతి ర్భజతే మనుష్యం
విద్యావిహీన మకులీన మసంగతంవా,
ప్రాయేణ భూమిపతయః ప్రమదా లతాశ్చ
యః పార్శ్వతో వసతి తం పరివేష్టయన్తి.' 61

కరటకోబ్రూతే 'తత్ర గత్వా కిం వక్ష్యసి' స ఆహ 'శృణు, అనురక్తోవిరక్తోవా మయిస్వామీతిజ్ఞాస్యామి.' కరటకోబ్రూతే. 'కిం తత్ జ్ఞానలక్షణమ్?' దమనకోబ్రూతే.-'శృణు.

దూరా దవేక్షణం హాసః సంప్రశ్నే ష్వాదరో భృశం,
పరోక్షేఽపి గుణశ్లాఘా స్మరణం ప్రియవస్తుషు. 62
తత్సేవకేఽనురక్తి శ్చ దానం సప్రియభాషణమ్,
అనురక్తేశచిహ్నాని దోషేఽపి గుణసంగ్రహః. 63
కాలయాపన మాశానాం వర్ధనం ఫలఖణ్డనం,
విరక్తేశ్వర చిహ్నాని జానీయా న్మతిమా న్నరః. 64

జ్ఞాత్వా చైతద్ యథా చాయం మ మాయత్తో భవిష్యతి, తథా వక్ష్యామి. యథా;—

అపాయసందర్శనజాం విపత్తి
ముపాయసందర్శనజాం చ సిద్ధిం,
మేధావినో నీతివిధిప్రయుక్తాం
పురః స్ఫురన్తీ మివ దర్శయన్తి.' 65

కరటకో బ్రూతే.—'తథాఽ ప్యప్రస్తావే న వక్తు మర్హసి. యతః;—

అప్రాప్తకాలవచనం బృహస్పతి రపి బ్రువన్,
ప్రాప్నుయా ద్బుద్ధ్యవజ్ఞాన మవమానం చ శాశ్వతమ్.
సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియవాదినః,
అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః.' 67

దమనకోఽబ్రవీత్.—'మిత్త్ర, మాభైషీః; నాహ మప్రాప్తావసరం వచనం వక్ష్యామి. యతః;—

ఆప ద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాత్యయేషు చ,
అపృష్టే నాపి వక్తవ్యం భృత్యేన హిత మిచ్ఛతా. 68

యది చ ప్రస్తావావసరే ణాపి మయా మన్త్రో న వక్తవ్యః

తదా మన్త్రిత్వ మేవ మమానుపపన్నమ్. యతః;—

కల్పయతి యేనవృత్తం యేనచ లోకే ప్రశస్యతే సద్భిః,
స గుణ స్తేన చ గుణినా సంరక్ష్యో వర్ధనీయ శ్చ. 69

తద్భద్రానుజానీహి మాం, గచ్ఛామి.' కరటకో బ్రూతే. 'శుభ మస్తు. శివా స్తే పన్థానః. యథాభిలషితమనుష్ఠీయతామ్.'

తతో దమనకో విస్మిత ఇవ పిఙ్గలకసమీపం గతో దూరా దేవ రాజ్ఞా దృష్టః సాదరం ప్రవేశితః సాష్టాఙ్గపాతం ప్రణిప త్యోపవిష్టః. రాజాఽఽహ 'చిరా ద్దృష్టోఽసి?'

దమనకో బ్రూతే.— 'య ద్యపి మయా సేవకేన శ్రీమ ద్దేవపాదానాం నకించిత్ ప్రయోజన మస్తి, తథాఽపి ప్రాప్త కాల మనుజీవినా సాన్నిధ్య మవశ్యం కర్తవ్య మి త్యాగతో ఽస్మి. యతః;—

యై శ్చాహవేషు శితశస్త్రనిపాతభిన్న
మాతఙ్గతుఙ్గసురభి స్సతతార్పితా భూః,
తేషా మపి ప్రభుసమీప ముపాగతానాం
వాచః స్ఖల న్తి గురుసాధ్వసభావభిన్నాః. 70

అపరంచ;—రాజని విదుషాం మధ్యే
వరసురతసమాగమే స్త్రీణాం,
సాధ్వసదూషితహృదయో
వాక్పటు రపి కాతరో భవతి. 71

ఇహహి కేనచి దపి హేతునా ప్రయోజన మస్తి.తథా చోక్తమ్;—

దన్తస్య నిర్ఘర్షణకేన రాజన్
కర్ణస్య కణ్డూయనకేన వాపి,

తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం
కిమఙ్గవాక్పాణిమతా నరేణ? 72

యద్యపి స్వామినా చిరావధీరితస్య మే బుద్ధివినాశః శఙ్క్యతే; త దపి న మన్తవ్యమ్. యతః;—.

యస్య యే చ గుణా స్స న్తి వికస న్తి హి తే స్వయమ్,
న హి కస్తూరికామోద శ్శపథేన నివార్యతే. 73

అపరంచ;— మణి ర్లుఠతి పాదేషు కాచ శ్శిరసి ధార్యతే,
క్రయ విక్రయవేళాయాం కాచః కాచో మణి ర్మణిః. 74

కదర్థిత స్యాపి చ ధైర్యవృత్తే
ర్బుద్ధే ర్వినాశో న హి శఙ్కనీయః,
అధఃకృత స్యాపి తనూనపాతో
నాధ శ్శిఖా యాతి కదాచి దేవ. 75

దేవ సర్వథా విశేషజ్ఞేన స్వామినా భవితవ్యమ్.

నిర్విశేషో యదా రాజా సమః సర్వేషు వర్తతే,
తతోద్యమసమర్థానా ముత్సాహః పరిహీయతే. 76
త్రివిధాః పురుషా రాజ న్నుత్తమాధమమధ్యమాః,
నియోజయే త్తథై వైతాం స్త్రివిధే ష్వేవకర్మసు. 77

యతః,— స్థాన ఏవహి యుజ్య న్తే భృత్యా శ్చాభరణానిచ,
న హి చూడామణిః పాదే నూపురో న చ మూర్ధని. 78

అపిచ;— కనకభూషణసంగ్రహణోచితో
యదిమణి స్త్రపుణి ప్రణిధీయతే,
న స విరౌతి నచాపి న శోభతే
భవతి యోజయితు ర్వచనీయతా. 79

అన్యచ్చ.... ముకుటే రోపితః కాచ శ్చరణాభరణే మణిః,
న హి దోషో మణే రస్తి కిం తు సాధో రవిజ్ఞతా. 80

పశ్య,—బుద్ధిమా ననురక్తోఽయ మయం శూర ఇతో భయమ్,
ఇతి భృత్యవిచారజ్ఞో భృత్యై రాపూర్యతే నృపః. 81

తథా హి,—అశ్వ శ్శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నరశ్చనారీ చ,
పురుషవిశేషం ప్రాప్య భవన్తి యోగ్యా అయోగ్యాశ్చ. 82

అన్యచ్చ;— కిం భక్తే నాసమర్థేన? కిం శక్తే నాపకారిణా?
భక్తం శక్తం చ మాం రాజ న్నావజ్ఞాతుం త్వమర్హసి. 83

యతః,—అవజ్ఞానా ద్రాజ్ఞో భవతి మతిహీనః పరిజన
స్తత స్తత్ప్రామాణ్యా ద్భవతి న సమీపే బుధజనః,
బుధై స్త్యక్తే రాజ్యే న హి భవతి నీతి ర్గుణవతీ
విపన్నాయాం నీతౌ సకల మవశం సీదతి జగత్. 84

అపరం చ,—జనం జనపదా నిత్య మర్చయన్తి నృపార్చితం,
నృపే నావమతో య స్తు స సర్వై రవమన్యతే. 85

కిం చ,—బాలా దపి గ్రహీతవ్యం యుక్త ముక్తం మనీషిభిః,
రవే రవిషయే కిన్న ప్రదీపస్య ప్రకాశనమ్?' 86

పిఙ్గలకో బ్రూతే.— 'భద్ర దమనక, కి మేతత్? త్వ మస్మాకం ప్రధానామాత్యపుత్రః. ఏతావన్తం కాలం పిశునవచనా న్నాగతోఽసి. ఇదానీం యథాభిమతం బ్రూహి.' దమనకో బ్రూతే.—'దేవ పృచ్ఛామి కించిత్, ఉచ్యతామ్. ఉదకార్థీ స్వామీ పానీయ మపీత్వా కిం విస్మిత ఇ వాగత స్తిష్ఠతి?' పిఙ్గలకోఽ వదత్.— 'భద్ర ముక్తం త్వయా. కిం త్వే

తద్రహస్యం వక్తుం కాచి ద్విశ్వాసభూమి ర్నాస్తి. తథాఽపి నిభృతం కృత్వా కథయామి. శృణు; సంప్రతి వన మిద మపూర్వసత్త్వాధిష్ఠితమ్; అతో ఽస్మాకం త్యాజ్యమ్. అనేన హేతునా విస్మితోఽస్మి. తథా చ శ్రుతో మయాఽపి మహా నపూర్వ శ్శబ్దః. శబ్దానురూపే ణాస్య ప్రాణినో మహతా బలేన భవితవ్యమ్.' దమనకో బ్రూతే.— 'దేవాస్తి తావ దయం మహా భయహేతుః శబ్దోఽస్మాభి ర ప్యాకర్ణితః. కిం తు స కిం మన్త్రీ యః ప్రథమం భూమిత్యాగం పశ్చా ద్యుద్ధం చోపదిశతి. అపరం చ; అస్మిన్ కార్యసందేహే భృత్యానా ముపయోగ ఏవ జ్ఞాతవ్యః. యతః,—

బన్ధు స్త్రీ భృత్య వర్గస్య బుద్ధేః సత్త్వస్య చాత్మనః,
ఆపన్నికషపాషాణే నరో జానాతి సారతామ్.' 87

సింహో బ్రూతే.— 'భద్ర మహతీ శఙ్కా మాం బాధతే.' దమనక శ్చిన్తయామాస స్వగతమ్ 'అన్యథా రాజ్యసుఖం పరిత్యజ్య స్థానా న్తరం గన్తుం కథం మాం సంభాషసే!' ప్రకాశం బ్రూతే.—'దేవ, యావ దహం జీవామి, తావ ద్భయం న కర్తవ్యమ్. కింతు కరటకాదయోఽప్యాశ్వాస్యన్తామ్; యస్మా దాపత్ప్రతీకారాయ దుర్లభః పురుషసమవాయః.' తత స్తౌ దమనకకరటకౌ రాజ్ఞా మహాప్రసాదేన పూజితౌ భయప్రతీకారం ప్రతిజ్ఞాయ చలితౌ.

కరటకో గచ్ఛన్ దమనక మాహ.— 'సఖే, కిం శక్యప్రతీకారో భయహేతు రశక్యప్రతీకారో వే త్యజ్ఞాత్వా భయోపశమం ప్రతిజ్ఞాయ కథ మయం మహాప్రసాదో గృహీతః? య

తోఽనుపకుర్వాణో న కస్యాప్యుపాయనం గృహ్ణీయాత్. విశేషతో రాజ్ఞః. పశ్య,—

యస్య ప్రసాదే పద్మాఽస్తి విజయశ్చ పరాక్రమే,
మృత్యుశ్చ వసతి క్రోధే సర్వతేజోమయో నృపః. 88

తథా హి,—బాలోఽపి నావమన్తవ్యో మనుష్య ఇతి భూమిపః,
మహతీ దేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి.' 89

దమనకో విహస్యాహ.—'మిత్ర తూష్ణీమాస్యతామ్. జ్ఞాతం మయా భయకారణం బలీవర్దనర్దితమ్. తద్వృషభాశ్చాస్మాకమపి భక్ష్యాః. కింపునః సింహస్య?' కరటకో బ్రూతే.—'యద్యేవం తర్హి స్వామిత్రాసస్తత్రైవ కిమితి నాపనీతః?' దమనకో బ్రూతే.—'యది స్వామిత్రాసస్తత్రైవ ముచ్యతే, తదా కథమయం మహాప్రసాదలాభః స్యాత్? అపరం చ;—

నిరపేక్షో న కర్తవ్యో భృత్యైః స్వామీ కదాచన,
నిరపేక్షం ప్రభుం కృత్వా భృత్యః స్యాద్దధికర్ణవత్.' 90

కరటకః పృచ్ఛతి.—'కథమేతత్?' దమనకః కథయతి.—

కథా. 3.

అస్త్యుత్తరాపథేఽర్బుదశిఖరనామ్ని పర్వతే మహావిక్రమనామా సింహః. తస్య పర్వతకన్దరే శయానస్య కేసరాగ్రం మూషికశ్ఛినత్తి. తతః కేసరాగ్రం లూనం దృష్ట్వా కుపితో వివరాన్తర్గతం మూషికమలభమానోఽచిన్తయత్.—

క్షుద్రశత్రుర్భవేద్యస్తు విక్రమాన్నైవ లభ్యతే,
తమాహన్తుం పురస్కార్యః సదృశస్తస్య సైనికః. 91

ఇత్యాలోచ్య నగరం గత్వా దధికర్ణనామానం బిడాలమానీయ మాంసాద్యాహారాదినా సంతోష్య బిలసమీపే స్థాపితవాన్. అనన్తరం తద్భయాన్మూషికోఽపి న బహిర్నిస్సరతి. తేనాసౌ సింహోఽక్షతకేశః సుఖం స్వపితి. మూషకశబ్దం యదా యదా శృణోతి తదా తదా మాంసాహారదానేన తం బిడాలం సంవర్ధయతి. అథైకదా స మూషికః క్షుధాపీడితో బహిః సంచరన్ మార్జారేణ ప్రాప్తో వ్యాపాదితశ్చ. అనన్తరం స సింహోఽనేకకాలం యావన్మూషికం న పశ్యతి, తత్కృతరావమపి న శృణోతి, తదా తస్యానుపయోగాద్బిడాలస్యాహారదానే మన్దాదరో బభూవ. అతోఽహం బ్రవీమి 'నిరపేక్షో న కర్తవ్య' ఇత్యాది.

తతో దమనకకరటకౌ సంజీవకసమీపం గతౌ. తత్ర కరటకస్తరుతలే సాటోపముపవిష్టః. దమనకః సంజీవకసమీపం గత్వాఽబ్రవీత్.—'అరే వృషభ, ఏష త్వాం రాజ్ఞా పిఙ్గలకేనారణ్యరక్షార్థం సేనాపతిర్నియుక్తః కరటకః సమాజ్ఞాపయతి.' సత్వరమాగచ్ఛ, న చేదస్మాదరణ్యాద్దూరమపసర. అన్యథా తే విరుద్ధం ఫలం భవిష్యతి. నజానే క్రుద్ధః స్వామీ కిం విధాస్యతి? తతో దేశవ్యవహారానభిజ్ఞః సంజీవకః సభయముపసృత్య సాష్టాఙ్గపాతం కరటకం ప్రణతవాన్. తథా చోక్తమ్;—

మతిరేవ బలాద్గరీయసీ యదభావే కరిణామియం దశా,
ఇతి ఘోషయతీవ డిణ్డిమః కరిణో హస్తిపకాహతః క్వణన్.

అథ సంజీవకః సాశఙ్కమాహ:—'సేనాపతే, కిం మయా కర్తవ్యమ్, తదభిధీయతామ్.' కరటకో బ్రూతే.—'వృషభ, యద్యత్ర కాననే స్థాతుమిచ్ఛావర్తతే, తదా దేవపాదారవిన్దం ప్రణమ.' సంజీవకో వదతి 'తదభయవాచం మే యచ్ఛ గచ్ఛామి.' కరటకేనోక్తమ్.—'శృణు రే బలీవర్ద, అలమనయా శఙ్కయా.

ప్రతివాచమదత్త కేశవః శపమానాయ నచేదిభూభృతే,
అనుహుఙ్కురుతే ఘనధ్వనిం నహి గోమాయురుతాని కేసరీ.

అపరం చ,—తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభఞ్జనో
మృదూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః,
సముచ్ఛ్రితానేవ తరూన్ ప్రబాధతే
మహాన్మహత్యేవ కరోతి విక్రమమ్.' 94

తతస్తౌ సంజీవకం నాతిదూరే సంస్థాప్య పిఙ్గలకసమీపం గతౌ ప్రణమ్యోపవిష్టౌ. రాజాఽఽహ 'త్వయాఽస దృష్టః?' దమనకో బ్రూతే.—'దేవ దృష్టో వినీతశ్చ కృతః. కిం తు మహాబలోఽసౌ, యథా దేవేన జ్ఞాతమ్. తథాఽప్యసౌ దేవపాదాన్ ద్రష్టుమిచ్ఛతి. తతః సజ్జీభూయోపవిశ్యతామ్. యతః,—

అమ్భసా భిద్యతే సేతుస్తథా మన్త్రోఽప్యరక్షితః,
పైశున్యాద్భిద్యతే స్నేహో వాగ్భిర్భిద్యేహి కాతరః.

తత్ర శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమ్. యతః,—
శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమజ్ఞాత్వా శబ్దకారణమ్,
శబ్దహేతుం పరిజ్ఞాయ కుట్టనీ గౌరవం గతా.' 96

కథా. ౪.

రాజాఽఽహ 'కథమేతత్?' దమనకః కథయతి.—అస్తి శ్రీపర్వతమధ్యే బ్రహ్మపురాఖ్యం నగరమ్. తత్ర శైలశిఖరే ఘణ్టాకర్ణనామా రాక్షసః ప్రతివసతీతి జనప్రవాదః శ్రూయతే. ఏకదా ఘణ్టామాదాయ పలాయమానః కశ్చిచ్చోరో వ్యాఘ్రేణ వ్యాపాదితః, ఖాదితశ్చ, తత్పాణిపతితా ఘణ్టా వానరైః ప్రాప్తా. తే వానరాస్తాం ఘణ్టామనుక్షణం వాదయన్తి. తతో నగరజనైః స మనుష్యః ఖాదితో దృష్టః. ప్రతిదినం ఘణ్టావాద్యం చ శ్రూయతే. అనన్తరం, 'ఘణ్టాకర్ణః కుపితో మనుష్యాన్ ఖాదతి, ఘణ్టాం చ వాదయతి.' ఇత్యుక్త్వా, సర్వే జనా నగరం త్యక్త్వా పలాయితాః. తతః కుట్టిన్యా మర్కటో ఘణ్టాం వాదయతీతి పరిజ్ఞాయ రాజా విజ్ఞాపితః.— 'దేవ, యది' ధనవ్యయః క్రియతే, తదాఽహమేనం ఘణ్టాకర్ణం సాధయామి. తతస్తస్యై ప్రచురం ధనం దత్తమ్. తతస్తయా తద్వనం ప్రవిశ్య తరుతలే ఫలాని తణ్డులాని చ భూమౌ నిక్షిప్తాని. తతో వానరా ఘణ్టాం పరిత్యజ్య ఫలాసక్తా బభూవుః. ఘణ్టాం గృహీత్వా కుట్టనీ నగరమాగతా, సర్వపూజ్యాఽఽసీత్, అతోఽహం బ్రవీమి 'శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్య' మితి.

తతః సంజీవక ఆనీయ దర్శనం కారితః. పశ్చాత్తత్రైవ వనే చిరమతిప్రీతో వసతి.

అథ కదాచిత్తస్య సింహస్య భ్రాతా స్తబ్ధకర్ణో నామ సమాగతః. తస్యాతిథ్యం కృత్వా సముపవేశ్య, పిఙ్గలకస్తదా

షోరాయ పశుం హస్తుం చలితః. అత్రాన్తరే సంజీవకో వదతి 'దేవాద్య హతమృగాణాం మాంసాని క్వ?' రాజాఽఽహ 'దమనకకరటకౌ జానీతః' సంజీవకో బ్రూతే 'జ్ఞాయతాం కిమస్తి నాస్తి వా.' సింహో విహస్యాహ 'నాస్త్యేవ తత్.' సంజీవకో బ్రూతే 'కథ మేతావన్మాంసం తాభ్యాం ఖాదితమ్?' రాజాఽఽహ 'ఖాదితం వ్యయిత మవధీరితం చ. ప్రత్యహ మేష క్రమః' సంజీవకో బ్రూతే 'కథం శ్రీమద్దేవపాదానాం గోచరేణైవం క్రియతే?' రాజాఽఽహ 'మదీయాగోచరే ణైవ క్రియతే.' సంజీవకో బ్రూతే.—'నైత దుచితమ్. తథా చోక్తమ్;—

నానివేద్య ప్రకుర్వీత భర్తుః కించి దపి స్వయం,
కార్య మాపత్ప్రతీకారా దన్యత్ర జగతీపతే. 97

అన్య చ్చ,—

కమణ్డలూపమోఽమాత్య స్తనుత్యాగో బహుగ్రహః,
నృపతే కింక్షణో మూర్ఖో దరిద్రః కింవరాటకః. 98

సహ్యమాత్యస్సదా శ్రేయా న్కాకిణీం యః ప్రవర్ధయేత్,
కోశః కోశవతః ప్రాణాః ప్రాణాః ప్రాణా న భూపతేః. 99

కిం చాన్యై ర్న కులాచారై స్సేవ్యతా మేతి పూరుషః,
ధనహీనః స్వపత్న్యాఽపి త్యజ్యతే కిం పునః పరైః.

ఏత చ్చ రాజ్ఞః ప్రధానం దూషణమ్.—

అతివ్యయోఽనవేక్షా చ తథాఽర్జన మధర్మతః,
మోషణం దూరసంస్థానం కోశవ్యసన ముచ్యతే. 101

యతః; - క్షిప్రమాయమనాలోచ్య వ్యయమానః స్వవాఞ్ఛయా,
పరిక్షీయత ఏ వాసౌ ధనీ వైశ్రవణోపమః.' 102

త దాకర్ణ్య స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే.—'శృణు భ్రాతః. చిరాశ్రితా వేతౌ దమనక కరటకౌ సంధివిగ్రహకార్యాధికారిణౌ, న కదాచి దర్థాధికారే నియోక్తవ్యౌ. అపరం చ నియోగప్రస్తావే యన్మయా శ్రుతం తత్ కథ్యతే.

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో బన్ధు ర్నాధికారే ప్రశస్యతే,
బ్రాహ్మణ స్సిద్ధ మప్యర్థం కృచ్ఛ్రే ణాపి న యచ్ఛతి. 103
నియుక్తః క్షత్రియో ద్రవ్యే ఖడ్గం దర్శయతే ధ్రువం,
సర్వార్థం గ్రసతే బన్ధు రాక్రమ్య జ్ఞాతిభావతః. 104
అపరాధేఽపి నిశ్శఙ్కో నియోగీ చిరసేవకః,
స స్వామిన మవజ్ఞాయ చరే చ్చ నిరవగ్రహః. 105
ఉపకర్తాఽధికారస్థః స్వాపరాధం న మన్యతే,
ఉపకారం ధ్వజీకృత్య సర్వ మే వావలుమ్పతి. 106
ఉపాంశు క్రీడితోఽమాత్యః స్వయం రాజాయతే యతః,
అవజ్ఞా క్రియతే తేన సదా పరిచయా ద్ధ్రువమ్. 107
అన్తర్దుష్టః క్షమాయుక్తః సర్వానర్థకరః కిల,
శకుని శ్శకటార శ్చ దృష్టాన్తా వత్ర భూపతే. 108
సదామాత్యో న సాధ్యః స్యాత్ సమృద్ధః సర్వ ఏవ హి,
సిద్ధానా మయ మాదేశ ఋద్ధి శ్చిత్తవికారిణీ. 109
ప్రాప్తార్థగ్రహణం ద్రవ్యపరివర్తోఽవరోధనం,
ఉపేక్షా బుద్ధిహీనత్వం భోగోఽమాత్యస్య దూషణమ్.

నియోగ్యర్థగ్రహోపాయో రాజ్ఞాం నిత్యం పరీక్షణం,
ప్రతిపత్తిప్రదానం చ తథా కర్మవిపర్యయః. 111
నిపీడితా వమన్త్యుచ్చై రన్తస్సారం మహీపతౌ,
దుష్టవ్రణా ఇవ ప్రాయో భవన్తి హి నియోగినః. 112
ముహు ర్నియోగినో బాధ్యా వసుధారాం మహీపతేః,
సకృత్కిం పీడితంస్నానవస్త్రం ముఞ్చేద్బహూదకం.

ఏతత్సర్వం జ్ఞాత్వా యథావసరం వ్యవహర్తవ్యమ్?' సింహో బ్రూతే.—'అస్తి తావదేవమ్. కిం త్వేతే సర్వథా న మమ వచనకరాః.' స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే.—'ఏతత్సర్వ మనుచితమ్. యతః,—

ఆజ్ఞాభఙ్గకరా న్రాజా న క్షమేత్ స్వసుతానపి,
విశేషః కో ను రాజ్ఞశ్చ రాజ్ఞశ్చిత్ర తదస్య వా. 114
స్తబ్ధస్య నశ్యతి యశో విషమస్య మైత్రీ
నష్టేన్ద్రియస్య కుల మర్థపరస్య ధర్మః,
విద్యాఫలం వ్యసనినః కృపణస్య సౌఖ్యం
రాజ్యం ప్రమత్తసచివస్య నరాధిపస్య. 115

విశేషతశ్చ,—తస్కరేభ్యో నియుక్తేభ్యః
శత్రుభ్యో నృపవల్లభాత్,
నృపతి ర్నిజలోభా చ్చ
ప్రజా రక్షేత్ పితేవ హి. 116

భ్రాతః సర్వథా మద్వచనం క్రియతామ్. ఆహారోఽప్యద్యాస్మాభిః కృత ఏవ. అయం సస్యభక్షకః సంజీవకో భోజనాధికారే నియుజ్యతామ్.' ఏతద్వచనాత్తథాఽనుష్ఠితే సతి, పిఙ్గలకసంజీ

వకయోః సర్వబన్ధుపరిత్యాగేన మహతా స్నేహేన కాలోఽతివర్తతే.

తతోఽనుజీవినామప్యాహారదానే శైథిల్యదర్శనాద్దమనకకరటకావన్యోన్యం చిన్తయతః. దమనక ఆహ:—'కిమత్ర విధేయమ్? ఆత్మకృతోఽయం దోషః. స్వయం కృతేఽపి దోషే పరిదేవనమప్యనుచితమ్. తథా చోక్తమ్.—

స్వర్ణరేఖామహంస్పృష్ట్వా బద్ధ్వాఽఽత్మానంచదూతికా,
ఆదిత్సుశ్చ మణిం సాధుః స్వదోషా ద్దుఃఖితా ఇమే.'

కరటకో బ్రూతే—'కథ మేతత్?' దమనకః కథయతి.—

కథా. ౫.

అస్తి కాఞ్చనపురనామ్ని నగరే వీరవిక్రమనామా రాజా. తస్య ధర్మాధికారిణా కశ్చిన్నాపితో వధ్యభూమిం నీయమానః కన్దర్పకేతునామ్నా పరివ్రాజకేన సాధుద్వితీయకేన 'నాయం హన్తవ్య' ఇత్యుక్త్వా వస్త్రాఞ్చలే ధృతః. రాజపురుషా ఊచుః 'కిమితినాయం వధ్యః?' స ఆహ 'శ్రూయతామ్.' 'స్వర్ణరేఖా మహం స్పృష్ట్వే' త్యాది పఠతి. త ఆహుః 'కథ మేతత్?' పరివ్రాజకః కథయతి.—

అహం సింహలద్వీపస్య భూపతే ర్జీమూతకేతోః పుత్త్రః కన్దర్పకేతుః. ఏకదా కేలీకాననావస్థితేన మయా పోతవణిఙ్ముఖా చ్ఛ్రుతమ్.—'యదత్ర సముద్రమధ్యే చతుర్దశ్యామావిర్భూతకల్పద్రుమతలే రత్నావలీకిరణకర్బురపర్యఙ్కే స్థితా సర్వాలంకారభూషితా, లక్ష్మీరివ, వీణాం వాదయన్తీ,

కన్యా కాచి ద్దృశ్యతే.' ఇతి. తతోఽహం పోతవణిజ మాదా
య పోత మారుహ్య తత్ర గతః. అనన్తరం తత్ర గత్వా
పర్యఙ్కేఽర్ధమగ్నా తత్రైవ సాఽవలోకితా. తత స్సా సఖీన
మేతా సముద్రమధ్యే మగ్నాఽదృశ్యాఽభవత్. తత స్తల్లా
వణ్యగుణాకృష్టేన మయా ప్రాప్తబుద్ధ్యా ఝమ్పా దత్తః తద
నన్తరం కల్పతరోః శాఖా మాకృష్య తస్యాః కనకపత్తనం
ప్రాప్య సువర్ణప్రాసాదే తత్రైవ సా పర్యఙ్కస్థా విద్యాధరీభి
రుపాస్యమానా మయాఽఽలోకితా. తయా చాహం దూరా
దేవ దృష్ట్వా సఖీం ప్రస్థాప్య సాదరం సంభాషితః. తత స్త
త్సఖ్యా చ మయా పృష్టయా సమాఖ్యాతమ్: 'ఏషా కన్దర్ప
కేళినామ్నో విద్యాధరచక్రవర్తినః పుత్రీ రత్నమఞ్జరీ నామ.
అనయా ప్రతిజ్ఞా విహితా, యః కనకపత్తనం స్వచక్షుషాఽఽ
గత్య పశ్యతి స ఏవ పితు రగోచరేణ మాం పరిణేష్యతీతి. త
దిమాం గాన్ధర్వ వివాహేన పరిణయితు భవాన్.' అథ గాన్ధర్వ
వివాహే వృత్తే, తయా సహాహం రమమాణ శ్చిరం తిష్ఠామి.
తత ఏకదా రహసి తయోక్తమ్,—'స్వామిన్, సర్వదా స్వే
చ్ఛయా సర్వ మిద ముపభోక్తవ్యమ్. కిం త్వేషా చిత్రగతా
స్వర్ణరేఖానామ విద్యాధరీ న కదాచి దపి స్ప్రష్టవ్యా.' తత
స్తద్వచనా దుపజాతకౌతుకేన మయా స్వర్ణరేఖా స్తనమణ్డలే
స్పృష్టా. తయా చ చిత్రగతయాఽప్యహం తథా చరణపఙ్క
జేన హతః, యథాఽఽగత్య స్వరాష్ట్రే పతితః.

అథ దుఃఖార్తోఽహం ప్రవ్రజితః, పృథివీం భ్రామ్య న్ని
మాం నగరీ మనుప్రాప్తః. అత్ర చాస్తం గతే రవౌ ప్రవిశ్
య వాసన్నగోపగృహ ఆవాసం ప్రార్థితవాన్. తేన చ ని

గేహ స్యైకదేశోఽనుజ్ఞాతః. కథితా చ గృహిణీ: 'యావ
దహ మాగచ్ఛామి, తావ దయం యథా భద్రేణ తిష్ఠతి, త
థా కరిష్యసి.' ఇత్యుక్త్వా స గతః. అథ తస్య భార్యా పుంశ్చ
లీ దూత్యా సహ మన్త్రయన్తీ 'యావ దవతిష్ఠతే, తావ త్త
స్యాః పతి ర్గోష్ఠా దాగతః. స గోపః స్వవధూం మన్త్రయన్తీం
దూత్యా సహాపశ్యత్. సా గోపీ పతి మాలోక్య ప్రత్యుత్పన్న
మతి ర్నివృత్తా మన్దిరాభ్యన్తరే శయనా ద్యకల్పయత్. తత
స్తాం గోప స్తాడయిత్వా స్తమ్భే బద్ధ్వా సుప్తః. తతోఽర్ధరాత్రే
ఏతస్యా దూతీ నాపితవధూః పున రాగతా, తాం గోపీ ము
వాచ.—'తవ వియోగానలదగ్ధోఽసౌ ముమూర్షు ర్వర్తతే
మహానుభావః. తథా చోక్తమ్;—

రజనీచరనాథేన ఖణ్డితే తిమిరే నిశి,

యూనాం మనాంసి వివ్యాధ దృష్ట్వా దృష్ట్వా మనోభవః.

త దహ మాత్మాన మత్ర బద్ధ్వా తిష్ఠామి. త్వం తత్ర గత్వా
తం సంభాష్య సత్వర మాగచ్ఛ.' తథాఽనుష్ఠితే సతి, స గో
పః ప్రబుద్ధ్యావదత్;—'ఇదానీం జారాన్తికం నయాసి కథ
మ్?' తత శ్చేయం దూతీ న కించి ద్బ్రవీతి. తదా 'దర్పా దు
త్తరమాత్రం న దదాసీ' త్యుక్త్వా ప్రకుపితేన గోపేన తస్యా
నాసికా చ్ఛిన్నా. స పునః సుప్తః. అనన్తర మాగతా సా
గోపీ దూతీ మపృచ్ఛత్ 'కా వార్తా?' దూత్యువాచ 'పశ్య
మేముఖమ్; మమ నాసి కైవ వార్తాం కథయతి.' అనన్తరం
సా గోపీ తథై వాత్మానం బద్ధ్వాఽవస్థితా. దూతీ చ్ఛిన్ననా
సికాం గృహీత్వా నిజగృహ ముపగతవతీ, విషాదం భావయ
న్తీ స్థితా.

తతః ప్రాతరనేన నాపితేన క్షురభాణ్డే యాచితే సతి సా క్షురభాణ్డమదత్త్వా క్షురమేకం ప్రాదాత్. పశ్చాదయం నాపితః ప్రకుపితః, క్షురం దూరాదేవ గృహే ప్రక్షిప్తవాన్. అథ కర్తితనాసికేయం 'వినాఽపరాధేనానేన మమ నాసికా ఛిన్నే'త్యుక్త్వా ధర్మాధికారిసమీపమేనమానీతవతీ.

సా చ గోపీ తేన గోపేన పృష్టోవాచ.—'అరే పాప, కో మాం మహాసతీం విరూపయితుం సమర్థః? మమ వ్యవహారమకల్మషమష్టౌ దిక్పాలా ఏవ జానన్తి. యతః,—

ఆదిత్యచన్ద్రావనిలోఽనలశ్చ
ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ।
ఉభే చ సన్ధ్యే రజనీ దినం చ
ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమ్. 119

తతోఽహం యది మహాసతీ, నిజస్వామినం విహాయ నాన్యం మనసాఽపి చిన్తయామి, తదా మమ ముఖమక్షతం భవతు.' తతో యావదసౌ గోపః ప్రదీపమాదాయ తన్ముఖమక్షతమపశ్యత్, తావదేవ 'క్షమ్యతాం మమాపరాధః' ఇత్యుక్త్వా ప్రదక్షిణం పరిభ్రమ్య హృష్టహృదయో బన్ధనాద్విముచ్య తచ్చరణయోః పతితోవాచ —'ధన్యోఽహం యస్యేదృశీ సతీ భార్యా!' యతః,—

మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృది హాలాహలమేవ కేవలమ్,
అత ఏవ నిపీయతేఽధరో హృదయం ముష్టిభిరేవ తాడ్యతే.

అన్యస్సాధోరపి వార్తాం శృణుత రాజపురుషాః. అయం గృహాన్నిస్సృత్య ద్వాదశభిర్వర్షైర్వాణిజ్యం కృత్వా మలయో

పకణ్ఠాన్నానాదుర్లభాని రత్నాన్యాదాయేమాం నగరీమాగతః. అత్ర వేశ్యాగృహే సుప్తః. తతః కుట్టిన్యా గృహద్వారి స్థాపితస్య కాష్ఠఘటితభేతాలస్య మూర్ధ్ని రత్నమేకమత్యుత్కృష్టమాస్తే. తద్దృష్ట్వార్థలుబ్ధేన సాధునా రాత్రావుత్థాయ హస్తో యదా రత్నే దత్తః, తదైవ తేన బేతాలేన సూత్రసంచారితాభ్యాం బాహుభ్యాం పీడితః సన్నార్తనాదం చకార. పశ్చాదుత్థాయ కుట్టిన్యోక్తమ్.—'సాధో పుత్త్ర, మలయోపకణ్ఠాదాగతోఽసి. తత్సర్వరత్నాని ప్రయచ్ఛ. నచేదనేన న త్యక్తవ్యోఽసి. ఇత్థమేవాయం చేటకః.' తతోఽనేన సర్వరత్నాని సమర్పితాని. అధునా చాయమపి హృతసర్వస్వోఽస్మాభిర్మిలితః.—

ఏతత్సర్వం శ్రుత్వా రాజపురుషైర్న్యాయ్యే ధర్మాధికారీ ప్రవర్తితః. అతోఽహం బ్రవీమి 'స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్వే'త్యాది. తతస్స్వయంకృతోఽయం దోషః. అత్ర విలపనమప్యనుచితమ్. (క్షణం విమృశ్య,) మిత్త్ర! యథాఽనయోః సౌహార్దం మయా కారితం, తథా మిత్త్రభేదోఽపి మయా కార్యః. యతః,—

అతథ్యాన్యపి తథ్యాని దర్శయన్త్యతిపేశలాః,
సమే నిమ్నోన్నతానీవ చిత్రకర్మవిదో జనాః. 121

అపరంచ,—ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు మతిర్యస్య న హీయతే,
స నిస్తరతి దుర్గాణి గోపీ జారద్వయం యథా. 122

కరటకః పృచ్ఛతి 'కథమేతత్?' దమనకః కథయతి.—

కథా. ౬.

అస్తి ద్వారవత్యాం పుర్యాం కస్యచి ద్గోపస్య వధూ ర్బన్ధకీ. సా గ్రామస్య దణ్డనాయకేన తత్పుత్త్రేణ చ సమం రమతే. తథా చోక్తమ్;—

నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః,
నాన్తకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనా.

అన్యచ్చ,—న దానేన న మానేన నార్జవేన న సేవయా,
నశస్త్రేణ న శాస్త్రేణ సర్వథా విషమాః స్త్రియః.

యతః,—గుణాశ్రయం కీర్తియుతం చ కాన్తం
పతిం విధేయం సధనం రతిజ్ఞం
విహాయ శీఘ్రం వనితా వ్రజన్తి
నరాధమం శీలగుణాదిహీనమ్. 125

అపరంచ,—న తాదృశీం ప్రీతి ముపైతి నారీ
విచిత్రశయ్యాశయితాఽపి కామం,
యథా హి దూర్వాదివికీర్ణభూమౌ
ప్రయాతి సౌఖ్యం పరకాన్తసఙ్గాత్. 126

అథ సా కదాచి ద్దణ్డనాయకసుతేన సహ రమమాణా తిష్ఠతి. అథదణ్డనాయక మాయాన్తం దృష్ట్వా, తత్పుత్త్రం కుసూలే నిక్షిప్య, దణ్డనాయకేన సమం తథై వాక్రీడత్. అనన్తరం తస్యా భర్తా గోపో గోష్ఠా త్సమాగతః. త మాలోక్య గోప్యోక్తమ్.—'దణ్డనాయక, త్వం లగుడం గృహీత్వా కోపం కృత్వా సత్వరం యాహి; తథా కృతే గోపే నాగత్య పత్నీ

ష్టా.—'కేన కార్యే ణాత్ర దణ్డనాయకః సకోపః సమాగతః?' సా బ్రూతే.—'అయం కేనాపి కారణేన పుత్త్రో స్యోపరి క్రుద్ధః. సచ పలాయమానోఽత్రాగత్య ప్రవిష్టః. మయా కుసూలే నిక్షిప్య రక్షితః. పిత్రా చాన్విష్యాత్ర గృహే న దృష్టః. అతోఽయం కుపిత ఏవ గచ్ఛతి?' తతః సా తత్పుత్త్రం కుసూలా దవతార్య దర్శితవతీ. తథా చోక్తమ్;—

ఆహారో ద్విగుణ స్త్రీణాం బుద్ధి స్తాసాం చతుర్గుణా,
షడ్గుణో వ్యవసాయ శ్చ కామ శ్చాష్టగుణః స్మృతః.

అతోఽహం బ్రవీమి 'ఉత్పన్నే ష్వపి కార్యే ష్వి'త్యాది.

కరటకో బ్రూతే.—'అస్త్వేవమ్. కింత్వనయో ర్మహా న్నిసర్గస్నేహః కథం భేదయితుం శక్యః?' దమనక ఆహ:—'ఉపాయ శ్చిన్తనీయః. తథా చోక్తమ్,—

ఉపాయేన హి య చ్ఛక్యం న త చ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
కాకీ కనకసూత్రేణ కృష్ణసర్ప మఘాతయత్.' 128

కరటకః పృచ్ఛతి—'కథ మేతత్?' దమనకః కథయతి.—

కథా. ౭.

కస్మింశ్చి త్తరౌ వాయసదమ్పతీ నివసతః. తయో రపత్యాని తత్తరుకోటరేఽవస్థితేన కృష్ణసర్పేణ ఖాదితాని. తతః పున ర్గర్భవతీ వాయసీ వాయసం బ్రూతే.—'స్వామిన్, త్యజ్యతా మయం తరుః. అత్రైవ తస్మా త్కృష్ణసర్పా దావయోః కదాచి దపి ప్రజావృద్ధి ర్న భవిష్యతి. యతః;—

దుష్టా భార్యా శఠం మిత్రం భృత్య శ్చోత్తరదాయకః,
ససర్పే చ గృహే వాసో మృత్యు రేవ న సంశయః.'

వాయసో బ్రూతే 'ప్రియే న భేతవ్యమ్. వారంవారం మ యైత స్య మహాఽపరాధః సోఢః. ఇదానీం పున ర్న క్షన్తవ్యః!' వాయ స్యాహ 'కథ మనేన బలవతా సార్ధం భవాన్ విగ్రహీతుం సమ ర్థః?' వాయసో బ్రూతే.—'అల మనయా శఙ్కయా. యతః—

బుద్ధి ర్యస్య బలం తస్య నిర్బుద్ధేస్తు కుతో బలమ్,
పశ్య సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః.' 130

వాయ స్యాహ 'కథ మేతత్?' వాయసః కథయతి.—

అవాన్తరకథా. ౧.

అస్తి మన్దరనామ్ని పర్వతే దుర్దాన్తో నామ సింహః. సచ సర్వదా పశూనాం వధం కుర్వ న్నాస్తే. తతః సర్వైః పశుభి ర్మిలిత్వా స సింహో విజ్ఞప్తః-'కి మర్థం సర్వపశువధః క్రియతే? వ యమేవ భవదాహారార్థం ప్రత్యహ మేకైకం పశుం దాస్యామః?' సింహే నోక్తమ్ 'ఏవ మస్తు.' తతః ప్రభృ త్యేకైకం పశు ముపకల్పితం భక్షయ న్నాస్తే. అథ కదాచి ద్వృద్ధశశకస్య వారః సమాయాతః. సోఽచిన్తయత్.—

త్రాసహేతో ర్వినీతి స్తు క్రియతే జీవితాశయా,
పఞ్చత్వం చే ద్గమిష్యామి కిం సింహానునయేన మే. 131

త న్మన్దంమన్ద ముపగచ్ఛామి.' తతః సింహోఽపి 'క్షుధాపీడితః కోపా త్త మువాచ.—'కి మాగమే విలమ్బకారణమ్?' సోఽ బ్రవీత్.—'నాహ మపరాధీ. అపి తు సింహా న్తరే ణావలో

తో బలాద్ధృతః, పునరాగమనాయ శపథం కృత్వా, స్వామినే త న్నివేదయితు మత్రాగతోఽస్మి.' సింహః సకోప మాహ 'సత్వరం గత్వా దర్శయ. క్వాఽసౌ దురాత్మా తిష్ఠతి?' తతః శశక స్తం గృహీత్వా గమ్భీరకూపసమీపం గతః, 'అత్రా గత్య పశ్యతు స్వామీ' త్యుక్త్వా, కూపా న్తర్జలే త స్యైవ సింహస్య ప్రతిబిమ్బం దర్శితవాన్. తతోఽసౌ దర్పాధ్మాతః కోపాత్ త స్యోపరి పపాత; ఊర్ధ్వపా దోఽధఃశిరా స్తజ్జలే మగ్నః పఞ్చత్వ మగమత్. అతోఽహం బ్రవీమి 'బుద్ధి ర్యస్యే' త్యాది.

వాయ స్యాహ—'సర్వం శ్రుతం; సంప్రతి యథా కర్తవ్యం త దుపదిశ్యతామ్.' వాయసోఽవదత్. 'అ త్రాసన్నే సరసి రాజపుత్రః సతత మాగత్య స్నాతి. స్నానసమయే తదఙ్గా దవతారితం తీర్థశిలానిహితం కనకసూత్రం చఞ్చ్వా విధృ త్యానీ యాస్మి న్కోటరే పాత యే' తి. అథ కదాచిత్ స్నా తుం జలం ప్రవిష్టే రాజపుత్రే, వాయస్యా త దనుష్ఠితమ్. అథ కనకసూత్రానుసరణప్రవృత్తై రాజపురుషై స్తత్ర తరుకోటరే కృష్ణసర్పో దృష్టో వ్యాపాదిత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీ 'మ్యు పాయేన హి యచ్ఛక్య మి' త్యాది.

కరటక ఆహ:—'య ద్యేవం తదా గచ్ఛ. శివా స్సన్తు తే పన్థానః.' తతో దమనకః పిఙ్గలకసమీపం గత్వా ప్రణ మ్యోవాచ.— 'దేవ, ఆత్యయికం కి మ ప్యకుశలం మన్య మానః సమాగతోఽస్మి. యతః,—

అపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాత్యయేషు చ,
కల్యాణవచనం బ్రూయా దపృష్టోఽపి హితో నరః.

అన్య చ్చ,—భోగస్య భాజనం రాజా న రాజా కార్యభాజనమ్,
రాజకార్యపరిధ్వంసీ మన్త్రీ దోషేణ లిప్యతే. 133

తథా హి; వ శ్యామాత్యానా మేష క్రమః.

వరం ప్రాణపరిత్యాగః శిరసో వాఽపి కర్తనమ్,
న తు స్వామిపదావాప్తి పాతకేచ్ఛో రుపేక్షణమ్.' 134

పిఙ్గలకః సాదరం బ్రూతే 'అథ భవాన్ కిం వక్తు మిచ్ఛతి?' దమనక ఆహ:— 'అయం తావత్సంజీవ స్తవోప ర్యసదృశ వ్యవహారీ. తథా చాస్మత్సన్నిధానే శ్రీమ ద్దేవపాదానాం శక్తి త్రయనిన్దాం కృత్వా రాజ్య మే వాభిలషతి.' ఏత చ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలకః సాశ్చర్యం తూష్ణీం స్థితః. దమనకః పున రాహ.— 'దేవ, సర్వామాత్యపరిత్యాగం కృత్వా ఏక ఏ వాయం సకల కార్యాధికారీ కృతః. అయం చ మహాన్ దోషః. యతః,—

అత్యుచ్ఛ్రితే మన్త్రిణి పార్థివే చ
విష్టభ్య పాదా వుపతిష్ఠతే శ్రీః,
సా స్త్రీస్వభావా దసహా భరస్య
తయో ర్ద్వయో రేకతరం జహాతి. 135

అపరం చ,—ఏకం భూమిపతిః కరోతి సచివం
రావ్యప్రదానం యదా
తం మోహా చ్ఛ్రయతే మదః స చ మదా
లస్యేన నిర్భిద్యతే,

నిర్భిన్నస్య పదం కరోతి హృదయే
తస్య స్వతన్త్రస్పృహా
స్వాతన్త్ర్యస్పృహయా తతః స నృపతేః
ప్రాణాన్తికం ద్రుహ్యతి. 136

తథా చోక్తమ్;—

విరక్తస్య చ భక్తస్య ధన్తస్య గలితస్య చ,
అమాత్యస్య చ దుష్టస్య మూలా దుద్ధరణం వరమ్.

కిం చ,—యః కుర్యా త్సచివాయత్తాం శ్రియం తద్వ్యసనే సతి,
సోఽన్ధవ జ్జగతీపాలః సీదే త్సంచారకై ర్వినా. 138

విశేషతశ్చ,—సదాఽమాత్యో న సాధ్యః స్యాత్
సమృద్ధః సర్వ ఏవ హి,
సిద్ధానా మయ మాదేశ
బుద్ధి శ్చిత్తవికారిణీ. 139

స చ సర్వకార్యే స్వేచ్ఛాతః ప్రవర్తతే. తదత్ర ప్రమాణం స్వామీ జానాతి.

న సోఽస్తి పురుషో లోకే యో న కామయతే శ్రియమ్,
పరస్య యువతిం భార్యాం సా కాఙ్క్షం నేక్షతే చ కః.'

సింహో విమృశ్యాహ. 'భద్ర, య ద్య ప్యేవం తథాఽపి సంజీవకేన సహ మమ మహాన్ స్నేహః. పశ్య,—

కుర్వ న్నపి వ్యలీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః,
అశేషదోషదుష్టోఽపి కాయః కస్య నవల్లభః. 141

అన్య చ్చ.—అప్రియాణ్యపికుర్వాణో యః ప్రియః ప్రియఏవసః,
గ్ధమనిరసారేఽపి కస్య వహ్నా వనాదరః. 142

దమనకః పున రాహ.—'దేవ న ఏ వాతిదోషః యతః;—

యస్మి న్నే వాధికం చక్షు రారోపయతి పార్థివః,
సుతేఽమాత్యే ప్యుదాసీనే స లక్ష్మ్యా శ్రీయతే జనః.

శృణు, దేవ;— అప్రియ స్యాపి పథ్యస్య పరిణామః సుఖావహః,
వక్తా శ్రోతా చ యత్రా స్తి రమ న్తే తత్ర సంపదః. 144

త్వయా చ మూలభృత్యా నపా స్యాయ మాగన్తుకః పురస్కృతః. ఏత చ్చానుచితం కృతమ్.

మూలభృత్యా౯ పరిత్యజ్య నాగన్తూ౯ ప్రతిమానయేత్,
నాతః పరతరో దోషో రాజ్యభేదకరో యతః.' 145

సింహో బ్రూతే. 'కి మాశ్చర్యమ్! మయాఽయ మభయవాచం దత్త్వాఽఽనీతః సంవర్ధితశ్చ. తత్ కథం మహ్యం ద్రుహ్యతి?' దమనకో వదతి.—'దేవ,

దుర్జనో నార్జవం యాతి సేవ్యమానోఽపి నిత్యశః,
స్వేదనాభ్యఞ్జనోపాయైః శ్వపుచ్ఛ మివ నామితమ్. 146

అపరంచ;—స్వేదితో మర్దిత శ్చైవ రజ్జుభిః పరివేష్టితః,
యుక్తో ద్వాదశభి ర్వర్షైః శ్వపుచ్ఛః ప్రకృతిం గతః.

అన్య చ్చ;— వర్ధనం చాథ సమ్మానం ఖలానాం ప్రీతయే కుతః,
ఫల న్త్యమృతసేకేఽపి న పథ్యాని విషద్రుమాః. 148

అతోఽహం బ్రవీమి:—

అపృష్టోఽపిహితం బ్రూయా ద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవమ్,
ఏష ఏవ సతాం ధర్మో విపరీత మతోఽన్యథా. 149

తథా చోక్తమ్;—

స స్నిగ్ధోఽకుశలా న్నివారయతి య
స్తత్కర్మ యన్నిర్మలం
సా స్త్రీ యాఽనువిధాయినీ స మతిమా౯
యః సద్భి రభ్యర్చ్యతే,
నా శ్రీ ర్యా న మదం కరోతి న సుఖీ
య స్తృష్ణయా ముచ్యతే
తన్మిత్రం య దకృత్రిమం స పురుషో
యః ఖిద్యతే నేన్ద్రియైః. 150

యది సంజీవకవ్యసనార్దితో విజ్ఞాపితోఽపి స్వామీ న నివర్తతే, తదా న భృత్యే దోషః.

తథా చ;—నృపః కామాసక్తో న గణయతి కార్యం నచ హితం
యథేష్టం స్వచ్ఛన్దః ప్రవిచరతి మత్తో గజ ఇవ,
తతో మానాధ్మాతః స పతతి యదా శోకగహనే
తదా భృత్యే దోషా౯ క్షిపతి ననిజం వేత్త్యవినయమ్.'

పిఙ్గలకః (స్వగతమ్),—

"న పర స్యాపవాదేన పరేషాం దణ్డ మాచరేత్,
ఆత్మనాఽవగమంకృత్వా బధ్నీయాత్ పూజయేచ్చవా.

థా చోక్తమ్;—

గుణదోషా వనిశ్చిత్య కుర్యా న్న గ్రహానిగ్రహా,
స్వనాశాయ యథా న్యస్తో దర్పాత్ సర్పముఖే కరః.'

కాశం బ్రూతే).—'తదా సంజీవకః. కిం ప్రత్యాదిశ్యతామ్?'

దమనకః ససంభ్రమమాహ.—'దేవ మైవమ్ ఏతావతా మన్త్రిభేదో జాయతే. తథా చోక్తమ్;—

మన్త్రిబీజ మిదం గుప్తం రక్షణీయం తథా యథా,
మనా గపి నభిద్యేత తద్భిన్నం న ప్రరోహతి. 154

కిం చ;—ఆదేయస్య ప్రదేయస్య కర్తవ్యస్య చ కర్మణః,
క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్. 155

తదవశ్యం సమారబ్ధం మహతా ప్రయత్నేన సంపాదనీయమ్.

కిం చ,—మన్త్రో యోధ ఇ వాధీరః సర్వాఙ్గైః సంవృతై రపి,
చిరం న సహతే స్థాతుం పరేభ్యో భేదశఙ్కయా. 156

య ద్యసౌ దృష్టదోషోఽపి దోషా న్నివర్త్య సంధాతవ్య, స్తదతీ వానుచితమ్.

యతః;—సకృద్దుష్టం తుయో మిత్త్రం పున స్సంధాతు మిచ్ఛతి,
స మృత్యు ముపగృహ్ణాతి గర్భ మశ్వతరీ యథా.' 157

సింహో బ్రూతే 'జ్ఞాయతాం తావత్, కి మయ మస్మాకం కర్తుం సమర్థః?' దమనక ఆహ.—'దేవ,

అఙ్గాఙ్గిభావ మజ్ఞాత్వా కథం సామర్థ్యనిర్ణయః,
పశ్య టిట్టిభమాత్రేణ సముద్రో వ్యాకులీకృతః.' 158

సింహః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' దమనకః కథయతి.—

కథా. ౮.

దక్షిణసముద్రతీరే టిట్టిభదమ్పతీ నివసతః. తత శ్చాసన్నప్రసవా భర్తార మాహ 'నాథ, ప్రసవయోగ్య

నిభృత మనుసంధీయతామ్.' టిట్టిభోఽవదత్ 'నన్విద మేవ స్థానం ప్రసూతి యోగ్యమ్.' సాఽహ 'సముద్రవేలయా స్థాన మిదం వ్యాప్యతే.' సోఽబ్రవీత్ 'భద్రే, కిమహం నిర్బలః? మమ గృహావస్థితా న్యణ్డాని కిం సముద్రే ణాపహర్తవ్యాని?' టిట్టిభీ విహస్యాహ.—'నాథ, త్వయా సముద్రేణ చ మహద న్తరమ్. అథవా,—

పరాపరం పరిచ్ఛేత్తుం యోగ్యాయోగ్యం చ వేత్తి యః,
అస్తీహ యస్య విజ్ఞానం కృచ్ఛ్రేఽపి నసీదతి. 159

అపి చ;—అనుచితకార్యారమ్భః స్వజనవిరోధో బలీయసా స్పర్ధా,
ప్రమదాజనవిశ్వాసో మృత్యో ర్ద్వారాణిచత్వారి.'

తతః కృచ్ఛ్రేణ స్వామివచనా త్సా తత్రైవ ప్రసూతా. ఏత త్సర్వం శ్రుత్వా సముద్రేణ తచ్ఛక్తిజిజ్ఞాసార్థం తదణ్డా న్యపహృతాని అథ టిట్టిభీ శోకార్తా భర్తార మాహ 'నాథ, కష్ట మాపతితం, తాన్యణ్డాని మేఽపహృతాని.' టిట్టిభః 'ప్రియే, మాభైషీః' ఇత్యుక్త్వా పక్షిణాం మేలకం కృత్వా, పక్షిస్వామినో గరుడస్య సమీపం గతః. తత్ర గత్వా సకలవృత్తాన్తం టిట్టిభేన భగవతో గరుడస్య పురతో నివేదితమ్.—'దేవ, సముద్రేణాహం స్వగృహావస్థితో వినాఽపరాధే నైవ నిగృహీతః.' తద్వచన మాకర్ణ్య గరుత్మతా ప్రభు ర్భగవా నారాయణః సృష్టిస్థితిప్రళయహేతు ర్విజ్ఞప్తః, సముద్ర మణ్డదానా యాదిదేశ. తతో భగవదాజ్ఞాం మౌలౌ విధాయ సముద్రేణ తా న్యణ్డాని టిట్టిభాయ సమర్పితాని. అతోఽహం బ్రవీ 'మ్యఙ్గాఙ్గిభావ మజ్ఞాత్వే' త్యాది.

శాస్త్రాతిక్రమ మజ్ఞాత్వా వైర మారభతే ద్విషః,
న పరాభవ మాప్నోతి సముద్ర ఇవ టిట్టిభాత్. 161

రాజాఽఽహ ‘కథ మసౌ జ్ఞాతవ్యో ద్రోహబుద్ధిరితి.’ దమనకః పున రాహ ‘యదాఽసౌ సదర్పః శృఙ్గాగ్రప్రహరణాభిముఖ శ్చకిత మి వాగచ్ఛతి, తదా జ్ఞాస్యతి స్వామీ.’ ఏవ ముక్త్వా సంజీవకసమీపం గతః, మన్దమ్మన్ద ముపసర్ప విస్మిత మి వాత్మాన మదర్శయత్. సంజీవకేన సాదర ముక్తం ‘భద్ర, కుశలం తే?’ దమనకో బ్రూతే.—‘అనుజీవినాం కుతః కుశలమ్? యతః,—

సంపత్తయః పరాధీనాః, సదా చిత్త మనిర్వృతం,
స్వజీవితేఽప్యవిశ్వాస స్తేషాం యే రాజసేవకాః. 162

అన్యచ్చ,—కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః
కస్యాపదోఽస్తం గతాః
స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః
కోఽవాస్తి రాజ్ఞాం ప్రియః,
కః కాలస్య భుజాన్తరం న చ గతః
కోఽర్థీ గతో గౌరవం
కో వా దుర్జనవాగురాసు పతితః
క్షేమేణ యాతః పుమాన్.’ 163

సఖే నోక్తం ‘సఖే, బ్రూహి, కి మేతత్?’ దమనక ఆహ.—‘కిం బ్రవీమి మన్దభాగ్యః పశ్య.—

మజ్జన్నపి పయోరాశౌ లబ్ధ్వా సర్పావలమ్బనం,
న ముఞ్చతి న చాదత్తే తథా ముగ్ధోఽస్మి సంప్రతి.

యతః,—ఏకత్ర రాజవిశ్వాసో నశ్య త్యన్యత్ర బాన్ధవః,
కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి పతితో దుఃఖసాగరే. 165

ఇత్యుక్త్వా దీర్ఘం నిశ్వస్యోపవిష్టః. సంజీవకో బ్రూతే—‘మిత్ర, తథాఽపి సవిస్తరం మనోగత ముచ్యతామ్.’ దమనక స్సునిభృత మాహ.—‘య ద్యపి రాజవిశ్వాసో న కథనీయః, తథాఽపి భవా నస్మదీయప్రత్యయా దాగతః; మయా పరలోకార్థినాఽవశ్యం తవ హిత మాఖ్యేయమ్.’ శృణు. అయం స్వామీ తవోపరి వికృతబుద్ధీ రహ స్యుక్తవాన్. ‘సంజీవక మేవ హత్వా స్వపరివారం తర్పయామీ’తి. ఏత చ్ఛ్రుత్వా సంజీవకః పరం విషాద మగమత్. దమనకః పున రాహ. ‘అలం విషాదేన. ప్రాప్తకాలం కార్య మనుష్ఠీయతామ్.’ సంజీవకః క్షణం విమృశ్యాహ (స్వగతమ్).—‘సుష్ఠు ఖల్విద ముచ్యతే.—

దుర్జనగమ్యా నార్యః ప్రాయేణాపాత్రభృద్భవతి రాజా,
కృపణానుసారి చ ధనం దేవో గిరిజలధివర్షీ చ. 166

తథా,—నీచ మాశ్రయతే లక్ష్మీ రకులీనం సరస్వతీ,
అపాత్రం భజతే నారీ గిరౌ వర్షతి వాసవః. 167

కిం వా దుర్జనచేష్టితం న వేత్త్యేత ద్వ్యవహారా న్నిర్ణేతుం న శక్యతే. యతః,—

కశ్చి దాశ్రయసౌన్దర్యా ద్ధత్తే శోభా మసజ్జనః,
ప్రమదాలోచనన్యస్తం మలీమస మి వాఞ్జనమ్. 168

(విచిన్త్య, ప్రకాశమ్) కష్టం కి మిద మాపతితమ్? యతః,—

ఆరాధ్యమానో నృపతిః ప్రయత్నా
న్న తోష మాయాతి; కి మత్ర చిత్రమ్,
అయం త్వపూర్వప్రతిభావిశేషో
య స్సేవ్యమానో రిపుతా ముపైతి. 169

త దయ మశక్యార్థః ప్రమేయః. యతః,—
నిమిత్త ముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి
ధ్రువం స త స్యాపగమే ప్రసీదతి,
అకారణద్వేషి మన స్తు యస్య
కథం జన స్తం పరితోషయిష్యతి. 170

కిం మయాఽపకృతం రాజ్ఞః? అథవాఽనిమిత్తాపకారిణ శ్చ భవన్తి రాజానః.' దమనకో బ్రూతే.—'ఏవ మేత చ్ఛృణు.-

విజ్ఞైః స్నిగ్ధై రుపకృత మపి ద్వేష్యతా మేతి కైశ్చిత్
సాక్షా దన్యై రపకృత మపి ప్రీతి మే వోపయాతి,
చిత్రం చిత్రం కి మథ చరితం నైకభావాశ్రయాణాం
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినా మ ప్యగమ్యః.

అన్య చ్చ,—కృతశత మసత్సు నష్టం
సుభాషితశతం చ నష్ట మబుధేషు,
వచనశత మవచనకరే
బుద్ధిశత మచేతనే నష్టమ్. 172

కిం చ, —చన్దనతరుషు భుజఙ్గా జలేషు కమలాని తత్ర చ గ్రాహాః,
గుణఘాతిన శ్చ భోగే ఖలా న చ సుఖా న్యవిఘ్నాని.

అన్య చ్చ,—మూలం భుజఙ్గైః కుసుమం చ భృఙ్గైః
శాఖాః ప్లవఙ్గైః శిఖరం విహఙ్గైః,
నా స్త్యేవ త చ్చన్దనపాదపస్య
య న్నాశ్రితం దుష్టతరైశ్చ హింస్రైః.' 174

దమనకో బ్రూతే—'అయం తావ త్స్వామీ వాచి మధురో విషహృదయో జ్ఞాతః.

యతః,—దూరా దుచ్ఛ్రితపాణి రార్ద్రనయనః
ప్రోత్సారితార్ధాసనో
గాఢాలిఙ్గనతత్పరః ప్రియకథా
ప్రశ్నేషు దత్తాదరః,
అన్తర్భూతవిషో బహిర్మధుమయ
శ్చాతీవ మాయాపటుః
కో నామాయ మపూర్వనాటకవిధి
ర్యః శిక్షితో దుర్జనైః. 175

తథా హి,—పోతో దుస్తరవారిరాశితరణే
దీపోఽన్ధకారాగమే
నిర్వాతే వ్యజనం మదాన్ధకరిణాం
దర్పోపశాన్త్యై సృణిః,
ఇత్థం త ద్భువి నా స్తి యస్య విధినా
నోపాయచిన్తాకృతా
మన్యే దుర్జనచిత్తవృత్తిహరణే
ధాతాఽపి భగ్నోద్యమః.' 176

సంజీవకః (పున ర్నిశ్వస్య)—'కష్టం భోః! కథ మహం సస్యభక్షకః సింహేన నిపాతయితవ్యః,—

యయో రేవ సమం విత్తం
యయో రేవ సమం బలమ్,
తయో ర్వివాదో మన్తవ్యో
నోత్తమాధమయోః క్వచిత్. 177

(పున ర్విచిన్త్య) కే నాయం రాజా మ మోపరి వికారితో న జానే. భేద ముపగతా ద్రాజ్ఞ స్సదా భేతవ్యమ్. యతః,—

మన్త్రిణా పృథివీపాలచిత్తం విఘటితం క్వచిత్,
వలయం స్ఫటిక స్యేవ కో హి సన్ధాతు మీశ్వరః. 178

అన్యచ్చ,—వజ్రం చ రాజ తేజ శ్చ ద్వయ మే వాతిభీషణమ్,
ఏక మేకత్ర పతతి పత త్యన్యత్ సమన్తతః. 179

తతః సంగ్రామే మృత్యు రేవ వరమ్. ఇదానీం తదాజ్ఞానువర్తన మయుక్తమ్;

యతః,—మృతః ప్రాప్నోతి వా స్వర్గం
శత్రుం హత్వా సుఖాని వా,
ఉభా వపి హి శూరాణాం
గుణా వేతౌ సుదుర్లభౌ. 180

యుద్ధకాల శ్చాయమ్.—

యత్రాయుద్ధే ధ్రువం మృత్యు ర్యుద్ధే జీవితసంశయః,
త మేవ కాలం యుద్ధస్య ప్రవదన్తి మనీషిణః. 181

యతః,—అయుద్ధే హి యదా పశ్యే న్న కించి ద్ధిత మాత్మనః,
యుధ్యమాన స్తదా ప్రాజ్ఞో మ్రియతే రిపుణా సహ.

జయే చ లభతే లక్ష్మీం మృతా వపి సురాఙ్గనామ్,
క్షణవిధ్వంసినః కాయాః కా చిన్తా మరణే రణే.' 183

ఏత చ్చిన్తయిత్వా సంజీవక ఆహ.—'భో మిత్ర, కథ మసౌ మాం జిఘాంసు ర్జ్ఞాతవ్యః?' దమనకో బ్రూతే.—'య దాఽసౌ స్తబ్ధకర్ణః 'సమున్నతలాఙ్గూల ఉన్నతచరణో వివృతాస్య స్త్వాం పశ్యతి, తదా త్వ మేవ స్వవిక్రమం దర్శయిష్యసి. యతః,—

బలవా నపి నిస్తేజాః కస్య నాభిభవాస్పదమ్,
నిశ్శఙ్కం దీయతే లోకైః పశ్య భస్మచయే పదమ్. 184

కింతు సర్వ మేత త్సుగుప్త మనుష్ఠాతవ్యమ్; నోచే న్న త్వం, నాహమ్.

ఇత్యుక్త్వా దమనకః కరటకసమీపం గతః. కరటకే నోక్తం 'కిం నిష్పన్నమ్?'

దమనకే నోక్తం 'నిష్పన్నోఽసా వన్యోన్యభేదః.' కరటకో బ్రూతే 'కోఽత్ర సందేహః? యతః,—

బన్ధుః కో నామ దుష్టానాం కుప్యతే కో న యాచితః,
కో ను తృప్యతి విత్తేన కుకృత్యే కో న పణ్డితః. 185

అన్యచ్చ,—దుర్వృత్తః క్రియతే ధూర్తైః
శ్రీమా నాత్మవివృద్ధయే,
కి న్నామ ఖలసంసర్గః
కురుతే నాశ్రయాశవత్.' 186

తతో దమనకః పిఙ్గళకసమీపం గత్వా 'దేవ, సమాగతోఽసౌ పాపాశయః. తతః సజ్జీభూయ స్థీయతా' మిత్యుక్త్వా పూ

రోఽపి కృతాకారంకారయామాస. సంజీవకోఽప్యాగత్య, తథావిధం వికృతాకారం సింహం దృష్ట్వా, స్వానురూపం విక్రమం చకార. తత స్తయో ర్యుద్ధే సంజీవక స్సింహేన వ్యాపాదితః. అథ సంజీవకం సేవకం పిఙ్గళకో వ్యాపాద్య విశ్రాన్తః సశోక ఇవ తిష్ఠతి; బ్రూతే చ.—'కి మ్మయా దారుణం కర్మ కృతమ్! యతః,—

పరైః సంభుజ్యతే రాజ్యం స్వయం పాపస్య భాజనమ్,
ధర్మాతిక్రమతో రాజా సింహో హస్తివధా దివ. 187

అపరం చ,—భూమ్యేకదేశస్య గుణాన్వితస్య
భృత్యస్య వా బుద్ధిమతః ప్రణాశః,
భృత్యప్రణాశే మరణం నృపాణాం
నష్టాఽపి భూమిః సులభా న భృత్యాః.' 188

దమనకో బ్రూతే.—'స్వామిన్, కోఽయం నూతనో న్యాయః, య దరాతిం హత్వా సన్తాపః క్రియతే? తథా చోక్తమ్;—

పితా వా యది వా భ్రాతా
పుత్రో వా యది వా సుహృత్,
ప్రాణచ్ఛేదకరా రాజ్ఞా
హన్తవ్యా భూతి మిచ్ఛతా. 189

అపి చ,—ధర్మార్థకామతత్త్వజ్ఞో నైకాన్తకరుణో భవేత్,
న హి హ స్తస్థ మ ప్యన్నం క్షమావాన్ భక్షితుం క్షమః.

కించ,—క్షమా శత్రౌ చ మిత్రే చ
యతీనా మేవ భూషణమ్,
అపరాధిషు స త్త్వేషు
నృపాణాం సైవ దూషణమ్. 191

అపరం చ,—
రాజ్యలోభా దహంకారా
దిచ్ఛతః స్వామినః పదం,
ప్రాయశ్చిత్తం తు త స్యైకం
జీవోత్సర్గో న చాపరమ్. 192

అన్య చ్చ,—
రాజా ఘృణీ బ్రాహ్మణః సర్వభక్షః
స్త్రీ చావశా దుష్ప్రకృతిః సహాయః,
ప్రేష్యః ప్రతీపోఽధికృతః ప్రమాదీ
త్యాజ్యా ఇమే న ప్త కృతం న వేత్తి యః. 193

విశేషత శ్చ;—
సత్యాఽనృతా చ పరుషా ప్రియవాదినీ చ
హింస్రా దయాలు రపి చార్థపరా వదాన్యా,
నిత్యవ్యయా ప్రచురనిత్యధనాగమా చ
వారాఙ్గ నేవ నృపనీతి రనేకరీతిః.' 194

ఇతి దమనకేన సంతోషితః పిఙ్గళకః స్వాం ప్రకృతి మాపన్నః సింహాసనే సముపవిష్టః. దమనకః ప్రహృష్టమనా 'విజయతాం మహారాజః, శుభ మస్తు సర్వజగతామ్.' ఇ త్యుక్త్వా యథాసుఖ మవస్థితః.

విష్ణుశ ర్మోవాచ 'సుహృద్భేదః శ్రుత స్తావత్ భవద్భిః.' రాజపుత్రా ఊచుః 'భవత్ప్రసాదా చ్ఛృణ్వ న్తః సుఖినో భూతా వయమ్.' విష్ణుశర్మాఽబ్రవీత్.—'అపరమ పీద మస్తు.

సుహృద్భేద స్తావ ద్భవతు భవతాం శత్రునిలయే
ఖలః కాలాకృష్టః ప్రళయ ముపసర్ప త్వహరహః,
జనో నిత్యం భూయాత్ సకలసుఖసంప త్తివసతిః
కథారమ్భే రమ్యే సతత మిహ బాలోఽపి రమతామ్.'

ఇతి హితోపదేశే సుహృద్భేదః

సమాప్తః.

శ్రీ

హితోపదేశే

విగ్రహః.

పునః కథారమ్భకాలే రాజపుత్రా ఊచుః.—'ఆర్య, రాజపుత్రా వయమ్, తద్విగ్రహం శ్రోతుం నః కుతూహల మస్తి.' విష్ణుశర్మ ణోక్తమ్.—'య దేవం భవద్భ్యో రోచతే, కథయామి. శ్రూయతాం విగ్రహో య స్యాయ మాద్యః శ్లోకః.—

హంసైః సహ మయూరాణాం విగ్రహే తుల్యవిక్రమే,
విశ్వాస్య విజితా హంసాః కాకైః స్థిత్వాఽరిమన్దిరే.' 1

రాజపుత్రా ఊచుః 'కథ మేతత్?' విష్ణుశర్మా కథయతి.—

అస్తి కర్పూరద్వీపే పద్మకేళినామధేయం సరః. తత్ర హిరణ్యగర్భో నామ రాజహంసః ప్రతివసతి. స చ సర్వై ర్జలపక్షిభి ర్మిళిత్వా పక్షిరాజ్యేఽభిషిక్తః. యతః,—

యది న స్యా న్నరపతిః సమ్యఙ్నేతా తతః ప్రజా,
ఆకర్ణధారా జలధౌ విప్లవే తేహ నౌ రివ. 2

అపరం చ,— ప్రజాం సంరక్షతి నృపః సా వర్ధయతి పార్థివమ్,
వర్ధనా ద్రక్షణం శ్రేయ స్తదభావే స ద వ్యసత్. 3

ఏకదాఽసౌ రాజహంసః సువిస్తీర్ణకమలపర్యఙ్కే సుఖాసీనః పరివారపరివృత స్తిష్ఠతి. తతః కుతశ్చి ద్దేశా దాగత్య,

దీర్ఘముఖోనామ బకః ప్రణమ్యోపవిష్టః. రాజోవాచ— 'దీర్ఘముఖ దేశాన్తరా దాగతోఽసి; వార్తాం కథయ.'

స బ్రూతే.—దేవ, అస్తి మహతీ వార్తా, తాం వక్తుం సత్వర మాగతోఽహమ్. శ్రూయతామ్.—అస్తి జమ్బూద్వీపే విన్ధ్యో నామ గిరిః. తత్ర చిత్రవర్ణో నామ మయూరః పక్షిరాజో నివసతి. త స్యానుచరై శ్చరద్భిః పక్షిభి రహం దగ్ధారణ్యమధ్యే చర న్నవలోకితః పృష్ట శ్చ 'క స్త్వమ్? కుతః సమాగతోఽసీ'తి. తదా మయోక్తమ్.— 'కర్పూరద్వీపస్య రాజచక్రవర్తినో హిరణ్యగర్భస్య రాజహంస స్యానుచరోఽహమ్; కౌతుకా ద్దేశాన్తరం ద్రష్టు మాగతోఽస్మీ'తి. ఏత చ్ఛ్రుత్వా పక్షిభి రుక్తమ్.—'అనయో ర్దేశయోః కో దేశో భద్రతరో? రాజా చ?' మయోక్తమ్ 'ఆః కి మేవ ముచ్యతే? మహద న్తరమ్, యతః కర్పూరద్వీపః స్వర్గ ఏవ ద్వితీయః. రాజహంస శ్చ ద్వితీయః స్వర్గపతిః. అత్ర మరుస్థలే పతితా యూయం కిం కురుథ? అస్మద్దేశే గమ్యతామ్.' తతోఽస్మద్వచన మాకర్ణ్య సర్వే సకోపా బభూవుః. తథా చోక్తమ్;—

పయఃపానం భుజఙ్గానాం కేవలం విషవర్ధనమ్,
ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాన్తయే. 4

అన్య చ్చ:—విద్వానే వోపదేష్టవ్యో నావిద్వాం స్తు కదాచన,
వానరా నుపది శ్యాథః స్థానభ్రష్టా యయుః ఖగాః. 5

రాజోవాచ 'కథ మేతత్?' దీర్ఘముఖః కథయతి.—

కథా. ౧.

అస్తి నర్మదాతీరే విశాలః శాల్మలీతరుః. తత్ర నిర్మితేషు నీడక్రోడేషు పక్షిణో నివస న్తి సుఖేన వర్షాసు. అథ నీలపటలై రావృతే నభ స్తలే ధారాసారై ర్మహతీ వృష్టి ర్బభూవ. తతో వానరాం శ్చ తరుతలేఽవస్థితాన్ శీతాకులాన్ కమ్పమానా నవలోక్య కృపయా పక్షిభి రుక్తమ్.—'భో భో వానరాః, శృణుత.

అస్మాభి ర్నిర్మితా నీడా శ్చఞ్చుమాత్రాహృతై స్తృణైః,
హ స్తపాదాదిసంయుక్తా యూయం కి మితి సీదథ?' 6

త చ్ఛ్రుత్వా వానరై ర్జాతరోషై రాలోచిత 'మహో! ని ర్వాతనీడగర్భావస్థితాః సుఖినః పక్షిణోఽస్మాన్ నిన్ద న్తి. భవతు తావ ద్వృష్టే రుపశమః.' అన న్తర మేకేన వానరేణో క్తమ్.—

'సూచీముఖా దురాచారా మూర్ఖాః పణ్డితమానినః,
అశక్తా గృహనిర్మాణే శక్తా శ్చ గృహభఞ్జనే.' 7

అన న్తరం శా న్తే పానీయవర్షే, తై ర్వానరైః వృక్ష మారుహ్య, సర్వే నీడా భగ్నాః, తేషా మణ్డాని చాధః పాతితాని. అతోఽహం బ్రవీమి 'విద్వా నే వోపదేష్టవ్య' ఇ త్యాది.

రాజోవాచ—'తత స్తైః కిం కృతమ్?' బకః కథయతి.— తత స్తైః కోపా దుక్తం 'కే నాసౌ రాజహంసో రాజా కృతః?' తతో మయోపజాతకోపే నోక్తమ్. —'యుష్మదీయో మయూ

రః కేన రాజా కృతః?' ఏతచ్ఛ్రుత్వా తే సర్వే మాం హన్తుముద్యతాః. తతో మయాఽపి స్వవిక్రమో దర్శితః. యతః,-

అన్యదా భూషణం పుంసాం క్షమా లజ్జేవ యోషితాం,
పరాక్రమః పరిభవే వైయాత్యం సురతే ష్వివ. 8

రాజా విహస్యాహ;—

ఆత్మనశ్చ పరేషాంచ యః సమీక్ష్య బలాబలమ్,
అన్తరం నైవ జానాతి స తిరస్క్రియతేఽరిభిః. 9

అన్యచ్చ,-సుచిరంహి చరన్ నిత్యం క్షేత్రే సస్యమబుద్ధిమాన్,
ద్వీపిచర్మపరిచ్ఛన్నో వాగ్దోషా ద్గర్దభో హతః. 10

బకః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' రాజా కథయతి.—

కథా. ౨.

అస్తి హస్తినాపురే విలాసో నామ రజకః. తస్య గర్దభో ఽతివాహనా ద్దుర్బలో ముమూర్షు రివాభవత్. తత స్తేన రజకే నాసౌ వ్యాఘ్రచర్మణా ప్రచ్ఛాద్యారణ్యసమీపే సస్యక్షేత్రే నియుక్తః. తతో దూరా దవలోక్య వ్యాఘ్రబుద్ధ్యా క్షేత్రపతయః సత్వరం పలాయన్తే. గర్దభ స్తత్సస్యభక్షణా ద్దినే దినే పుష్టాఙ్గోఽభవత్. అథ కేనాపి సస్యరక్షకేణ ధూసరకమ్బలకృతతనుత్రాణేన ధనుఃకాణ్డం సజ్జీకృత్యైకాన్తే స్థితమ్. తం చ దూరా ద్దృష్ట్వా గర్దభః శబ్దం కుర్వాణ స్తదభిముఖం ప్రధావితః. సస్యరక్షకేణ గర్దభోఽయ మితి జ్ఞాత్వా లీలయైవ వ్యాపాదితః.—

అతోఽహం బ్రవీమి 'సుచిరం హి చరన్ నిత్య మి' త్యాది.

దీర్ఘముఖో బ్రూతే. —తతః పక్షిభి రుక్తమ్.—'రే పాప దుష్టబక, అస్మాక భూమౌ చరన్నస్మత్స్వామిన మధిక్షిపసి? తన్న క్షన్తవ్య మిదానీమ్.' ఇత్యుక్త్వా సర్వే మాం చఞ్చుభి ర్హత్వా సకోపా ఊచుః.—'పశ్య రే మూర్ఖ, స హంస స్తవ రాజా సర్వథా మృదుః, తస్య రాజ్యేఽధికారో నాస్తి. యతః, ఏకాన్తమృదుః కరతలస్థ మ ప్యర్థం రక్షితు మక్షమః. స కథం పృథివీం శాస్తి? రాజ్యం వా తస్య కిమ్? కింతు త్వం కూపమణ్డూకసమః. తేన తదాశ్రయ ముపదిశసి. శృణు;—

సేవితవ్యో మహావృక్షః ఫలచ్ఛాయాసమన్వితః,
యది దైవాత్ ఫలంనాస్తి ఛాయా కేన నివార్యతే.

అన్యచ్చ,—హీనాశ్రయోనకర్తవ్యః కర్తవ్యో మహదాశ్రయః,
పయోఽపి శౌణ్డికీహస్తే వారుణీ త్యభిధీయతే. 12

అపరం చ,—నస్థాతవ్యం నగన్తవ్యం క్షణ మప్యసతాస హ,
అసతాం సఙ్గమో మృత్యుః సతాం సఙ్గో హి క్షేమజమ్.

అన్యచ్చ,—మహాన ప్యల్పతాం యాతి నిర్గుణే గుణవిస్తరః,
ఆధారాధేయభావేన గజేన్ద్ర ఇవ దర్పణే. 14

విశేషతశ్చ,—వ్యపదేశేఽపి సిద్ధిః స్యా దతిశక్తే నరాధిపే,
శశినో వ్యపదేశేన శశకాః సుఖ మాసతే.' 15

మయోక్తమ్ 'కథ మేతత్?' పక్షిణః కథయన్తి.—

కథా. 3.

కదాచి ద్వర్షా స్వపి వృష్టే రభావాత్ తృషార్తో గజయూథో యూథపతి మాహ. — 'నాథ, కో ఽభ్యుపాయో ఽస్మాకం జీవనాయ? నా స్తి క్షుద్రజన్తూనాం నిమజ్జనస్థానమ్. వయంచ నిమజ్జనాభావా ద్దగ్ధా ఇవ. క్వ యామః? కిం వా కుర్మః?' తతో హ స్తిరాజో నాతిదూరం గత్వా నిర్మలం హ్రదం దర్శితవాన్. అన న్తరం తత్తీరావస్థితాః శశకా గజయూథపదాహతిభి శ్చూర్ణితా బభూవుః. అన న్తరం శిలీముఖో నామ శశకో మ న్త్రయామాస.— 'అనేన గజయూథేన పిపాసాకులితేన ప్రత్యహ మత్రాగ న్తవ్యమ్. అతో వినష్ట మస్మత్కులమ్.' తతో విజయో నామ వృద్ధశశకో ఽవదత్ — 'మా విషీదత, మయాఽత్ర ప్రతీకారః క ర్తవ్యః.' ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ చలితః. గచ్ఛతా చ తే నాలోచితమ్.—'కథ మ్మయా గజయూథనికటే స్థిత్వా క ర్తవ్యమ్? యతః,—

స్పృశ న్నపి గజో హ న్తి ఘ్రాణే నాపి భుజఙ్గమః,
పాలయ న్నపి భూపాలః ప్రహస న్నపి దుర్జనః. 16

అథాఽహం పర్వతశిఖర మారుహ్య యూథనాథం నివేదయామి.' తథాఽనుష్ఠితే యూథనాథ ఉవాచ. 'క స్త్వమ్? కుతః సమాయాత ఇతి?' స బ్రూతే— 'దూతో ఽహం, భగవతా చన్ద్రేణ ప్రేషితః.' యూథపతి రాహ 'కార్య ముచ్యతామ్.' విజయో వదతి. —

ఉద్యతే ష్వపి శస్త్రేషు దూతో వదతి నాన్యథా,
స దై వావధ్యభావేన యథార్థస్య హి వాచకః. 17

త దహం తదాజ్ఞయా బ్రవీమి శృణు.—'య దేతే శశకా శ్చన్ద్రసరోరక్షకా స్త్వయా నిస్సారితా స్త న్న భద్రం కృతం యతో ఽస్మద్రక్షితాః. అత ఏవ మమ శశీతి ప్రసిద్ధిః.' ఏవ ముక్తవతి దూతే, యూథపతి ర్భయా దిద మాహ.—'ఇద మజ్ఞానతః కృతమ్. పున ర్నాగమిష్యామి.' దూత ఉవాచ.— 'తదత్ర సరసి భగవ న్తం చన్ద్రమసం కోపాత్ ప్రకమ్పమానం ప్రణమ్య ప్రసాద్య చ గచ్ఛ.' తత స్తేన రాత్రౌ నీత్వా తత్ర సరసిజలే చఞ్చలం చన్ద్రప్రతిబిమ్బం దర్శయిత్వా యూథపతిః ప్రణామం కారితః; 'దేవాజ్ఞానా దనేన కృతం క్షమ్యతా మి' త్యుక్త్వా తేన శశకేన సయూథపతి ప్రస్థాపిత శ్చ. అతో ఽహం బ్రవీమి 'వ్యపదేశేఽపి సిద్ధిః స్యా ది'త్యాది.

తతో మ యోక్తమ్ 'స ఏవాస్మత్ప్రభుర్మహాప్రతాపో ఽతిసమర్థ స్త్రైలోక్యస్యాఽపి ప్రభుత్వం తత్ర యుజ్యతే.' అథాహం తైః పక్షిభి ర్బద్ధ్వా 'కథ మస్మద్భూమౌ చరసీ' త్యభిధాయ చిత్రవర్ణస్య రాజ్ఞః సమీపం నీతః. తతో రాజ్ఞః పురతో మా ముద్దిశ్య తైః ప్రణ మ్యోక్తమ్—'దే వావధీయతాం; మేష దుష్టబకో ఽస్మద్దేశే చరన్నపి దేవపాదా నధిక్షిపతి.' రాజాఽఽహ—'కో ఽయమ్? కుతః సమాయాతః?' త ఊచుః— 'హిరణ్యగర్భస్య రాజహంస స్యానుచరః, కర్పూరద్వీపా దాగతః. అథాహం గృధ్రేణ మన్త్రిణా పృష్టః—'క స్తత్ర ముఖ్యో మన్త్రీ' తి. మ యోక్తమ్ 'సర్వశాస్త్రార్థపారగః సర్వజ్ఞో

నామ చక్రవాకః' గృధ్రో బ్రూతే 'యుజ్యతే, స్వదేశజోఽసౌ. యతః,—

స్వదేశజం కులాచారవిశుద్ధ ముపధాశుచిం,
శాస్త్రజ్ఞ మవ్యసనినం వ్యభిచారవివర్జితమ్. 18
అధీతవ్యవహారార్థం ఖ్యాతం మౌలం విపశ్చితం,
అర్థస్యోత్పాదకం సమ్యఙ్నదధ్యా న్మన్త్రిణం నృపః.'

అత్రాన్తరే శుకేనోక్తమ్.—'దేవ, కర్పూరద్వీపాదయో లఘుద్వీపా జమ్బూద్వీపాన్తర్గతా ఏవ. తత్రాపి దేవపాదానా మాధిపత్యమ్.' తతో రాజ్ఞాఽప్యుక్త 'మేవమేవ' యతః,—

రాజా మత్తః శిశుశ్చైవ ప్రమాదీ ధనగర్వితః,
అప్రాప్య మభివాఞ్ఛన్తి కిం పునర్లభ్యతే పి యత్. 20

తతో మన్త్రిణోక్తమ్.—'యది వచనమాత్రేణైవాధిపత్యం సిధ్యతి, తదా జమ్బూద్వీపేఽప్యస్మత్ప్రభో ర్హిరణ్యగర్భస్య స్వామ్య మస్తి.' శుకో బ్రూతే 'కథ మత్ర నిర్ణయః?' మన్త్రిణోక్తమ్—'సంగ్రామ ఏవ.' రాజ్ఞా విహస్యోక్తమ్—'స్వస్వామినం గత్వా సజ్జీకురు.' తదా మన్త్రిణోక్తమ్—'స్వదూతోఽపి ప్రస్థాప్యతామ్.' రాజోవాచ.—'కః ప్రస్థాస్యతే దౌత్యేన? యత ఏవంభూతో దూతః కార్యః?

భక్తో గుణీ శుచి ర్దక్షః ప్రగల్భోఽవ్యసనీ క్షమీ,
బ్రాహ్మణః పరమర్మజ్ఞో దూతః స్యాత్ ప్రతిభానవాన్.

గృధ్రో వదతి 'సన్త్యేవ దూతా బహవః, కిన్తు బ్రాహ్మణ ఏవ కర్తవ్యః. యతః,—

ప్రసాదం కురుతే పత్యుః సంపత్తిం నాభివాఞ్ఛతి,
కాలిమా కాలకూటస్య నాపైతీశ్వరసఙ్గమాత్.' 22

రాజాఽఽహ.—'తతః శుక ఏవ వ్రజతు. శుక, త్వమేవానేన సహ గత్వాఽస్మదభిలషితంబ్రూహి.' శుకో బ్రూతే.—'యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవః. కిం త్వయం దుర్జనో బకః. దుర్జనేన సహ క్వచిన్న గచ్ఛామి. తథా చోక్తమ్.—

ఖలః కరోతి దుర్వృత్తం నూనం ఫలతి సాధుషు,
దశాననోఽహరత్ సీతాం బన్ధనం స్యాన్మహోదధేః.

అపరంచ,—న స్థాతవ్యం న గన్తవ్యం దుర్జనేన సమం క్వచిత్,
కాకసఙ్గా ద్ధతో హంస స్తిష్ఠన్ గచ్ఛంశ్చ వర్తకః.'. 24

రాజోవాచ.—'కథ మేతత్?' శుకః కథయతి.—

కథా. ౪.

అస్త్యుజ్జయినీవర్త్మని ప్రాన్తరే మహాన్ పిప్పలవృక్షః. తత్ర హంసకాకౌ నివసతః. కదాచి ద్గ్రీష్మసమయే పరిశ్రాన్తః కశ్చిత్ పథిక స్తత్ర తరుతలే ధనుఃకాణ్డం సన్నిధాయ సుప్తః. తతః క్షణాన్తరే తన్ముఖా ద్వృక్షచ్ఛాయాఽపగతా. తతః సూర్యతేజసా తన్ముఖం వ్యాప్త మవలోక్య కృపయా వృక్షస్థితేన హంసేన పక్షౌ ప్రసార్య చ్ఛాయా కృతా. తతో నిర్భరనిద్రాసుఖేన తేన ముఖవ్యాదానం కృతమ్. అథ పరసుఖమసహిష్ణుః స్వభావదౌర్జన్యేన స కాక స్తన్ముఖే పురీషోత్సర్గం కృత్వా పలాయితః. తతోఽసా వుత్థాయోర్ధ్వం యావత్ పశ్యతి, తావ

ద్ధంసో దృష్ట, స్తేన శరేణ హత్వా వ్యాపాదితః. యతః,—

త్యజ దుర్జనసంసర్గం భజ సాధుసమాగమం,
కురు పుణ్య మహోరాత్రం స్మర నిత్య మనిత్యతామ్.

దేవ, వర్తకవార్తా మపి కథయామి.—

కథా. ౫.

ఏకదా సర్వే పక్షిణో భగవతో గరుడస్య యాత్రా ప్రసఙ్గేన సముద్రతీరం చలితాః. తత్ర కాకేన సహ వర్తక శ్చలితః. అథ గచ్ఛతో గోపస్య శిరసి స్థితా ద్దధిభాణ్డా ద్దధి వారంవారం తేన కాకేన ఖాద్యతే. తతో యావ దసౌ దధి భాణ్డం భూమౌ నిధా యోర్ధ్వ మవలోకతే, తావత్ తేన కాక వర్తకౌ దృష్టౌ. తత స్తేన ఖేదితః కాకః పలాయితః. వర్తకః స్వ భావనిరపరాధో మన్దగతి స్తేన ప్రాప్తో వ్యాపాదితః. అతో౽హం బ్రవీమి 'న స్థాతవ్యం న గన్తవ్య మి' త్యాది.

తతో మయో క్తమ్.—'భ్రాతః శుక, కి మేవం బ్రవీషి? మాం ప్రతి యథా శ్రీమద్దేవపాదా స్తథా భవా నపి.' శుకో బ్రూతే. 'ఏవ మస్తు.' కిం తు.

దుర్జనై రుచ్యమానాని సస్మితాని ప్రియా ణ్యపి,
అకాలకుసుమా నీవ భయం సఞ్జనయన్తి మే. 26

దుర్జనత్వం చ భవతో వాగ్వ్యాపారా దేవ ప్రత్యక్షీకృతం, యదనయో ర్భూపాలయో ర్విగ్రహే భవద్వచనం నిదానమ్. పశ్య:—

ప్రత్యక్షే౽పి కృతే దోషే మూర్ఖః సాన్త్వేన తుష్యతి,
రథకారో నిజాం భార్యాం సజారాం శిరసా౽కరోత్.

రాజో వాచ 'కథ మేతత్?' శుకః కథయతి.—

కథా. ౬.

అస్తి శ్రీనగరే మన్దమతి ర్నామ రథకారః. స చ స్వ భార్యాం బన్ధకీం జానాతి. కిం తు జారేణ సమం స్వచక్షుషైకస్థానే న పశ్యతి. తతో౽సౌ రథకారో౽న్యగ్రామం గమిష్యా మీ త్యుక్త్వా చలితః. కియ ద్దూరం గత్వా పున రాగత్య స్వ గృహే ఖట్వాతలం ప్రవిశ్య నిభృతం స్థితః. అథ తయా భర్తా గ్రామాన్తరం గత ఇతి విశ్వాసా జ్జారః సన్ధ్యాకాల ఆహూతః. పశ్చాత్ తేన సా తస్యాం ఖట్వాయాం నిర్భరం క్రీడతి. ఖట్వా తలే కిఞ్చిదఙ్గస్పర్శాత్ స్వామినం విజ్ఞాయ సా విషణ్ణా౽భవత్. తతో జారేణో క్తమ్.—'కిం మయా సహాద్య నిర్భరం న రమసే? విస్మితేవ ప్రతిభాసి!' తయో క్తమ్.—'యో౽సౌ ప్రాణేశ్వరః సో౽ద్య గ్రామాన్తరం గతః, తేన సకలజనపూర్ణో౽ ప్యయం గ్రామో మాం ప్రత్యరణ్య మివ ప్రతిభాతి. కిం భావి తత్ర పరస్థానే? కిం ఖాదితవాన్? కథం వా ప్రసుప్త ఇ త్యస్మద్ధృదయం విదీర్యతే.' జారేణో క్తమ్.—'తత్ కి మేవం విధః స్నేహభూమి స్తే రథకారో యః కలహకారీ బన్ధకీతి బ్రూతే?' తత స్తయో క్తమ్.—రే బర్బర, కిం బ్రవీషి. శృణు.

పరుషా ణ్యపి చోక్తాయా దృష్టా వా క్రోధచక్షుషా,
యా ప్రసన్నముఖీ భర్తుః సా నారీ ధర్మభాగినీ. 28

అపరం చ,—నగరస్థో వనస్థో వా పాపో వా యది వా శుచిః,
యాసాం స్త్రీణాం ప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః.

అన్య చ్చ,—భ ర్తాహిపరమంనార్యా భూషణంభూషణై ర్వినా,
ఏషా విరహితా తేన శోభ నాపి న శోభనా. 30

త్వం జారః మనోలౌల్యాత్ పుష్పతామ్బూలసదృశః కదాచిత్ సేవ్యసే. న చ స్వామీ మాం విక్రేతుం దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోఽపి దాతుం సమర్థః స్యాత్. కిం బహునా?

తస్మిన్ జీవతి జీవామి మృతే తస్మిన్ మ్రియే పునః,
తన్మృతౌ చానుమరణ మేష మే దృఢనిశ్చయః. 31

యతః,—తిస్రః కోట్యోఽర్ధకోటీచ యాని లోమాని మానవే,
తావత్కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి.

అన్యచ్చ,—వ్యాళగ్రాహీయథావ్యాళం బలాదుద్ధరతే బిలాత్,
తద్వ ద్భర్తార మాదాయ స్వర్గలోకే మహీయతే. 33

అపరంచ,—చితౌ పరిష్వజ్య విచేతనం పతిం
ప్రియా హి యా ముఞ్చతి దేహ మాత్మనః,
కృత్వాఽతిపాపం శతలక్ష మప్యసౌ
పతిం గృహీత్వా సురలోక మాప్నుయాత్. 34

యతః,—యస్మైదద్యాత్ పితా త్వేనాంభ్రాతా చానుమ తేపితుః,
తం శుశ్రూషేత జీవన్తం సంస్థితం చ న లఙ్ఘయేత్.

ఏత త్సర్వం, శ్రుత్వా స రథకారో 'ధన్యోఽహం యస్యై తాదృశీ భార్యా స్నేహవతీ ప్రియవాదినీ' తి మనసి నిధాయ తాం ఖట్వాం స్త్రీపురుషసహితాం మూర్ధ్ని కృత్వా, చిరం ననర్త. అతోఽహం బ్రవీమి 'ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే' ఇత్యాది.

అతోఽహం తేన రాజ్ఞా యథా వ్యవహారం సంపూజ్య

ప్రస్థాపితః. శుకోఽపి మమ పశ్చా దాగచ్ఛ న్నాస్తే. ఏతత్ సర్వం జ్ఞాత్వా యథాకర్తవ్య మనుష్ఠీయతా మితి.

చక్రవాకో విహ స్యాహ.—'దేవ. బకేన తావద్దేశాన్తరం గత్వా యథాశక్తి రాజకార్య మనుష్ఠితమ్. కిం తు స్వభావ ఏష మూర్ఖాణామ్; యతః,—

శతం దద్యా న్న వివదే దితి ప్రాజ్ఞస్య లక్షణమ్,
వినా హేతు మపి ద్వన్ద్వ మేత న్మూర్ఖస్య లక్షణమ్.'

రాజాఽఽహ.—'అల మనే నోపాలమ్భేన. ప్రస్తుత మనుసన్ధీయతామ్.' చక్రవాకో బ్రూతే 'దేవ, విజనే బ్రవీమి. యతః,—

వర్ణాకారప్రతిధ్వానై ర్నేత్ర వక్త్ర వికారతః,
అ ప్యూహ న్తి మనో ధీరా స్తస్మాద్రహసి మన్త్రయేత్.'

తతో రాజా మన్త్రీ చ తత్ర స్థితౌ. అన్యేఽన్యత్ర గతాః. చక్రవాకో బ్రూతే.—'దేవాహ మేవం జానామి. కస్యాప్యస్మన్నియోగినః ప్రేరణయా బకే నేద మనుష్ఠితమ్. యతః,-

వైద్యానామాతురః శ్రేయాన్ వ్యసనీ యోనియోగినామ్,
విదుషాం జీవనం మూర్ఖః సద్వర్ణో జీవనం సతామ్.' 38

రాజాఽబ్రవీత్,—'భవతు; కారణ మేత్ర పశ్చా న్నిరూపణీయమ్. సంప్రతి యత్ కర్తవ్యం త ద్బ్రూహి.' చక్రవాకో బ్రూతే.—'దేవ, ప్రణిధిః ప్రహీయతామ్. తత స్తదనుష్ఠానం బలాబలఞ్చ జానీమః. తథా హి;—

భవేత్ స్వపరరాష్ట్రాణాం కార్యాకార్యావలోకనే,
చార శ్చక్షు ర్మహీభర్తు ర్యస్య నా స్త్యన్ధ ఏవ సః. 39

స చ ద్వితీయం విశ్వాసపాత్రం గృహీత్వా యాతు. తేనాసౌ స్వయం తత్రావస్థాయ ద్వితీయం తత్రత్యమన్త్రకార్యం సునిభృతం నిశ్చిత్య నిగద్య ప్రస్థాపయిష్యతి. తథా చోక్తమ్;—

తీర్థాశ్రమసురస్థానే శాస్త్రవిజ్ఞానహేతునా,
తపస్వివ్యఞ్జనోపేతైః స్వచరైః సహ సంవదేత్ 40

గూఢచారశ్చ యో. జలే స్థలే చరతి. తతోఽసావేవ బకో నియుజ్యతామ్. ఏతాదృశ ఏవ కశ్చిద్బకో ద్వితీయత్వేన ప్రయాతు తద్గృహలోకాశ్చ రాజద్వారే తిష్ఠన్తు. కిం తు దేవ ఏతదపి సుగుప్త మనుష్ఠాతవ్యమ్. యతః,—

షట్కర్ణో భిద్యతే మన్త్ర స్తథాప్రాప్తశ్చ వార్తయా,
ఇత్యాత్మనా ద్వితీయేన మన్త్రః కార్యో మహీభుజా.

అపరం చ,—మన్త్రభేదేఽపి యే దోషా భవన్తి పృథివీపతేః,
న శక్యాస్తే సమాధాతు మితి నీతివిదాం మతమ్.' 42

రాజా విమృశ్యోవాచ.—'ప్రాప్త స్తావన్మయోత్తమః ప్రణిధిః.' మన్త్రీ బ్రూతే.—'దేవ, తదా సంగ్రామే జయోఽపి ప్రాప్తః' అత్రాన్తరే ప్రతీహారః ప్రవిశ్య ప్రణమ్యోవాచ.—'దేవ, జమ్బూద్వీపాదాగతో ద్వారి శుక స్తిష్ఠతి' రాజా చక్రవాక మాలోకతే. చక్రవాకేనోక్తమ్;—'తావద్గత్వాఽఽవాసే తిష్ఠతు; పశ్చాదానీయ ద్రష్టవ్యః' 'యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవ' ఇత్యభిధాయ ప్రతీహారః శుకం గృహీత్వా గతః. రాజాఽఽహ 'విగ్రహ స్తావదుపస్థితః' చక్రవాకో బ్రూతే.— దేవ, తథా చ. కిం తు, ప్రాగేవ విగ్రహో న విధిః.

అపరం చ,—విజేతుం యతతే చారీన్ న యుద్ధేన కదాచన,
అనిత్యో విజయో యస్మా ద్దృశ్యతే యుధ్యమానయోః.

అన్యచ్చ,—సామ్నా దానేన భేదేన సమస్తై రథవా పృథక్,
సాధితుం ప్రయతేతారీన్ న యుద్ధేన కదాచన. 44

యతః,—సర్వ ఏవ జనః శూరో హ్యనాసాదితవిగ్రహః,
అదృష్టపరసామర్థ్యః సదర్పః కో భవేన్న హి. 45

కిం చ,—న తథోత్థాప్యతే గ్రావా ప్రాణిభి ర్దారుణా యథా,
అల్పోపాయా న్మహాసిద్ధి రేత న్మన్త్రఫలం మహత్.

కిం తు విగ్రహ ముపస్థితం విలోక్య వ్యవహ్రియతామ్. యతః

యథాకాలకృతోద్యోగాత్ కృషిః ఫలవతీ భవేత్,
తద్వన్నీతి రియం దేవ చిరాత్ ఫలతి న క్షణాత్. 47

అపరం చ,—మహతో దూరభీరుత్వ మాసన్నే శూరతాగుణః,
విపత్తౌ హి మహాన్ లోకే ధీరత్వ మనుగచ్ఛతి. 48

అన్యచ్చ,—ప్రత్యూహః సర్వసిద్ధీనా ముత్తాపః ప్రథమః కిల,
అతిశీతల మప్యమ్భః కిం భినత్తి న భూభృతః. 49

విశేషతశ్చ మహాబలోఽసౌ చిత్రవర్ణో రాజా.

యతః,—బలినా సహ యోద్ధవ్య మితి నాస్తి నిదర్శనమ్,
తద్యుద్ధం హస్తినా సార్ధం నరాణాం మృత్యుమావహేత్

అన్యచ్చ,—స మూర్ఖః కాల మప్రాప్య యోఽపకర్తరి వర్తతే,
కలి ర్బలవతా సార్ధం కీటపక్షోద్గమో యథా. 51

కిం చ,—కౌర్మం సంకోచ మాస్థాయ ప్రహారమపి మర్షయేత్
ప్రాప్తకాలే తు నీతిజ్ఞ ఉత్తిష్ఠేత్ క్రూరసర్పవత్ 52

మహత్యల్పేఽప్యుపాయజ్ఞః సమ ఏవ భవేత్ క్షమః,
సమున్మూలయితుం వృక్షాం స్తృణా నీవ నదీరయః. 53

అత స్తద్దూతోఽప్యాశ్వాస్య తావ ద్ధ్రియతాం, యావ ద్దుర్గః సజ్జీక్రియతే. యతః,—

ఏకః శతం యోధయతి ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః,
శతం శతసహస్రాణి తస్మా ద్దుర్గం విశిష్యతే. 54

కిం చ,—అదుర్గవిషయః కస్య నారేః పరిభవాస్పదమ్,
అదుర్గోఽనాశ్రయో రాజా పోతచ్యుతమనుష్యవత్

దుర్గం కుర్యా న్మహాఖాత ముచ్చప్రాకారసంయుతం,
సయన్త్రం సజలం శైలసరిన్మరువనాశ్రయమ్. 56

విస్తీర్ణతాఽతివైషమ్యం రసధాన్యేధ్మసంగ్రహః,
ప్రవేశ శ్చాపసార శ్చ సప్తైతా దుర్గసంపదః. 57

స్వామ్యమాత్య సుహృ త్కోశరాష్ట్ర దుర్గ బలానిచ,
పరస్పరోపకారీణి రాజ్యం సప్తాఙ్గ ముచ్యతే. 58

దుర్గాధ్యక్షో బలాధ్యక్షో ధనాధ్యక్ష శ్చ భూపతిః,
దూతః పురోధా దైవజ్ఞో భిషజో మన్త్రిణో మతాః.

రాజాఽఽహ.—'దుర్గస్యానుసన్ధానే కో నియుజ్యతామ్?' చక్రవాకో బ్రూతే.—

'యో యత్ర కుశలః కార్యే తత్ర తం వినియోజయేత్,
కార్యే ష్వదృష్టకర్మా యః శాస్త్రజ్ఞోఽపి విముహ్యతి.

త దాహూయతాం సారసః.' తథాఽనుష్ఠితే సతి, సమాగతం సారస మాలోక్య రాజోవాచ.—'భోః సారస, త్వం సత్వరం దుర్గ మనుసన్ధేహి.' సారసః ప్రణమ్యోవాచ - 'దేవ,

దుర్గం తావ దిదం చిరాత్ సునిరూపిత మాస్తే మహత్సరః. కిం త్వేతన్మధ్యవర్తిని ద్వీపే ధాన్యసంగ్రహః క్రియతామ్. యతః,—

ధాన్యానాం సంగ్రహో రాజ న్నుత్తమః సర్వసంగ్రహాత్,
నిక్షిప్తం హి ముఖే రత్నం న కుర్యాత్ ప్రాణధారణమ్.

కిం చ,—ఖ్యాతః సర్వరసానాం హి లవణో రస ఉత్తమః,
గృహ్ణీయాత్ తం వినా తేన వ్యంజనం గోమయాయతే.'

రాజాఽఽహ.—'సత్వరం గత్వా సర్వ మనుష్ఠీయతామ్.'

పునః ప్రవిశ్య ప్రతీహారో బ్రూతే.—'దేవ, సింహళద్వీపా దాగతో మేఘవర్ణో నామ వాయసః సపరివారో ద్వారి తిష్ఠతి; దేవపాదా న్ద్రష్టు మిచ్ఛతి.' రాజాఽఽహ.—'కాకః ప్రాజ్ఞః బహుద్రష్టా చ; త ద్భవతి సంగ్రాహ్యః' చక్రవాకో బ్రూతే—'కాకః స్థలచరః వయం జలచరాః, తేనాస్మద్విపక్షపక్షే నిక్షిప్తః కథం సంగృహ్యతే! తథా చోక్తమ్;—

ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్య పరపక్షే తు యో రతః,
స పరై ర్హన్యతే మూఢో నీలవర్ణసృగాలవత్.' 63

రాజోవాచ—'కథ మేతత్!' మన్త్రీ కథయతి.—

కథా. ౭.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనే సృగాలః కశ్చిత్. స స్వేచ్ఛయా నగరోపాన్తే భ్రామ్య న్నీలీభాణ్డే నిపతితః పశ్చాదుత్థాతు మసమర్థః ప్రాత రాత్మానం మృతవ త్సందర్శ్య స్థితః. అథ నీలీభాణ్డస్వామినా స సృగాల ఊర్ధ్వచరణో నిమీలితనయనో

నిష్కాసితదన్తో మృత ఇతి మత్వా తత ఉత్థాప్య దూరం నీత్వా పరిత్యక్తః పలాయితః. తతోఽసౌ వనం గత్వాఽఽత్మానం నీలవర్ణ మవలోక్యాచిన్తయత్. 'అహ మిదానీం నీలవర్ణ ఉత్తమవర్ణః; త దాత్మన ఉత్కర్షం కిం న సాధయామి?' ఇతి మత్వా సృగాలా నాహూయ తేనోక్త 'మహం భగవత్యా వన దేవతయా స్వహస్తే నారణ్యరాజ్యే సర్వౌషధిరసే నాభిషిక్తః. పశ్యత యూయం మమ వర్ణమ్. త దద్యారభ్యాస్మ దాజ్ఞయాఽస్మి న్నరణ్యే వ్యవహారః కార్యః.' సృగాలా శ్చ తం విశిష్ట వర్ణ మవలోక్య సాష్టాఙ్గపాతం ప్రణ మ్యోచుః - 'యథాజ్ఞాప యతి దేవః.' తతోఽనేన క్రమేణ సర్వేషు పశుషు స్వాధిప త్యం తేన స్వజ్ఞాతిభి రావృతే నాధికం సాధితమ్. తత స్తేన సింహవ్యాఘ్రాదీ నుత్తమపరిజనా న్ప్రాప్య సృగాలా నవలోక్య లజ్జమానే నావజ్ఞాయ స్వజ్ఞాతయ స్సర్వే దూరీకృతాః. తతో విషణ్ణాన్ సృగాలా నవలోక్య వృద్ధసృగాలేన ప్రతిజ్ఞాతమ్.— 'మా విషీదత, ఏవం చే దనే నానీతిజ్ఞేన వయం మర్మజ్ఞాః పరిభూతాః. తద్యథాఽయం నశ్యతి త న్మయా విధేయమ్; యతోఽత్ర వ్యాఘ్రాదయో వర్ణమాత్రవిప్రలబ్ధాః సృగాల మజ్ఞాత్వా రాజాన మేనం సేవన్తే. త ద్యథాఽయం పరిచీయతే తథా కురుత. తత్రైవ మనుష్ఠేయమ్, యత్ సన్ధ్యాసమయేఽస్య సన్నిధానే మహారావమేకం కరిష్యథ. తత స్తం శబ్ద మాకర్ణ్య జాతిస్వభావాత్ తే నాఽపి శబ్దః కర్తవ్యః.' తత స్తథాఽనుష్ఠితే సతి త ద్వృత్తమ్. యతః,—

యః స్వభావో హి యస్య స్యాత్ తస్యాఽసౌ దురతిక్రమః,
శ్వా యది క్రియతే రాజా న కిం నాశ్నా త్యుపానహమ్. 64

తత స్తథాఽనుష్ఠితే సృగాలోఽయ మిత్యభిజ్ఞాయ వ్యాఘ్రేణ హతః, తథా చోక్తమ్;—

ఛిద్రం మర్మ చ వీర్యం చ సర్వం వేత్తి హ యో రిపుః,
దహ త్యన్తర్గత శ్చైవ శుష్కవృక్ష మి వానలః. 65

అతోఽహం బ్రవీమి 'ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్యే' త్యాది.

రాజాఽఽహ;—'య ద్యేవం తథాఽపి దృశ్యతాం తావ దయం దూరాదాగతః; తత్సంగ్రహే విచారః కార్యః,' చక్రవాకో బ్రూతే.—'దేవ; ప్రణిధిః ప్రహితో, దుర్గం చ సజ్జీకృత మతః శుకోఽప్యానీయ ప్రస్థాప్యతామ్. యతః,—

నన్దం జఘాన చాణక్య స్తీక్ష్ణదూతప్రయోగతః,
త చ్చారాన్తరితం దూతం పశ్యే ద్ధీరసమన్వితః.' 66

తతః సభాం కృత్వాఽఽహూతః శుకః కాక శ్చ. శుకః కిఞ్చి దున్నతశిరా దత్తాసన ఉపవిశ్య బ్రూతే —'భో హిరణ్యగర్భ మహారాజాధిరాజః శ్రీమచ్చిత్రవర్ణ స్త్వాం సమాజ్ఞాపయతి. యది జీవితేన శ్రియా వా ప్రయోజన మస్తి తదా సత్వర మాగత్యాస్మచ్చరణౌ ప్రణమ. న చే దవస్థాతుం స్థానాన్తరం చిన్తయ.' రాజా సకోప మాహ.—'ఆః! కోఽప్యస్మాకం పురతో నాస్తి య ఏనం గళహస్తయతి?' తత ఉత్థాయ మేఘవర్ణో బ్రూతే.-'దేవ. ఆజ్ఞాపయ. హన్మి దుష్టం శుకమ్.' అత్రాన్తరే చక్రవాకో రాజానం కాకం చ సాన్త్వయ న్నాహ.— 'శృణుతం తావత్.

'న సా సభా యత్ర న సన్తి వృద్ధా
వృద్ధా న తే యే న వదన్తి ధర్మమ్,

ధర్మః సమో యత్ర న సత్య మస్తి
సత్యం న త ద్య చ్ఛల మభ్యుపైతి. 67

అతో ధర్మ స్త్వేషః. కిం చ,—

దూతో మ్లేచ్ఛోఽప్యవధ్యః స్యా
ద్రాజా దూతముఖో యతః,
ఉద్యతే ష్వపి శ స్త్రేషు
నృప తేః కిం పున ర్ద్విజః. 68

తథా హి,—స్వాపకర్షం పరోత్కర్షం
దూతో క్తై ర్మన్యతే తు కః,
సదైవా వధ్యభావేన
దూతః సర్వం హి జల్పతి.' 69

తతో రాజా కాక శ్చ ప్రకృతి మాపన్నౌ. శుకోఽప్యుత్థాయ చలితః. పశ్చా చ్చక్రవాకే నానీయ ప్రబోధ్య కనకాలంకారాదికం దత్త్వా సంప్రేషితః, స్వదేశం యయౌ. తతో విన్ధ్యాచలం గత్వా స్వరాజం చిత్రవర్ణం ప్రణతవాన్. త మాలోక్య చిత్రవర్ణో రాజాఽఽహ.—'శుక, కా వార్తా? కీదృశోఽసౌ దేశః?' శుకో బ్రూతే.—'దేవ, సంక్షేపా దియం వార్తా. సంప్రతి యుద్ధోద్యోగః క్రియతామ్. దేశ శ్చాఽసౌ కర్పూరద్వీపః స్వర్గైకదేశః. రాజా చ ద్వితీయః స్వర్గపతిః. కథం వర్ణయితుం శక్యతే?' తతః సర్వాన్ శిష్టా నాహూయ రాజా మ న్త్రయితు ముపవిష్టః. స ఆహ.—'సంప్రతి క ర్తవ్యవిగ్రహే విషయే యథా క ర్తవ్య ముపదిశ్యతామ్. విగ్రహోఽవశ్యం క ర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్,—

అసన్తుష్టా ద్విజా నష్టాః సన్తుష్టా ఇవ పార్థివాః,
సలజ్జా గణికా నష్టా నిర్లజ్జా చ కులాఙ్గనా.' 70

దూరదర్శీ నామ గృధ్రో బ్రూతే.—'దేవ, వ్యసనితయా విగ్రహో న విధిః యతః,—

మిత్రామాత్యసుహృద్వర్గా యదా స్యు ర్దృఢభ క్తయః,
శత్రూణాం విపరీతా శ్చ క ర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా. 71

అన్యచ్చ,—భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యం చ
విగ్రహస్య ఫలం త్రయమ్,
య దైత న్నిశ్చితం భావి
క ర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా.' 72

రాజాఽఽహ.—'మద్బలం తావ దవలోకయతు మ న్త్రీ; తదైతేషా ముపయోగో జ్ఞాయతామ్. త దాహూయతాం మౌహూ ర్తికః. శుభలగ్నం యాత్రార్థం కరోతు.' మ న్త్రీ వదతి.—'దేవ, తథాఽపి సహసా యాత్రాకరణ మయుక్తమ్. యతః,—

విశ న్తి సహసా మూఢా యేఽవిచార్య ద్విషద్బలం,
ఖడ్గధారాపరిష్వఙ్గం లభ న్తే తే సునిశ్చితమ్.' 73

రాజాఽఽహ.—'మ న్త్రిన్, మ మోత్సాహభఙ్గం సర్వథా మాకృథాః. విజిగీషు ర్యథా పరభూమి మాక్రామతి తథా కథయ.'

గృధ్రోఽబ్రవీత్.—'దేవ, తత్ కథయామి. కిం తు తదనుష్ఠిత మేవ ఫలప్రదమ్. తథా చోక్తమ్,—

కిం మన్త్రేణాననుష్ఠానే శాస్త్రవిత్ పృథివీపతేః,
న హ్యౌషధపరిజ్ఞానా ద్వ్యాధేః శాన్తిః క్వచి ద్భవేత్.

రాజా దేశశ్చానతిక్రమణీయ ఇతి యథాశ్రుతం నివేదయామి
శృణు దేవ.

నద్యద్రివనదుర్గేషు యత్ర యత్ర భయం నృప,
తత్ర తత్ర చ సేనానీ ర్యాయా ద్వ్యూహీకృతై ర్బలైః.
బలాధ్యక్షః పురో యాయాత్ ప్రవీరపురుషాన్వితః,
మధ్యే కళత్రం స్వామీ చ కోశః ఫల్గు చ య ద్ధనమ్.

పార్శ్వయో రుభయో రశ్వా
అశ్వానాం పార్శ్వతో రథాః,
రథానాం పార్శ్వతో నాగా
నాగానాం చ పదాతయః. 77

పశ్చాత్ సేనాపతి ర్యాయాత్
ఖిన్నా నాశ్వాసయ ఞ్ఛనైః,
మన్త్రిభిః సుభటై ర్యుక్తః
ప్రతిగృహ్య బలం నృపః. 78

స మేయా ద్విషమం నాగై ర్జలాఢ్యం సమహీధరం,
సమ మశ్వై ర్జలం నౌభిః సర్వ త్రైవ పదాతిభిః. 79
హస్తినాం గమనం ప్రోక్తం ప్రశస్తం జలదాగమే,
త దన్యదా తురఙ్గాణాం పత్తీనాం సర్వ దైవ హి. 80
శైలేషు దుర్గమార్గేషు విధేయం నృపరక్షణం,
స్వయోధై రక్షిత స్యాపి శయనం యోగనిద్రయా. 81

నాశయే త్కర్షయే చ్ఛత్రూన్ దుర్గైః కణ్టకమర్దనైః,
పరదేశప్రవేశే చ కుర్యా దాటవికా న్పురః. 82
యత్ర రాజా తత్ర కోశో వినా కోశం న రాజతా,
స్వభృత్యేభ్య స్తతో దద్యాత్ కో హి దాతు ర్న యుధ్యతే.

యతః,—న నరస్య నరో దాసః దాస స్త్వర్థస్య భూపతే,
గౌరవం లాఘవం వాపి ధనాధననిబన్ధనమ్. 84
అభేదేన చ యుధ్యేత రక్షే చ్చైవ పరస్పరం,
ఫల్గు సైన్యఞ్చ యత్కిఞ్చి న్మధ్యేవ్యూహస్య కారయేత్.
పదాతీంశ్చ మహీపాలః పురోఽనీకస్య యోజయేత్,
ఉపరుధ్యారి మాసీత రాష్ట్రం చా స్యోపపీడయేత్. 86
స్యన్దనాశ్వైః సమే యుధ్యే దనూపే నౌద్విపై స్తథా,
వృక్షగుల్మావృతే చాపై రసిచర్మాయుధైః స్థలే. 87
దూషయే చ్చాస్య సతతం యవసాన్నోదకేన్ధనం,
భిన్ద్యా చ్చైవ తటాకాని ప్రాకారా న్పరిఖాం స్తథా.
బలేషు ప్రముఖో హస్తీ న తథాఽన్యో మహీపతేః,
నిజై రవయవై రేవ మాతఙ్గోఽష్టాయుధః స్మృతః. 89
బల మశ్వశ్చ సైన్యానాం ప్రాకారో జఙ్గమో యతః,
తస్మా దశ్వాధికో రాజా విజయీ స్థలవిగ్రహే. 90

థా చోక్తమ్;—

యుధ్యమానా హయారూఢా దేవానా మపి దుర్జయాః,
అపి దూరస్థితా స్తేషాం వైరిణో హస్తవర్తినః. 91

ప్రథమం యుద్ధకారిత్వం సమస్తబలపాలనం,
దిఙ్మార్గాణాం విశోధిత్వం పత్తికర్మ ప్రచక్షతే. 92
స్వభావశూర మస్త్రజ్ఞ మవిరక్తం జితశ్రమం,
ప్రసిద్ధ క్షత్త్రియ ప్రాయం బలం శ్రేష్ఠతమం విదుః.
యథా ప్రభుకృతా న్మానా ద్యుధ్యన్తే భువి మానవాః,
న తథా బహుభి ర్దత్తై ర్ద్రవిణై రపి భూపతే. 94
వర మల్పం బలం సారం న బహ్వీ ముణ్డమణ్డలీ,
కుర్యా దసారభఙ్గో హి సారభఙ్గ మపి స్ఫుటమ్. 95
అప్రసాదోఽనధిష్ఠానం దేయాంశహరణం చ యత్,
కాలయాపోఽప్రతీకార స్తద్వైరాగ్యస్య కారణమ్.
ఆపీడయన్ బలం శత్రో ర్జిగీషు రభిషేణయేత్,
సుఖసాధ్యం ద్విషాం సైన్యం దీర్ఘకాలప్రపీడితమ్. 97
దాయాదా దపరో మన్త్రీ నాస్తి భేదకరో ద్విషామ్,
తస్మా దుత్థాపయే ద్యత్నా ద్దాయాదం తస్య విద్విషః. 98
సన్ధాయ యువరాజేన యది వా ముఖ్యమన్త్రిణా,
అన్తఃప్రకోపనం కార్య మభియోక్తుః స్థిరాత్మనః. 99
ద్వేష్యం మిత్త్రం పరైశ్చాపి భఙ్గం దత్త్వాఽభిఘాతయేత్,
అథవా గోగ్రహాకృష్ట్యా తల్లక్ష్యాశ్రితబన్ధనాత్. 100
స్వరాష్ట్రం వాసయే ద్రాజా పరదేశావగాహనాత్,
అథవా దానమానాభ్యాం వాసితం ధనదం హి తత్.'

రాజాఽఽహ.—'ఆః! కిం బహు నోదితేన?
ఆత్మోదయః పరగ్లాని ర్ద్వయం నీతి రితీయతీ,
తదూరీకృత్య కృతిభి ర్వాచస్పత్యం ప్రతీయతే.' 102

మన్త్రిణా విహస్యోక్తమ్.—'సర్వ మేత ద్విశేషత శ్చోచ్యతే. కిన్తు;

అన్యదుచ్ఛృఙ్ఖలం సత్త్వ మన్య చ్ఛాస్త్రనియన్త్రితమ్,
సామానాధికరణ్యం హి తేజ స్తిమిరయోః కుతః?' 103

తత ఉత్థాయ రాజా మౌహూర్తికావేదితే లగ్నే ప్రస్థితః. అథ ప్రహితః ప్రణిధిశ్చ హిరణ్యగర్భసమీపమాగత్య ప్రణమ్యోవాచ.—'దేవ, సమాగతప్రాయో రాజా చిత్రవర్ణః; సంప్రతి మలయపర్వతోపత్యకాయాం స్కన్ధావారే వర్తతే. దుర్గశోధనం ప్రతిక్షణ మనుసన్ధాతవ్యమ్; యతోఽసౌ గృధ్రో మహామన్త్రీ. కిఞ్చ, కేనచి త్సహాతస్య విశ్వాసకథాప్రసఙ్గే నైత దిఙ్గిత మవగతమ్; య దేతేన కోఽప్యస్మద్దుర్గే ప్రాగేవ నియుక్తః.' చక్రవాకో బ్రూతే. 'దేవ, కాక ఏవాసౌ సంభవతి.' రాజాఽఽహ.—'న కదాచి దేతత్, యద్యేవం తదా కథం తేన శుకస్యాభిభవా యోద్యోగః కృతః? అపరం చ; శుకస్యాగమనాత్ తస్య విగ్రహోత్సాహః; స చిరా దత్రాస్తే.' మన్త్రీ వదతి.—'తథాఽప్యాగన్తుకః శఙ్కనీయః.' రాజాఽఽహ.—

'ఆగన్తుకా హితకరా దృశ్యన్తే హి క్వచిత్ శృణు,
పరోఽపి హితవాన్ బన్ధుః బన్ధు రప్యహితః పరః.
అహితో దేహజో వ్యాధి ర్హిత మారణ్య మౌషధమ్.

అపర ఞ్చ,—ఆసీ ద్వీరవరో నామ శూద్రకస్య మహీపతేః,
సేవకః స్వల్పకాలేన స దదౌ సుత మాత్మనః.'

చక్రవాకః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' రాజా కథయతి.—

కథా. ౮.

అహం పురా శుభ్రకస్య రాజ్ఞః క్రీడాసరసి కర్పూరకేలినామ్నో రాజహంసస్య పుత్ర్యా కర్పూరమఞ్జర్యా సహానురాగవానభవమ్. తత్ర వీరవరో నామ రాజపుత్త్రః కుతశ్చిద్దేశాదాగత్య రాజద్వారి ప్రతిహార ముపాగమ్యోవాచ;-'అహం వర్తనార్థీ రాజపుత్త్రో, మాం రాజదర్శనం కారయ.' తత స్తేనాసౌ రాజదర్శనం కారితో బ్రూతే.—'దేవ, యది మయా సేవకేన ప్రయోజన మస్తి, తదాఽస్య ద్వర్తనం క్రియతామ్.' శుభ్రకఉవాచ—'కిం తే వర్తనమ్?' వీరవరేణోక్తమ్.—'ప్రత్యహం సువర్ణశతచతుష్టయమ్.' రాజాఽఽహ-'కా తే సామగ్రీ?' వీరవరో బ్రూతే 'ద్వౌ బాహూ, తృతీయశ్చ ఖడ్గః.' రాజాఽఽహ.—'నైత చ్ఛక్యమ్?' త చ్ఛ్రుత్వా వీరవరః ప్రణమ్య చలితః, అథ మన్త్రిభిరుక్తమ్.—'దేవ, దినచతుష్టయస్య వర్తనం దత్త్వా జ్ఞాయతా మస్య స్వరూపమ్. కిముపయుక్తోఽయ మేతావ ద్వర్తనం గృహ్ణా త్యనుపయుక్తో వేతి.' రాజా మన్త్రివచనా దాహూయ వీరవరాయ తామ్బూలం దత్త్వా తద్వర్తనం దత్తవాన్. యతః;—

తామ్బూలం కటుతిక్తమిశ్రమధురం క్షారం కషాయాన్వితం
వాతఘ్నం కఫనాశనం క్రిమిహరం దౌర్గన్ధ్యదోషాపహం,
వక్త్రస్యాభరణం మలాపహరణం కామాగ్ని సందీపనం
తామ్బూలస్య సఖే త్రయోదశగుణాః స్వర్గేఽప్యమీ దుర్లభాః.

వర్తనవినియోగ శ్చ రాజ్ఞా సునిభృతం నిరూపితః. తదర్ధం వీరవరేణ దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దత్తమ్, అపర స్తృతీయో భాగో దీనేభ్యో దత్త, స్తదవశిష్టం చ భోజనాయ విలాసాయ చ వ్యయితః. ఏతత్ సర్వం నిత్యకృత్యం కృత్వా రాజద్వారమహర్నిశం ఖడ్గపాణిః సేవతే. యదా చ రాజా స్వయం సమాదిశతి తదా స్వగృహ మపి యాతి.

అథ కృష్ణచతుర్దశ్యాం రాత్రౌ రాజా సకరుణక్రన్దనధ్వనిం శుశ్రావ. శుభ్రక ఉవాచ.—'కః కోఽత్ర ద్వారి తిష్ఠతి?' తదా తేనోక్తమ్. 'దేవాహం వీరవరః.' రాజోవాచ.—'క్రన్దనానుసరణం క్రియతామ్.' సోఽపి 'య దాజ్ఞాపయతి దేవ' ఇ త్యుక్త్వా చలితః. రాజా చిన్తితమ్.—'అయ మేకాకీ రాజపుత్త్రో మయా సూచీభేద్యే తమసి ప్రహితః, స్తదనుచితమ్. అహ మపి గత్వా నిరూపయామి.' తతో రాజాఽపి ఖడ్గమాదాయ త దను చలితో నగరా ద్బహి ర్జగామ. తతో గత్వా చ వీరవరేణ రుదతీ రూపయౌవనసంపన్నా సర్వాలంకారభూషితా కాచిత్ స్త్రీ దృష్టా, పృష్టా చ, 'కా త్వమ్? కిమర్థం రోదిషీ'తి. స్త్రియోక్తమ్.—'అహ మేతస్య శుభ్రకస్య రాజ్ఞో లక్ష్మీశ్చిరా దేతస్య భుజచ్ఛాయాయాం మహతా సుఖేన విశ్రాన్తా. ఇదానీ మన్యత్ర గమిష్యామీ'తి దుఃఖితా.' వీరవరో బ్రూతే—'య త్రాపాయః సంభవతి తత్రోపాయ స్త్యస్తి; తత్ కథం స్యాత్ పున రిహావలమ్బనం భగవత్యాః?' లక్ష్మీ రువాచ.—'యది త్వ మాత్మనః పుత్త్రం శక్తివరం ద్వాత్రింశల్లక్షణోపేతం భగవత్యాః సర్వమఙ్గళాయా

ఉపహారీకరోషి తదాఽహం పున రత్ర సుచిరం నివసామీ' త్యుక్త్వాఽదృశ్యాఽభవత్

తతో వీరవరేణ స్వగృహం గత్వా నిద్రాయమాణా స్వవధూః ప్రబోధితా, పుత్రశ్చ, తౌ నిద్రాం పరిత్యజ్యోత్థా యోపవిష్టౌ. వీరవర స్తత్ సర్వం లక్ష్మీవచన ముక్తవాన్. త చ్ఛ్రుత్వా శక్తివరః సానన్దో బ్రూతే—'ధన్యోఽహ మేవం భూతః స్వామిరాజ్యరక్షాయాం య స్యోపయోగ స్తావత్. కో విలమ్బనహేతుః ? ఏవంవిధే కర్మణి దేహస్య వినియోగః శ్లాఘ్యః. యతః,—

ధనాని జీవితం చైవ పరార్థే ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
తన్నిమిత్తో వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి.' 107

శక్తిధరమా తోవాచ.—'అస్త్యేతత్కులోచితం య ద్యేత న్న కర్తవ్యం తదా కేనాపరేణ కర్మణాఽస్య మహావర్తనస్య నిస్తారో భవేత్ ?' ఇత్యాలోచ్య సర్వే సర్వమఙ్గళాయతనం గతాః. తత్ర సర్వమఙ్గళాం సంపూజ్య వీరవరో బ్రూతే.-'దేవి, ప్రసీద, విజయతాం శూద్రకో మహారాజః. గృహ్యతా మయ ముపహారః.' ఇత్యుక్త్వా పుత్రస్య శిర శ్చిచ్ఛేద. తతో వీరవర శ్చిన్తయామాస. గృహీతరాజవర్తనస్య నిస్తారః కృతః. సంప్రత్యపుత్రస్య జీవనవిడమ్బనే నాల మిత్యాలో చ్యాత్మనః శిర శ్ఛిన్నవాన్. తతః స్త్రియాఽపి స్వామిపుత్రశోకార్తయా తథై వానుష్ఠితమ్.

తతః స రాజా ఏతత్ సర్వం శ్రుత్వా దృష్ట్వా చ చిన్త యామాస.—

'జీవన్తి చ మ్రియన్తే చ మద్విధాః క్షుద్రజన్తవః,
అనేన సదృశో లోకే న భూతో న భవిష్యతి. 108

ఏతత్ పరిత్యాగా ద్రాజ్యేన మమ కిం ప్రయోజనమ్?' తతః స్వశిర శ్ఛేత్తుం శూద్రకేణ రాజ్ఞా ఖడ్గ ఉత్థాపితః. అథ భగవత్యా సర్వమఙ్గళయా ప్రత్యక్షీభూతయా రాజా హస్తే ధృతః. ఉక్తంచ;—'పుత్ర ప్రసన్నాఽస్మి తే. అలం సాహసేన. జీవనాన్తేఽపి తవ రాజ్యభఙ్గో నాస్తి.' రాజా చ సాష్టాఙ్గపాతం ప్రణమ్యోవాచ.—'దేవి, రాజ్యేన వా మమ ప్రయోజనం నాస్తి. యది మ య్యనుకమ్పా క్రియతే తదా మ మాయు శ్శేషే ణా ప్యయం రాజపుత్త్రః సపుత్త్రదారో జీవతు. అన్యథాఽహం యథా ప్రాప్తాం గతింగచ్ఛామి.' భగవ త్యువాచ.-'అనేన తే సత్త్వోత్కర్షేణ భృత్యవాత్సల్యేన చ తుష్టాఽస్మి. గచ్ఛ, విజయీ భవ. అయ మపి సపరివారో రాజపుత్త్రో జీవతు.' ఇత్యుక్త్వా దే వ్యదృశ్యాఽభవత్. రాజా తాం ప్రణమ్యాలక్షిత శ్చలితః, ప్రాసాదపృష్ఠం త ద్దైవగత్వా సుప్తః. వీరవరోఽపి సపుత్త్రదారః ప్రాప్తజీవనః స్వగృహం గతః. అథ పునర్ద్వారస్థో వీరవరో భూపాలేన పృష్టః స న్నాహ.—'దేవ సా రుదతీ స్త్రీ మా మవలోక్యాదృశ్యాఽభవత్. న కాఽప్య న్యా వార్తా విద్యతే.' తద్వచన మాకర్ణ్య రాజాఽచిన్తయత్. 'కథ మయం శ్లాఘ్యో మహాసత్త్వః! యతః,—

ప్రియం బ్రూయా దకృపణః శూరః స్యా దవికత్థనః,
దాతా నపాత్రవర్షీ స్యాత్ ప్రగల్భః స్యా దనిష్ఠురః. 109

ఏత న్మహాపురుషలక్షణ మేతస్మిన్ సర్వ మస్తి.' తతః స రాజా

ప్రాతః శిష్టసభాం కృత్వా సర్వవృత్తాన్తం ప్రస్తుత్య ప్రసాదాత్ తస్మై కర్ణాటరాజ్యం దదౌ.

తత్ కి మాగన్తుకో జాతిమాత్రాద్ దుష్టః? తత్రాప్యుత్తమాధమమధ్యమాః సన్తి.

చక్రవాకో బ్రూతే.—

యో ఽకార్యం కార్యవచ్ఛాస్తి స కిమ్మన్త్రీ నృపేచ్ఛయా,
వరం స్వామిమనోదుఃఖం తన్నాశో న త్వకార్యతః. 110
వైద్యో గురుశ్చ మన్త్రీ చ యస్య రాజ్ఞః ప్రియంవదాః,
శరీరధర్మకోశేభ్యః క్షిప్రం స పరిహీయతే. 111

శృణు దేవ.—'పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేన తన్మమాపి భవిష్యతి,
హత్వా భిక్షుం మహాలోభా న్నిధ్యర్థే నాపితో హతః.'
రాజా పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' మన్త్రీ కథయతి.—

కథా. ౯.

అస్త్యయోధ్యాయాం చూడామణి ర్నామ క్షత్త్రియః. తేన ధనార్థినా మహతా క్లేశేన భగవాం శ్చన్ద్రార్ధచూడామణి శ్చిర మారాధితః. తస్యాజ్ఞయా యక్షేశ్వరేణ స్వప్నే ఆదిష్టమ్.—'యత్ త్వ మద్య ప్రాతః క్షౌరం కృత్వా లగుడహస్తః సన్ స్వగృహే నిభృతం స్థాస్యసి, తతో యదాఽఽగతం భిక్షుకం ప్రాఙ్గణే పశ్యసి, త మేవ నిర్దయం లగుడప్రహారేణ హనిష్యసి. తతోఽసౌ భిక్షుక స్తత్క్షణాత్ సువర్ణపూర్ణకలశో భవిష్యతి. తేన త్వయా స్వేచ్ఛయా యావజ్జీవం సుఖినా భవిత-

వ్యమ్.' అథ తథాఽనుష్ఠితే సతి, తద్వృత్తం క్షౌరకరణాయానీతేన నాపితేన సర్వ మాలోక్య చిన్తితమ్.—'అహో! నిధిప్రాప్తే రయ ముపాయః. త దహ మప్యేవం కిం న కరోమి?' తతః ప్రభృతి స నాపిత స్తథావిధో లగుడహస్తః ప్రతిదినం భిక్షుకాగమన మపేక్షతే. ఏకదా సమాగతో భిక్షుకో లగుడేన హత్వా వ్యాపాదితః. తేనాపరాధేన రాజపురుషైస్తాడితః పఞ్చత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి 'పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేనే' త్యాది.

రాజాఽఽహ.—

'పురావృత్తకథోద్గారైః కథం నిర్ణీయతే పరః,
స్యా న్నిష్కారణబన్ధు ర్వా కిం వా విశ్వాసఘాతకః? 113

యాతు. ప్రస్తుత మనుసన్ధీయతామ్. మలయాధిత్యకాయాం చే చ్చిత్రవర్ణః, త దధునా కిం విధేయమ్?' మన్త్రీ వదతి.—

'దేవ, ఆగతప్రణిధిముఖా న్మయా శ్రుతం తన్మహామన్త్రిణో గృధ్రస్యోపదేశే యచ్చిత్రవర్ణే నానాదరః కృతః, త దసౌ మూఢో జేతుం శక్యః యతః,—

లుబ్ధః క్రూరో వశోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరు రస్థిరః,
మూఢో యోధావమన్తా చ సుఖభేద్యో రిపుః స్మృతః.

తతోఽసౌ యావ దస్మద్దుర్గద్వారరోధనం కరోతి తావన్నద్యద్రివనవర్త్మసు తద్బలాని హన్తుం సారసాదయః సేనాపతయో నియుజ్యన్తామ్. తథా చోక్తమ్;—

దీర్ఘవర్త్మపరిశ్రాన్తం నద్యద్రివనసఙ్కులం,
ఘోరాగ్నిభయసన్త్రస్తం క్షుత్పిపాసార్దితం తథా. 115

ప్రమత్తం భోజనవ్యగ్రం వ్యాధిదుర్భిక్షపీడితమ్,
అసంస్థిత మభూయిష్ఠం వృష్టి వాతసమాకులం. 116

పఙ్కపాంసుజలక్లిన్నం సువ్యస్తం వర్త్మవర్జితమ్,
ఏవం భూతం మహీపాలః పరసైన్యం వినాశయేత్. 117

అన్యచ్చ,—అవస్కన్దభయా ద్రాజా ప్రజాగరకృతశ్రమం,
దివాసుప్తం సదా హన్యా న్నిద్రావ్యాకులసైనికమ్. 118

అత స్తేతస్య ప్రమాదినో బలం గత్వా యథావకాశం దివానిశం ఘ్నన్తు అస్మత్ సేనాపతయః.' తథాఽనుష్ఠితే చిత్రవర్ణస్య సైనికాః సేనాపతయ శ్చ బహవో నిహతాః. తతశ్చిత్రవర్ణో విషణ్ణః స్వమన్త్రిణం దూరదర్శిన మాహ.—'తాత, కి మిత్యస్మదుపేక్షా క్రియతే ? కిం క్వా ప్యవినయో మ మాస్తి ? తథాచోక్తమ్;—

న రాజ్యం ప్రాప్తమిత్యేవ వర్తితవ్య మసాంప్రతమ్,
శ్రియం హ్యవినయో హన్తి జరారూప మివోత్తమమ్.

అపిచ,—దక్షః శ్రియ మధిగచ్ఛతిపథ్యాశీకల్యతాం సుఖమరోగీ,
ఉద్యుక్తో విద్యాన్తం ధర్మార్థయశాంసిచవినీతః.' 120

గృధ్రోఽవదత్.—'దేవ, శృణు.

అవిద్వా నపి భూపాలో జ్ఞానవృద్ధోపసేవయా,
పరాం శ్రియ మవాప్నోతి జలాసన్నతరు ర్యథా. 121

అన్యచ్చ,—పానం స్త్రీ మృగయా ద్యూత మర్థదూషణమేవచ,
వాగ్దణ్డయోశ్చ పారుష్యం దూషణాని మహీభుజామ్.

కించ,—న సాహసైకాన్తరసానువర్తినా
న చాప్యుపాయోపహతాన్తరాత్మనా,
విభూతయః శక్య మవాప్తు మూర్జితా
న యే చ శౌర్యే చ వసన్తి సంపదః. 123

త్వయా స్వబలోత్సాహ మవలోక్య సాహసైకరసికేన మయోపన్యస్తే ష్వపి మన్త్రేష్వనవధానం వాక్పారుష్య ఞ్చ కృతమ్. అతో దుర్నీతేః ఫల మిద మనుభూయతే. తథా చోక్తమ్;—

దుర్మన్త్రిణం క ముపయాన్తి న నీతిదోషాః ?
సన్తాపయన్తి క మపథ్యభుజం న రోగాః ?
కం శ్రీ ర్న దర్పయతి కం న నిహన్తి మృత్యుః ?
కం స్త్రీకృతా న విషయాః పరితాపయన్తి ? 124

ముదం విషాదః శరదం హిమాగమః
తమో వివస్వా న్సుహృదం కృతఘ్నతా,
విశుద్ధ బుద్ధిః శుచ మాపదం నయః
శ్రియం సమృద్ధా మపి హన్తి దుర్నయః.' 125

తతో మయాఽప్యాలోచితం ప్రజ్ఞాహీనోఽయం రాజా, కథ మన్యథా మమ నీతిశాస్త్రకథాకౌముదీం వాగుల్కాభి స్తిమిరయతి. యతః,—

యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్?
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కిం కరిష్యతి ? 126

తేనాహ మపి తూష్ణీంస్థితః.

అథ రాజా బద్ధాఞ్జలిరాహ.— 'తాత, అస్తి మమాపరాధః. ఇదానీ మవశిష్టబలసహితోఽపి విన్ధ్యాచలం యథా గమిష్యామి

తథోపదిశ.' గృధ్రః స్వగతం చిన్తయతి—'కర్తవ్యోఽత్ర ప్రతీకారః. యతః,—

దేవతాసు గురౌ గోషు రాజసు బ్రాహ్మణేషు చ,
నియన్తవ్యః సదా కోపో బాలవృద్ధాతురేషు చ. 127

మన్త్రీ విహస్య బ్రూతే.—'దేవ, మా భైషీః సమాశ్వసిహి, శృణు దేవ.

మన్త్రిణాం భిన్నసంధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే,
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా సుస్థే కో వా న పణ్డితః. 128

అపరం చ,—ఆరభన్తేఽల్పమేవాజ్ఞాః కామం వ్యగ్రా భవన్తి చ,
మహారమ్భాః కృతధియస్తిష్ఠన్తి చ నిరాకులాః. 129

తదత్ర భవత్ప్రతాపా దేవ దుర్గం భఙ్క్త్వా కీర్తిప్రతాపసహితం త్వా మచిరేణ కాలేన విన్ధ్యాచలం నేష్యామి.' రాజాఽఽహ. 'కథ మధునా స్వల్పబలేన తత్ సంపద్యతే?' గృధ్రో వదతి—'దేవ, సర్వం భవిష్యతి. యతః విజిగీషో ర్దీర్ఘసూత్రతా విజయసిద్ధే రవశ్యం భావిలక్షణమ్. త దద్య దుర్గద్వారరోధో విధీయతామ్.'

ప్రహితప్రణిధినా బకేనాగత్య హిరణ్యగర్భస్య తత్ కథితమ్—'దేవ, స్వల్పబల ఏవాయం రాజా చిత్రవర్ణో గృధ్రస్య మన్త్రోపష్టమ్భేన దుర్గావరోధం కరిష్యతి.' రాజహంసో బ్రూతే—'సర్వజ్ఞ, కి మధునా విధేయమ్?' చక్రవాకో వదతి—'స్వబలే సారాసారం విచార్య.' స్వర్ణవస్త్రాదిదానేన యథార్హం పూజ్యతామ్. యతః,—

యః కాకిణీమప్యపథప్రపన్నాం
సముద్ధరే న్నిష్కసహస్రతుల్యామ్,
కాలేషు కోటి ష్వపి ముక్తహస్త
స్తం రాజసింహం న జహాతి లక్ష్మీః.

అన్యచ్చ,—క్రతౌ వివాహే వ్యసనే రిపుక్షయే
యశస్కరే కర్మణి మిత్రసంగ్రహే,
ప్రియాసు నారీ ష్వధనేషు బాన్ధవే
ష్వతివ్యయో నాస్తి నరాధిపాష్టసు. 131

యతః.—మూర్ఖః స్వల్పవ్యయత్రాసాత్ సర్వనాశం కరోతి హి,
కః సుధీః సన్త్యజే ద్భాణ్డం శుల్కస్యైవాతిసాధ్వసాత్.

రాజాఽఽహ.—"కథ మిదానీ మతివ్యయో యుజ్యతే? ఉక్తం చ 'ఆపదర్థం ధనం రక్షే' దితి." మన్త్రీ బ్రూతే 'శ్రీమతః కథ మాపదః?' రాజా.—'కదాచిత్ కుపితా లక్ష్మీః?' మన్త్రీ పున ర్వదతి.—'సఞ్చితార్థోఽపి నశ్యతి. తద్దేవ, కార్పణ్యం పరిత్యజ్య స్వభటాః దానమానాభ్యాం పురస్క్రియన్తామ్. తథా చోక్తమ్;—

పరస్పరజ్ఞాః సన్తుష్టాః ప్రాణాన్ త్యక్తుం సునిశ్చితాః,
కులీనాః పూజితాః సమ్యగ్విజయన్తే ద్విషాం బలమ్.

అపరఞ్చ,—సుభటాః శీలసంపన్నాః సంహతాః కృతనిశ్చయాః,
అపి పఞ్చశతం శూరా నిఘ్నన్తి రిపువాహినీమ్. 134

కిఞ్చ,—శిష్టై రప్యవిశేషజ్ఞ ఉగ్రశ్చ కృతనాశకః,
త్యజ్యతే కిం పున ర్నాన్యై ర్యశ్చాప్యాత్మంభరి ర్నరః.

యతః,—సత్యం శౌర్యం దయా త్యాగో నృపస్యైతే మహాగుణాః,
ఏతైస్త్యక్తో మహీపాలః ప్రాప్నోతి ఖలు వాచ్యతామ్.

ఈదృశి ప్రస్తావేఽమాత్యాస్తావ దేవ పురస్కర్తవ్యాః తథా చోక్తమ్;—

యో యేన ప్రతిబద్ధః స్యాత్ సహ తేనోదయీ వ్యయీ,
సువిశ్వస్తో నియోక్తవ్యః ప్రాణేషు చ ధనేషు చ. 137

యతః,—ధూర్తః స్త్రీ వా శిశుర్యస్య మన్త్రిణః స్యుర్మహీపతేః,
అనీతిపవనక్షిప్తః కార్యాబ్ధౌ న నిమజ్జతి. 138

శృణు దేవ.—హర్షక్రోధౌ సమౌ యస్య శాస్త్రార్థే ప్రత్యయస్తథా,
నిత్యం భృత్యానుపేక్షా చ తస్య స్యాద్ధనదా ధరా. 139
యేషాం రాజ్ఞా సహ స్యాతా ముచ్చయాపచయౌ ధ్రువం,
అమాత్యా ఇతి తాన్ రాజా నావమన్యేత్ కదాచన.

యతః,—మహీభుజో మదాన్ధస్య సంకీర్ణస్యేవ దన్తినః,
స్ఖలతో హి కరాలమ్బః సుహృత్సచివచేష్టితమ్.' 141

అథాగత్య ప్రణమ్య మేఘవర్ణో బ్రూతే.—'దేవ, దృష్టిప్రసాదం కురు. ఏష యుద్ధార్థీ విపక్షో దుర్గద్వారి తిష్ఠతి; తద్దేవపాదాదేశాద్బహిర్నిఃసృత్య స్వవిక్రమం దర్శయామి. తేన దేవపాదానామానృణ్యముపగచ్ఛామి.' చక్రవాకో బ్రూతే.—'మైవమ్. యది బహిర్నిఃసృత్య యోద్ధవ్యం, తదా దుర్గాశ్రయణం నిష్ప్రయోజనమ్. అపరంచ,—

విషమో హి యథా నక్రః సలిలాన్నిఃసృతోఽవశః,
వనాద్వినిర్గతః సత్యం సింహోఽపి స్యాత్ సృగాలవత్

వాయసో బ్రూతే.—'దేవ, స్వయం గత్వా దృశ్యతాం యుద్ధమ్. యతః,—

పురస్కృత్య బలం రాజా యోధయేదవలోకయన్,
స్వామినాఽధిష్ఠితః శ్వాఽపి కిం న సింహాయతే ధ్రువమ్?'

అథ తే సర్వే దుర్గద్వారం గత్వా మహాహవం కృతవన్తః.

అపరేద్యుశ్చిత్రవర్ణో రాజా గృధ్రమువాచ. 'తాత, యత్ ప్రతిజ్ఞాతం తదధునా పాలయ.' గృధ్రో బ్రూతే—'శృణు దేవ,—

అకాలసహమత్యల్పం మూర్ఖవ్యసనినాయకమ్,
అగుప్తం భీరుయోధం చ దుర్గవ్యసనముచ్యతే. 144

తత్తావదత్ర నాస్తి.

ఉపజాపశ్చిరారోధోఽవస్కన్దస్తీవ్రపౌరుషం,
దుర్గస్య లఙ్ఘనోపాయాశ్చత్వారః కథితా ఇమే. 145

అత్ర చ యథాశక్తి క్రియతే యత్నః. (కర్ణే కథయతి) ఏవమేవమ్.' తతోఽనుదిత ఏవ భాస్కరే ప్రాతఃకాలే చతుర్ష్వపి ద్వారేషు యుద్ధే ప్రవృత్తే దుర్గాభ్యన్తరే గృహేగృహే కాకేనాగ్నిర్నిక్షిప్తః. తతోఽగృహీతం గృహీతం దుర్గమితి కోలాహలం శ్రుత్వాఽనేకగృహేషు పావకం ప్రదీప్తం ప్రత్యక్షమవలోక్య రాజహంససైనికాః అన్యే చ దుర్గవాసినః సత్వరం హ్రదం ప్రవిష్టాః. యతః,—

సుమన్త్రితం సువిక్రాన్తం సుయుద్ధం సుపలాయితం,
ప్రాప్తకాలే యథాశక్తి కుర్యాన్న తు విచారయేత్.

రాజహంసః సుఖ స్వభావా న్మన్దగతిః సారసద్వితీయ శ్చిత్రవర్ణస్య సేనాపతినా కుక్కుటే నాగత్య వేష్టితః. హిరణ్యగర్భో రాజాఽఽహ.—'సేనాపతే, సారస, మమానురోధా దాత్మానం కథం వ్యాపాదయిష్యసి? త్వం గన్తు మధునాఽపి సమర్థః; తద్గత్వా జలం ప్రవిశ. మత్పుత్త్రం చూడామణినామానం సర్వజ్ఞస్య సమ్మత్యా రాజానం కారయిష్యసి.' సారసో బ్రూతే.—'దేవ, న వక్తవ్య మేవం దుస్సహం వచః. యావచ్చన్ద్రార్కౌ దివి తిష్ఠతః, తావ ద్విజయతాం దేవః. అహం పున రేవ దుర్గాధికారీ. తన్మమ మాంసాసృగ్విలిప్తేన వర్త్మనా ప్రవిశతు శత్రుః. అపరం చ,—

క్షమీ దాతా గుణగ్రాహీ స్వామీ భాగ్యేన లభ్యతే;

రాజాఽఽహ.—

'శుచి ర్దక్షోఽనురక్తశ్చ భృత్యః ఖలు సుదుర్లభః.' 147

రసో బ్రూతే.—'శృణు దేవ,—

యది సమర మపాస్య నాస్తి మృత్యో
ర్భయ మితి యుక్త మితోఽన్యతః ప్రయాతుమ్,
అథ మరణ మవశ్య మేవ జన్తోః
కి మితి ముధా మలినం యశః క్రియేత. 148

అన్యచ్చ,—భవేఽస్మిన్ పవనోద్భ్రాన్తవీచివిభ్రమభఙ్గురే,
జాయతే పుణ్యయోగేన పరార్థే జీవితవ్యయః. 149

దేవ, త్వం చ స్వామీ. సర్వథా రక్షణీయః. యతః,—

ప్రకృతిః స్వామినం త్యక్త్వా సమృద్ధాఽపి న జీవతి,
అపి ధన్వన్తరి ర్వైద్యః కిం కరోతి గతాయుషి? 150

అపరం చ,—నరేశ్వరే జగత్ సర్వం నిమీలతి నిమీలతి,
సూర్యోదయ ఇవామ్భోజం తత్ప్రబోధే ప్రబుధ్యతే.

అపిచ,—స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రంచ దుర్గంకోశో బలంసుహృత్,
రాజ్యాఙ్గాని ప్రకృతయః పౌరాణాం శ్రేణయోఽపిచ.

అత్రాపి ప్రధానాఙ్గం రాజా.'

అథ కుక్కుటే నాగత్య రాజహంసస్య శరీరే ఖరతరనఖాఘాతః కృతః. తతః సత్వర ముపసృత్య సారసేన స్వదేహాన్తరితో రాజా జలే క్షిప్తః. అనన్తరం కుక్కుటనఖప్రహారైర్జర్జరీకృతేన సారసేన కుక్కుటసేనాః బహుశో హతాః. కుక్కుటోఽపి సేనాపతే శ్చఞ్చుప్రహారేణ వ్యాపాదితః. పశ్చాత్ సారసోఽపి బహుభిః బహుభిః పక్షిభిః సంభూయ వ్యాపాదితః. అథ చిత్రవర్ణో రాజా దుర్గం ప్రవిశ్య, దుర్గావస్థితం ద్రవ్యం గ్రాహయిత్వా, వన్దిభి ర్జయశబ్దై రానన్దితో బహిః స్కన్ధావారం జగామ.

అథ రాజపుత్త్రై రుక్తమ్.—'తస్మిన్ రాజహంసబలేఽసౌ సారస ఏవ పుణ్యవాన్, యేన స్వదేహదానేన రాజా రక్షితః. యతః,—

జనయన్తి సుతాన్ గావః సర్వా నేవ గవాకృతీన్,
విషాణోల్లిఖితస్కన్ధం కాచి దేవ గవాం పతిమ్.' 153

విష్ణుశర్మణోక్తమ్. 'స్వభావతః స్వదేహేన క్రీతా నక్షయలోకాన్ విద్యాధరీపరిజనో ఽనుభవతు మహాసత్త్వః. తథా చోక్తమ్;—

ఆహవేషు చ యే శూరాః స్వామ్యర్థం త్యక్తజీవితాః,
భర్తృభక్తాః కృతజ్ఞాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 154
యత్ర తత్ర హతః శూరః శత్రుభిః పరివారితః,
అక్షయాన్ లభతే లోకాన్ యది క్లైబ్యం న గచ్ఛతి. 155

విగ్రహః శ్రుతో భవద్భిః.’ రాజపుత్రైరుక్తమ్.— ‘శ్రుత్వా సుఖినో భూతా వయమ్’ విష్ణుశర్మాఽబ్రవీత్. ‘అపరమప్యేవమస్తు.

విగ్రహః కరితురఙ్గపత్తిభి
ర్నో కదాపి భవతాం మహీభుజామ్,
నీతిమన్త్రపవనైః సమాహతాః
సంశ్రయన్తు గిరిగహ్వరం ద్విషః. 156

ఇతి హితోపదేశే
విగ్రహః సమాప్తః.

శ్రీః

హితోపదేశే

సన్ధిః.

పునః కథారమ్భకాలే రాజపుత్రైరుక్తమ్.—‘ఆర్య, విగ్రహః శ్రుతోఽస్మాభిః, సన్ధిరధునాఽభిధీయతామ్.’ విష్ణుశర్మణోక్తం—‘శ్రూయతాం, సన్ధిమపి కథయామి, యస్యాయమాద్యః శ్లోకః.

వృత్తే మహతి సంగ్రామే
రాజ్ఞోర్నిహతసేనయోః,
స్థేయాభ్యాం గృధ్రచక్రాభ్యాం
వాచా సన్ధిః కృతః క్షణాత్.’ 1

రాజపుత్రా ఊచుః. ‘కథమేతత్?’ విష్ణుశర్మా కథయతి.—

తతస్తేన రాజహంసేనోక్తమ్.—‘కేనాస్మద్దుర్గే నిక్షిప్తోఽగ్నిః? కిం పారక్యేణ కిం వాఽస్మద్దుర్గవాసినా కేనాపి విపక్షప్రయుక్తేన?’ చక్రవాకో వదతి.— ‘దేవ, భవతో నిష్కారణబన్ధురసౌ మేఘవర్ణః సపరివారో న దృశ్యతే. తన్మన్యే తస్య విచేష్టితమిదమ్.’ రాజా క్షణం విచిన్త్యాహ.—‘అస్తి తావదేవం మమ దుర్దైవమేతత్. తథా చోక్తమ్;—

అపరాధః న దైవస్య న పునర్మన్త్రిణామయమ్,
కార్యం సుఘటితం యత్నాత్ దైవయోగాద్వినశ్యతి.’

మన్త్రీ బ్రూతే.—'ఉక్త మేతత్:—

విషమాం హి దశాం ప్రాప్య దైవం గర్హాయతే నరః,
ఆత్మనః కర్మ దోషాం శ్చ నైవ జానా త్యపణ్డితః. 3

అపరంచ;—సుహృదాం హితకామానాం
యో వాక్యం నాభినన్దతి,
స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః
కాష్ఠా ద్భ్రష్టో వినశ్యతి. 4

అన్యచ్చ,—రక్షితవ్యం సదా వాక్యం వాక్యా ద్భవతి నాశనమ్,
హంసాభ్యాం నీయమానస్య కూర్మస్య పతనం యథా.' 5

రాజాఽఽహ.—'కథ మేతత్?' మన్త్రీ కథయతి—

కథా. ౧.

అస్తి మగధదేశే ఫుల్లోత్పలాభిధానం సరః. తత్ర చిరాత్ సంకటవికటనామానౌ హంసౌ నివసతః. తయో ర్మిత్రం కమ్బుగ్రీవనామా కూర్మ శ్చ ప్రతివసతి. అథైకదా ధీవరై రాగత్య తత్రోక్తం, 'య ద త్రాస్మాభి రద్యోషిత్వా ప్రాత ర్మత్స్యకూర్మాదయో వ్యాపాదయితవ్యాః.' తదాకర్ణ్య కూర్మో హంసా వాహ.— 'సుహృదౌ, శ్రుతోఽయం ధీవరాలాపః? అధునా కిం మయా కర్తవ్యమ్?' హంసా వాహతుః —'జ్ఞాయతే. పునః స్తావత్ ప్రాత ర్య దుచితం తత్ కర్తవ్యమ్.' కూర్మో బ్రూతే.—'మైవం, యతో దృష్టవ్యతికరోఽహ మత్ర. తథా చోక్తమ్;—

అనాగతవిధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి స్తథా,
ద్వా వేతౌ సుఖ మేధేతే య ద్భవిష్యో వినశ్యతి.' 6

తా వాహతుః. 'కథ మేతత్?' కూర్మః కథయతి.—

అవాన్తరకథా. ౧.

పురా ఏతస్మి న్నేవ సర స్యేవం విధేష్వేవ ధీవరే షూపస్థితేషు, మత్స్యత్రయే ణాలోచితమ్. తత్రానాగతవిధాతా నామైకో మత్స్యః 'అహం తావ జ్జలాశయాన్తరం గచ్ఛామి' త్యుక్త్వా హ్రదాన్తరం ప్రవిష్టః. అపరేణ ప్రత్యుత్పన్నమతినామ్నా మత్స్యే నాభిహితమ్.— 'భవిష్యదర్థే ప్రమాణాభావాత్ కుత్ర మయా గన్తవ్యమ్? త దుత్పన్నే యథాకార్యం తదనుష్ఠేయమ్. తథా చోక్తమ్;—

ఉత్పన్నా మాపదం య స్తు సమాధత్తే స బుద్ధిమాన్,
వణిజో భార్యయా జారః ప్రత్యక్షే నిహ్నుతో యథా.'

యద్భవిష్యః 'కథ మేత ది' తి పృచ్ఛతి. ప్రత్యుత్పన్నమతిః కథయతి.—

అవాన్తరకథా. ౨.

అస్తి విక్రమపురే సముద్రదత్తో నామ వణిక్. తస్య రత్నప్రభా నామ వధూః కేనాపి స్వసేవకేన సహ సదా రమతే. యతః,—

నైతా రూప మపేక్షన్తే న చావయవనిశ్చయమ్,
సురూపం వా కురూపం వా పుమా నిత్యేవ భుఞ్జతే.

అన్య చ్చ,—శాస్త్రం సునిశ్చిత మపి ప్రతిచిన్తనీయ
మారాధితో నరపతిః ప్రతిశఙ్కనీయః,
అఙ్కే స్థితాఽపి యువతిః పరిశఙ్కనీయా
శాస్త్రే నృపే చ యువతౌ చ కుతో వశిత్వమ్? 9

అథైకదా తస్య ముఖే చుమ్బనం దదతీ సా సముద్రదత్తేనావలోకితా. తతో బన్ధకీ భర్తుః సమీపం గత్వా ప్రాహ.—'నాథైతస్య మహతీ నిర్వృతిః. యతో యుష్మదర్థం నీయమానం కర్పూర మశ్నాతి. అస్యవదనే కర్పూరగన్ధో మయాఽఽఘ్రాతః.' త చ్ఛ్రుత్వా సేవకేన ప్రకుప్యోక్తమ్.— 'యస్య స్వామినో గృహే ఏతాదృశీ భార్యా తత్ర సేవకేన కథం స్థాతవ్యమ్? యత్ర ప్రతిక్షణం గృహిణీ సేవకస్య ముఖం జిఘ్రతి.' తతోఽసా వుత్థాయ చలితః. తతోఽసౌ సాధునా యత్నాత్ సంతోష్య రక్షితః. అతోఽహం బ్రవీ 'మ్యుత్పన్నా మాపద మి' త్యాది.

తతో య ద్భవిష్యే ణోక్తమ్.—
'య దభావి న త ద్భావి భావి చే న్న త దన్యథా,
ఇతి చిన్తావిషఘ్నోఽయ మగదః కిం న పీయతే?' 10

తతః ప్రాత ర్జాలేన బద్ధః ప్రత్యుత్పన్నమతి ర్మృతవ దాత్మానం సందర్శ్య స్థితః, తతో జాలా దపసారితో యథాశక్త్యుత్ప్లుత్య గమ్భీరం జలం ప్రవిష్టః. యద్భవిష్య శ్చ ధీవరైః ప్రాప్తో వ్యాపాదితః.

అతోఽహం బ్రవీమి 'అనాగతవిధాతే' త్యాది. తద్యథాఽహ మన్య ద్ధ్రదం ప్రాప్నోమి తథా క్రియతామ్. హంసా

వాహతుః 'జలాశయాన్తరే ప్రాప్తే తవ కుశలం స్థలే గచ్ఛతః తే కో విధిః?' కూర్మో బ్రూతే—'యథాఽహం భవద్భ్యాం సహాకాశవర్త్మనా యామి తథా విధీయతామ్.' హంసౌ బ్రూతః— 'కథ ముపాయః సంభవతి?' కచ్ఛపో వదతి.— 'యువాభ్యాం చఞ్చుధృతం కాష్ఠఖణ్డ మేకం మయా ముఖే నాలమ్బ్య గన్తవ్యమ్. యువయోః పక్షబలేన మయాఽపి సుఖేన గన్తవ్యమ్.' హంసౌ బ్రూతః.— 'సంభవ త్యేవ ముపాయః. కింతు—
ఉపాయం చిన్తయే త్ప్రాజ్ఞో హ్యపాయ మపి చిన్తయేత్,
పశ్యతో బకమూర్ఖస్య నకులై ర్భక్షితాః ప్రజాః.' 11
కూర్మః పృచ్ఛతి. 'కథ మేతత్?' తౌ కథ యతః,—

అన్తరకథా. 3.

అస్త్యుత్తరాపథే గృధ్రకూటో నామ పర్వతః. తత్రైవ రేవాతీరే న్యగ్రోధపాదపే బకానివసన్తి. తద్వృక్ష స్యాధస్తా ద్వివరే సర్ప స్తిష్ఠతి. స చ తేషాం బాలాపత్యాని ఖాదతి. అథ శోకార్తానాం బకానాం ప్రలాపం శ్రుత్వా కేనచిద్వృద్ధబకేనోక్తమ్.—'ఏవం కురుత; యూయం మత్స్యానానీయ నకులవివరాత్ సర్పవివరం యావత్ పఙ్క్తిక్రమేణైకైకశో మత్స్యా నాస్తీర్య గచ్ఛత. తత స్తదాహారలుబ్ధై ర్నకులై రాగత్య సర్పో ద్రష్టవ్యః, స్వభావద్వేషాత్ సర్పవివరం దృష్ట్వా ప్రవిశ్య స సర్పోఽపి హన్తవ్యః.' తథాఽనుష్ఠితే సతి, తై ర్నకులై స్తద్వివరం ప్రవిశ్య సర్పో మారితః, తతో నకులై ర్వృక్షోపరి పక్షిశాబకానాం రావః శ్రుతోఽనన్తరం తద్వృక్ష మారుహ్యావశ్యశాం బకానాం శాబకా భక్షితాః.

అత ఆవాం బ్రూవః.— 'ఉపాయం చిన్తయ' న్నిత్యాది. ఆవాభ్యాం నీయమానం త్వాం దృష్ట్వా లోకైః కిఞ్చి ద్వక్తవ్యమే వాశ్చర్యత్వాత్. తదాకర్ణ్య యది త్వ ముత్తరం దదాసి తదా తవ మరణం భవిష్యతి. తత్ సర్వథాఽత్రైవ స్థీయతామ్. కూర్మో వదతి.—'కిమహ మప్రాజ్ఞః? నాహ ముత్తరం దాస్యామి. కిమపి న వక్తవ్యం మయా.' తథాఽనుష్ఠితే సతి, ఆకాశే నీయమానం తం కూర్మ మాలోక్య సర్వే గోరక్షకాః పశ్చాద్ధావన్తి, వదన్తి చ—'అహో మహ దాశ్చర్యమ్! పక్షిభ్యాం కూర్మః సముహ్యతే.' తత్ర కశ్చి దాహ:—'య ద్యయం కూర్మః పతతి తదాఽత్రైవ పక్త్వా ఖాదితవ్యో మయా.' కోఽపి నిగదతి,— 'ఖణ్డశోఽంశం కృత్వా నేతవ్యః.' కశ్చి దాహ 'ఆలయం నీత్వా దగ్ధ్వా భక్షణీయః' ఏవం దుస్సహం పరుషవచన మాకర్ణ్య కూర్మః క్రోధా ద్విస్మృతపూర్వసంస్కారో 'యుష్మాభి ర్భస్మ భక్షితవ్యమ్.' ఇతి వద న్కాష్ఠాత్ పతితో గోరక్షకై ర్వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి 'సుహృదాం హితకామానా' మిత్యాది.

అథ ప్రణిధి ర్బకః త త్రాగత్య త మువాచ. —'దేవ, ప్రాగేవ మయా నివేదితం, దుర్గశోధనం ప్రతిక్షణం కర్తవ్య మితి. తచ్చ యుష్మాభి ర్న కృతమ్. అత స్తదనవధానస్య ఫల మిద మనుభూతమ్. దుర్గదాహ శ్చాయం మేఘవర్ణనామ్నా వాయసేన గృధ్రప్రయుక్తేన కృతః.' రాజా నిశ్వస్యాహ.—

'ప్రణయా దుపకారా ద్వా యో విశ్వసితి శత్రుషు,
ప్రసుప్త ఇవ వృక్షాగ్రాత్ పతితః ప్రతిబుధ్యతే.' 12

ప్రణిధిరువాచ—తతో దుర్గదాహం విధాయ యదాగతో మేఘవర్ణః తదా చిత్రవర్ణేన ప్రసాదితేనోక్తమ్.—'అయం మేఘవర్ణోఽత్ర కర్పూరద్వీపరాజ్యేఽభిషిచ్యతామ్.' తథా చోక్తమ్;-

కృతకృత్యస్య భృత్యస్య కృతం నైవ ప్రణాశయేత్,
ఫలేన మనసా వాచా దృష్ట్వా చైనం ప్రహర్షయేత్. 13

చక్రవాకో బ్రూతే.—'దేవ శ్రోతవ్యం యత్ ప్రణిధిః కథయతి?' రాజాఽఽహ. 'తత స్తతః' ప్రణిధి రువాచ—తతః ప్రధాన మన్త్రిణా గృధ్రేణోక్తమ్—'దేవ, నేద ముచితమ్. ప్రసాదాన్తరం క్రియతామ్. యతః,—

అవిచారయతో యుక్తికథనం తుషఖణ్డనమ్,
నీచే షూపకృతం రాజన్ వాలుకా స్వివ ముద్రితమ్. 14

అపరంచ,—మహతామాస్పదే నీచః కదాఽపి నహి యుజ్యతే,
న హి చూడామణిస్థానే పాదుకాకైశ్చి దిష్యతే. 15

తథాచోక్తమ్;—

నీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య స్వామినం హన్తు మిచ్ఛతి,
మూషికో వ్యాఘ్రతాం ప్రాప్య మునిం హన్తుం గతో యథా.'
చిత్రవర్ణః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' గృధ్రః కథయతి.—

కథా. ౨.

అస్తి గౌతమస్య మునే స్తపోవనే మహాతపా నామ మునిః. తేనాశ్రమసన్నిధానే మూషికశావకః కాకముఖా ద్భ్రష్టో దృష్టః; తేన దయాయుక్తేన నీవారకణైః సంవర్ధితః. తం చ మూషికం ఖాదితుం యత్నా దన్విష్యన్ బిడాలో మునినా దృష్టః. తతో భీతో మూషికో మునినా తపః ప్రభావా ద్బలిష్ఠో బిడాలః కృతః స బిడాలః కుక్కురా ద్బిభేతి. తతః కుక్కురః కృతః, సోఽపి

వ్యాఘ్రాద్బిభేతి. తతో౽సౌ వ్యాఘ్రః కృతః. అథ వ్యాఘ్రమపి తం ముని ర్మూషికనిర్విశేషం పశ్యతి. అతః సర్వే తత్రస్థా జనా స్తం మునిం దృష్ట్వా వ్యాఘ్రం చ వదన్తి.—'అనేన మునినా మూషికో౽యం వ్యాఘ్రతాం నీతః.' ఏత చ్ఛ్రుత్వా వ్యాఘ్రః సవ్యథో౽చిన్తయత్. 'యావ దనేన మునినా జీవితవ్యం, తావ దిదం మమ స్వరూపాఖ్యాన మకీర్తికరం న పలాయిష్యతే.' ఇతి సమాలోచ్య మునిం హన్తుం సముద్యతః. మునినా తస్య చికీర్షితం జ్ఞాత్వా 'పునర్మూషికో భ'వేత్యుక్త్వా మూషిక ఏవ కృతః.

అతో౽హం బ్రవీమి. 'నీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రా'ప్యేత్యాది. అపరం చ; దేవ సుకర మిద మితి న మన్తవ్యమ్. శృణు.

భక్షయిత్వా బహూన్మత్స్యా
నుత్తమాధమమధ్యమాన్,
అతిలౌల్యా ద్బకః పశ్చాత్
మృతః కర్కటసంగ్రహాత్. 17

చిత్రవర్ణః పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' మన్త్రీ కథయతి.—

కథా. ౩.

అస్తి మాళవవిషయే పద్మగర్భాభిధానం సరః. తత్రైకో వృద్ధబకః సామర్థ్యహీన ఉద్విగ్న మాత్మానం దర్శయిత్వా స్థితః. స చ కేనచి త్కులీరేణ దృష్టః, పృష్ట శ్చ. 'కిమితి భవా నాహారపరిత్యాగేన తిష్ఠతి;' బకే నాభిహితమ్.—'మత్స్యా మమ జీవనహేతవః. మత్స్యా శ్చాత్రావశ్య మేవ ప్రాతః కైవర్తై ర్వ్యాపాదనీయా ఇతి వార్తా నగరోపాన్తే మయా౽౽కర్ణితా. తతో వర్తనాభావే నాస్మన్మరణ ముపస్థిత మితి జ్ఞాత్వా

ఆహారే౽పి మన్దాదరో వర్తే.' తతో మత్స్యై రాలోచితమ్—'ఇహ సమయే తావ దుపకారక ఏ వాయం లక్ష్యతే. త దయ మేవ యథాకర్తవ్యం పృచ్ఛ్యతామ్. తథా చోక్తమ్;

ఉపకర్త్రా౽రిణా సన్ధి ర్న మిత్రేణాపకారిణా,
ఉపకారాపకారౌ హి లక్ష్యం లక్షణ మేతయోః.' 18

మత్స్యా ఊచుః. 'భో బక, అస్మాకం కుత్ర రక్షణోపాయః?' బకో బ్రూతే.—'అస్తి రక్షణోపాయః జలాశయాన్తరాశ్రయణమ్. తత్రైకైకశో౽హం యుష్మా న్నయామి.' మత్స్యై రపి భయా దుక్త 'మేవ మస్తు.' తతో౽సౌ దుష్టబక స్తాన్మత్స్యా న్నేకైకశో నీత్వా కస్మింశ్చి ద్దేశే ఖాదిత్వా పున రాగత్య వదతి.— 'తే మయా జలాశయాన్తరే స్థాపితాః.' అనన్తరం కులీర స్త మువాచ.—'భో బక. మా మపి తత్ర నయ.' తతో బకో౽ప్యపూర్వకులీరమాంసార్థీ సాదరం తం నీత్వా స్థలే ధృతవాన్. కులీరో౽పి మత్స్యకణ్టకాకీర్ణాం భూమిం దృష్ట్వా౽చిన్తయత్.—'హా! హతో౽స్మి మన్దభాగ్యః! భవ త్విదానీం సమయోచితం వ్యవహరిష్యామి.' ఇ త్యాలోచ్య కులీర స్తస్య బకస్య గ్రీవాం చిచ్ఛేద. స చ పఞ్చతాం గతః.

అతో౽హం బ్రవీమి 'భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యా' నిత్యాది.

తతః పున శ్చిత్రవర్ణో బ్రూతే.—'శృణు తావ న్మహామన్త్రిన్ మ యైత దాలోచిత మస్తి. అత్రావస్థితే నానేన మేఘవర్ణేన రాజ్ఞా యావన్తి కర్పూరద్వీప స్యోత్తమవస్తూని తావ న్త్యస్మాక ముపనేతవ్యాని. తేన మహతా విలాసే నా

స్మాభి ర్విన్ధ్యాచలే స్థాతవ్యమ్.' దూరదర్శీ విహ స్యాహ:—
'దేవ,

అనాగతవతీం చిన్తాం కృత్వా య స్తు ప్రహృష్యతి,
స తిరస్కార మాప్నోతి భగ్నభాణ్డో ద్విజో యథా.' 19

రాజాఽఽహ 'కథ మేతత్?' మన్త్రీ కథయతి.—

కథా. ౪.

అస్తి దేవీకోట్ట నామ్ని నగరే దేవశర్మా నామ బ్రాహ్మణః. తేన మహావిషువత్సంక్రాన్త్యాం సక్తుపూర్ణశరావ ఏకః ప్రాప్తః. తత స్త మాదా యాసౌ భాణ్డపూర్ణే కుమ్భకార మణ్టపైకదేశే శయనే క్షిప్తదేహః, సక్తురక్షార్థం హస్తే దణ్డమేక మాదాయ రాత్రౌ వచిన్తయత్:—'య ద్యహ మిమం సక్తుశరావం విక్రీయ దశ కపర్దకా న్ప్రాప్స్యామి,తదాఽత్రైవ తైః కపర్దకైర్ఘటశరావాదిక ముపక్రీ యానేకధా ప్రవృద్ధై ర్ధనైః పునః పునః పూగవస్త్రాదిక ముపక్రీయ విక్రీయ లక్షసంఖ్యాని ధనాని కృత్వా వివాహచతుష్టయం కరిష్యామి. తాసు సపత్నీషు యా రూపవతీ తస్యా మధికానురాగం కరిష్యామి. సపత్న్యో యదా ద్వన్ద్వం కరిష్య న్తితదా కోపాకులోఽహం తా లగుడేన తాడయిష్యామి.' ఇ త్యభిధాయ తేన లగుడః ప్రక్షిప్తః. సక్తుశరావ శ్చూర్ణితః, భాణ్డాని చ బహూని భగ్నాని. తత స్తేన శబ్దే నాగతేన కుమ్భకారేణ తథావిధాని భాణ్డాన్యవలోక్య బ్రాహ్మణ స్తిరస్కృతో మణ్డపా ద్బహిష్కృత శ్చ.

అతోఽహం బ్రవీ 'మ్యనాగతవతీం చిన్తా' మిత్యాది. తతో రాజా రహసి గృధ్రం మన్త్రిణం పప్రచ్ఛ—'తాత, యథా కర్తవ్యం త థోపదిశే' తి. గృధ్రో వదతి.—

'మదోద్ధతస్య నృపతేః సంకీర్ణ స్యేవ దన్తినః,
గచ్ఛ న్త్యున్మార్గయాతస్య నేతారః ఖలు వాచ్యతామ్. 20

దేవ, కి మస్మాభి ర్బలదర్పా ద్దుర్గం భగ్నమ్? న కిం తు తవ ప్రతాపాధిష్ఠి తే నోపాయేన.' రాజాఽఽహ 'భవతా ముపాయేన.' గృధ్రో బ్రూతే— 'య ద్యస్మ ద్వచనం క్రియతే, తదా స్వదేశం గమ్యతా మధునా, అన్యథా వర్షాకాలే ప్రాప్తే తుల్యబలే నానేన సహ పున ర్విగ్రహే స త్యస్మాకం పరభూమిష్ఠానాం స్వదేశగమన మపి దుర్లభం భవిష్యతి. సుఖశోభార్థం సన్ధాయ గమ్యతామ్. దుర్గం భగ్నమ్, కీర్తిశ్చ లబ్ధైవ. మమ సమ్మతం తావ దేతత్. యతః,—

యోఽహిధ ర్మంపురస్కృత్యహిత్వాభ ర్తుః ప్రియాప్రియమ్,
అప్రియా ణ్యాహ తథ్యాని తేన రాజా సహాయవాన్. 21

పరం తు,—సన్ధి మిచ్ఛేత్ సమే నాపి సన్దిగ్ధో విజయో యుధి,
సున్దోపసున్దా వన్యోన్యం నష్టౌ తుల్యబలౌ న కిమ్? 22

అన్యచ్చ,—సుహృ ద్బలం తథారాజ్య మాత్మానం కీర్తిమేవచ,
యుధి సన్దేహదోలాస్థం కోఽహి కుర్యాదబాలిశః?' 23

రాజోవాచ 'కథ మేతత్?' మన్త్రీ కథయతి.—

కథా. ౫.

పురా దైత్యౌ మహోద్ధారౌ సున్దోపసున్దనామానౌ మహతా కాయక్లేశేన త్రైలోక్యరాజకామనయా చిరాచ్చన్ద్రశేఖర మారాధితవన్తౌ. తత స్తయో ర్భగవాన్ పరితుష్టః సన్ 'వరం వరయత' మి త్యుక్తవాన్. అనన్తరం తయోః సమధిష్ఠితయా సరస్వత్యా తౌ వన్య ద్వక్తుకామౌ వన్య దభిహితవన్తౌ,—'య ద్యావయో ర్భగవాన్ సంతుష్ట స్తదా స్వప్రియాం పార్వతీం పరమేశ్వరో దదాతు.' అథ భగవతా క్రుద్ధేన వరప్రదాన స్యావశ్యకతయా పార్వతీ దత్తా. తత స్తస్యా రూపలావణ్యలుబ్ధాభ్యాం జగద్ఘాతిభ్యాం మనసోత్సుకాభ్యాం పాపతిమిరాభ్యాంమమేయం మ మేయ మిత్యన్యోన్యం కలహాయమానాభ్యాం ప్రమాణపురుషః కశ్చిత్ పృచ్ఛ్యతా మితి మతౌ కృతాయాం, స ఏవ భర్తా వృద్ధద్విజరూపీ సమాగత్య తత్రోపస్థితః. అనన్తర 'మావాభ్యా మియం స్వబలలబ్ధా. క స్యేయ మావయో ర్భవతి?' ఇతి బ్రాహ్మణ మపృచ్ఛతామ్, బ్రాహ్మణో బ్రూతే.

'వర్ణశ్రేష్ఠో ద్విజః పూజ్యః క్షత్రియో బలవా నపి,
ధనధాన్యాధికో వైశ్యః శూద్ర స్తు ద్విజసేవయా. 24

త ద్యువయోః క్షత్రధర్మానుగో యుద్ధ ఏవ నియమః' ఇత్యభిహితే సతి, 'సాధూక్త మనే'నేతి కృత్వా ఽన్యోన్యతుల్యవీర్యౌ సమకాలేఽన్యోన్యఘాతేన వినాశ ముపగతౌ.

అతోఽహం బ్రవీమి 'సన్ధి మిచ్ఛేత్ సమే నాఽపి' ఇత్యాది. రాజాఽఽహ 'ప్రాగేవ కిన్నోక్తం భవద్భిః?' మన్త్రీ వదతి.—'మద్వచనం కి మవసానపర్యన్తం శ్రుతం భవద్భిః? తథాఽపి మమ సమ్మత్యా నాయం విగ్రహారమ్భః. సాధుగుణయుక్తోఽయం హిరణ్యగర్భః, న విగ్రాహ్యః. తథా చోక్తమ్.

సత్యార్యౌ ధార్మికోఽనార్యో భ్రాతృసంఘాతవాన్ బలీ,
అనేకయుద్ధవిజయీ సన్ధేయాః సప్త కీర్తితాః. 25
సత్యోఽనుపాలయేత్ సత్యం సన్ధితో నైతి విక్రియామ్,
ప్రాణబాధేఽపి సువ్యక్త మార్యో నాయాత్యనార్యతామ్.
ధార్మిక స్యాభియుక్తస్య సర్వ ఏవ హి యుధ్యతే,
ప్రజానురాగా ద్ధర్మాచ్చ దుఃఖచ్ఛేద్యో హి ధార్మికః.
సన్ధిః కార్యోఽప్యనార్యేణ వినాశే సముపస్థితే,
వినా తస్యాశ్రయే ణార్యో న కుర్యాత్ కాలయాపనమ్.
సంహతత్వా ద్యథా వేణు ర్నిబిడః కణ్టకై ర్వృతః,
న శక్యతే సముచ్ఛేత్తుం భ్రాతృసంఘాతవాం స్తథా. 29
బలినా సహ యోద్ధవ్య మితి నాస్తి నిదర్శనమ్,
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచి దుపసర్పతి. 30
జమదగ్నేః సుత స్యేవ సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
అనేకయుద్ధజయినః ప్రతాపా దేవ భుజ్యతే. 31
అనేకయుద్ధవిజయీ సన్ధానం యస్య గచ్ఛతి,
తత్ప్రతాపేన త స్యాశు వశ మాయాన్తి శత్రవః. 32

త దత్ర బహుభి ర్గుణై రుపేతః సన్ధేయోఽయం రాజహంసః.'

చక్రవాకోఽవదత్. 'సర్వ మవగతమ్. భో బక, వ్రజ త్వమ్. తద్విశేషం పునర్జ్ఞాత్వాఽఽగమిష్యసి.' అథ హిరణ్యగర్భః చక్రవాకం పృష్టవాన్.— 'మన్త్రిన్, అసంధేయాః కతి? తా న్ఛ్రోతు మిచ్ఛామి.' మన్త్రీ బ్రూతే.— 'దేవ, కథయామి.

బాలో వృద్ధో దీర్ఘరోగీ తథా జ్ఞాతిబహిష్కృతః,
భీరుకో భీరుకజనో లుబ్ధో లుబ్ధజన స్తథా. 33
విరక్తప్రకృతి శ్చైవ విషయే ష్వతిసక్తిమాన్,
అనేకచిత్తమన్త్రీ శ్చ దేవబ్రాహ్మణనిన్దకః. 34
దైవోపహతక శ్చైవ దైవచిన్తక ఏవ చ,
దుర్భిక్షవ్యసనోపేతో బలవ్యసనసంకులః. 35
అదేశస్థో బహురిపు ర్యుక్తః కాలేన య శ్చ న,
సత్యధర్మవ్యపేత శ్చ వింశతిః పురుషా అమీ. 36
ఏతైః సంధిం న కుర్వీత విగృహ్ణీయాత్ తు కేవలమ్,
ఏతే విగృహ్యమాణా హి క్షిప్రం యాన్తి రిపోర్వశమ్.
బాల స్యాల్పప్రభావత్వా న్న లోకో యోద్ధు మిచ్ఛతి,
యుద్ధాయుద్ధఫలం యస్మా ద్దాతుం శక్తో న బాలకః. 38
ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాత్ వృద్ధో దీర్ఘామయ స్తథా,
స్వై రేవ పరిభూయేతే ద్వా వ ప్యేతా వసంశయమ్.
సుఖచ్ఛేద్యో హి భవతి సర్వజ్ఞాతిబహిష్కృతః,
త ఏ వైనం వినిఘ్నన్తి జ్ఞాతయ స్త్వాత్మసాత్కృతాః.
భీరు ర్యుద్ధపరిత్యాగాత్ స్వయ మే వాపగచ్ఛతి,
త థైవ భీరుకజనః సంగ్రామే తై ర్విముచ్యతే. 41

లుబ్ధ స్యాసంవిభాగిత్వా న్న యుధ్య న్తేఽనుజీవినః,
లుబ్ధోఽనుజీవకై రేష దానభిన్నై ర్నిహన్యతే. 42
సన్త్యజ్యతే ప్రకృతిభి ర్విరక్తప్రకృతి ర్యుధి,
సుఖాభియోజ్యో భవతి విషయే ష్వతిసక్తిమాన్. 43
అనేకచిత్తమన్త్రీ శ్చ ద్వేష్యో భవతి మన్త్రిణామ్,
అనవస్థితచిత్తత్వా త్కార్యే తైః స ఉపేక్ష్యతే. 44
సదా ధర్మబలీయస్త్వా ద్దేవబ్రాహ్మణనిన్దకః,
విశీర్యతే స్వయం హ్యేవ దైవోపహతక స్తథా. 45
'సంపత్తే శ్చ విపత్తే శ్చ దైవ మేవ హి కారణమ్,
ఇతి దైవపరో ధ్యాయ న్నాత్మాన మపి చేష్టతే. 46
దుర్భిక్షవ్యసనీ చైవ స్వయ మే వావసీదతి,
బలవ్యసనయుక్తస్య యోద్ధుం శక్తి ర్న జాయతే. 47
అదేశస్థో హి రిపుణా స్వల్పకే నాఽపి హన్యతే,
గ్రాహోఽల్పీయా నపి జలే గజేన్ద్ర మపి కర్షతి. 48
బహుశత్రు స్తు సంత్రస్తః శ్యేనమధ్యే కపోతవత్,
యే నైవ గచ్ఛతి పథా తే నై వాశు విపద్యతే. 49
అకాలసైన్యయుక్త స్తు హన్యతే కాలయోధినా,
కౌశికేన హతజ్యోతి ర్నిశీథ ఇవ వాయసః. 50
సత్యధర్మవ్యపేతేన న సందధ్యాత్ కదాచన,
స సంధితోఽప్యసాధుత్వా దచిరా ద్యాతి విక్రియామ్.

అపర మపి కథయామి.— సంధివిగ్రహాసనయానసంశ్రయద్వైధీభావాః షడ్గుణాః, కర్మణా మారమ్భోపాయః పురుష

ద్రవ్యసంపత్ దేశకాలవిభాగో వినిపాతప్రతీకారః కార్యసిద్ధి శ్చేతి పఞ్చాఙ్గో మన్త్రః సామదాన భేద దణ్డా శ్చత్వార ఉపాయాః. ఉత్సాహశక్తిః ప్రభుశక్తిః మన్త్రశక్తి శ్చేతి శక్తిత్రయమ్. ఏతత్ సర్వ మాలోచ్య నిత్యం విజిగీషవో భవన్తి మహాన్తః. యతః,—

యా హి ప్రాణపరిత్యాగమూల్యే నాపి న లభ్యతే,
సా శ్రీ ర్నీతివిదాం గేహే చఞ్చలాఽపి ప్రధావతి. 52

తథా చోక్తమ్;—

విత్తం యదా యస్య సమం విభక్తం
గూఢ శ్చ చారో నిభృత శ్చ మన్త్రః,
న చాప్రియం ప్రాణిషు యో బ్రవీతి
స సాగరాన్తాం పృథివీం ప్రశాస్తి. 53

కిన్తు, య ద్యపి మహామన్త్రిణా గృధ్రేణ సన్ధాన ముపన్యస్తం తథాఽపి తేన రాజ్ఞా సంప్రతి జయగర్వా న్న మన్తవ్యమ్. దేవ, త దేవం క్రియతామ్. అస్మన్మిత్రం సింహళద్వీపస్య మహాబలో నామ సారసో రాజా జమ్బూద్వీపే కోపం జనయతు. యతః,—

సుగుప్తి మాధాయ సుసంహతేన
బలేన వీరో విచర న్నరాతిం,
సన్తాపయే ద్యేన సమం సుతప్త
స్తప్తేన సన్ధాన ముపైతి తప్తః.' 54

తతో రాజ్ఞా 'ఏవ మస్త్వి' త్యుక్త్వా విచిత్రో నామ బకః సుగుప్త లేఖం దత్త్వా సింహళద్వీపం ప్రస్థాపితః.

అథ ప్రణిధిః పున రాగ త్యోక్తవాన్.—దేవ, శ్రూయతాం తత్రత్యః ప్రస్తావః. ఏవం తత్ర గృధ్రే ణోక్తమ్.—'దేవ, మేఘవర్ణ స్తత్ర చిర ముషితః; స వేత్తి కిం సంధేయ గుణయుక్తో హిరణ్యగర్భో రాజా న వేతి.' తతోఽసౌ సమాహూయ రాజ్ఞా పృష్టః—'వాయస, కీదృశోఽసౌ హిరణ్యగర్భో రాజా? చక్రవాకో మన్త్రీ వా కీదృశః?' మేఘవర్ణ ఉవాచ.—'దేవ, స హిరణ్యగర్భో రాజా యుధిష్ఠిర ఇవ మహాశయః, సత్యవాక్. చక్రవాకసమో మన్త్రీ న క్వాఽప్యవలోక్యతే.' రాజాఽఽహ.—'య ద్యేవం తథా కథ మసౌ త్వయా వఞ్చితః?' మేఘవర్ణో బ్రూతే.—

'విశ్వాసప్రతిపన్నానాం వఞ్చనే కా విదగ్ధతా,
అఙ్క మారుహ్య సుప్తం హి హత్వా కిం నామ పౌరుషమ్.

శృణు దేవ, తేన మన్త్రిణాఽహం ప్రథమదర్శనే విజ్ఞాతః. కిన్తు, మహాశయోఽసౌ రాజా; తేన మయా విప్రలబ్ధః. తథాచోక్తమ్;—

ఆత్మౌపమ్యేన యో వేత్తి దుర్జనం సత్యవాదినం,
స తథా వఞ్చ్యతే ధూర్తై ర్బ్రాహ్మణ శ్ఛాగతో యథా.'

రాజాఽఽహ 'కథ మేతత్?' మేఘవర్ణః కథయతి.—

కథా. ౬.

అస్తి గౌతమారణ్యే ప్రస్తుతయజ్ఞః కశ్చి ద్బ్రాహ్మణః. స చ యజ్ఞార్థం గ్రామాన్తరా చ్ఛాగ ముపక్రీయ స్కన్ధే నీత్వా గచ్ఛన్ ధూర్తత్రయే ణావలోకితః. తత స్తే ధూర్తా 'య ద్యేష

చ్ఛాగః కే నాప్యుపాయేన లభ్యతే, తదా మతిప్రకర్షో భవతి.' ఇత్యాలోచ్య వృక్షత్రయతలే క్రోశాన్తరేణ తస్య బ్రాహ్మణస్యాగమనం ప్రతీక్ష్య పథి స్థితాః. తత్రైకేన ధూర్తేన గచ్ఛన్ స బ్రాహ్మణోఽభిహితః— 'భో బ్రాహ్మణ, కి మితి కుక్కురః స్కన్ధే నోహ్యతే?' విప్రే ణోక్తమ్.—'నాయం శ్వా, కిం తు యజ్ఞచ్ఛాగః.' అథానన్తరస్థితే నాన్యేన ధూర్తేన తథై వోక్తమ్. త దాకర్ణ్య బ్రాహ్మణ శ్ఛాగం భూమౌ నిధాయ ముహు ర్నిరీక్ష్య పునః స్కన్ధే కృత్వా డోలాయమానమతి శ్చలితః. యతః,—

మతి ర్డోలాయతే నూనం సతా మపి ఖలోక్తిభిః,
తాభి ర్విశ్వసితో యోఽసౌ మ్రియతే చిత్రకర్ణవత్. 57

రాజా పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' స కథయతి.—

కథా. ౭.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః. తస్యానుచరా స్త్రయః కాకో వ్యాఘ్రః సృగాలశ్చ. అథ తై ర్భ్రమద్భిః కశ్చి దుష్ట్రో దృష్టః, పృష్ట శ్చ, 'కుతో భవా నాగతః?' స చాత్మవృత్తాన్త మకథయత్. తత స్తై ర్నీత్వా సింహేఽసౌ సమర్పితః. తేనాభయవాచం దత్త్వా చిత్రకర్ణ ఇతి నామ కృత్వా స్థాపితః. ఏవం కాలో గచ్ఛతి.

అథ కదాచిత్ సింహస్య శరీరవైకల్యాత్ భూరివృష్టికారణా చ్చ ఆహార మలభమానా స్తే వ్యగ్రా బభూవుః. తతః కాకవ్యాఘ్రగోమాయుభి రాలోచితమ్ 'చిత్రకర్ణ మేవ

యథా స్వామీ వ్యాపాదయతి తథాఽనుష్ఠీయతామ్. కి మనేన కణ్టకభుజా?' వ్యాఘ్రో బ్రూతే.—'స్వామినాఽభయవాచం దత్త్వా గృహీతోఽయమ్, కథ మేవం సంభవిష్యతి?' వాయసో వదతి— 'ఇహ సమయే పరిక్షీణః స్వామీ, పాప మపి కరిష్యతి. యతః,—

త్యజేత్ క్షుధార్తా మహిళాఽపి పుత్త్రం
ఖాదేత్ క్షుధార్తా భుజగీ స్వమణ్డమ్,
బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం
క్షీణా నరా నిష్కరుణా భవన్తి. 58

అన్యచ్చ,—మత్తః ప్రమత్తశ్చోన్మత్తః శ్రాన్తః క్రోధీ బుభుక్షితః,
లుబ్ధో భీరు స్త్వరాయుక్తః కాముకశ్చ న ధర్మవిత్.'

ఇతి నిశ్చిత్య సర్వే సింహాన్తికం జగ్ముః. సింహే నోక్తమ్ 'ఆహారార్థం ప్రాప్తం కిఞ్చిత్?' కాకో బ్రూతే, 'దేవ, యత్నా దపి కిఞ్చి న్న ప్రాప్తమ్.' సింహోఽవదత్ 'కోఽధునా జీవనోపాయః' కాకో వదతి 'స్వాధీనాహారపరిత్యాగాత్ సర్వనాశోఽయముపస్థితః.' సింహే నోక్తమ్. 'అత్రాహారః కః స్వాధీనః?' కాకః కర్ణే కథయతి 'చిత్రకర్ణ' ఇతి. సింహో భూమిం స్పృష్ట్వా కర్ణౌ స్పృశతి. 'అభయవాచం దత్త్వా ధృతోఽయ మస్మాభిః. కథ మేవం యుజ్యతే? తథా చోక్తమ్;—

న గోప్రదానం న చ భూమిదానం
న చాన్నదానం న పయఃప్రదానం,
యథా వద న్తీహ మహాప్రదానం
సర్వేషు దానే ష్వభయప్రదానమ్. 59

అన్యచ్చ,—సర్వకామసమృద్ధస్య అశ్వమేధస్య యత్ ఫలం,
తత్ ఫలం లభతే సమ్యగ్రక్షితే శరణాగతే.' 60

కాకో బ్రూతే.—'నాసౌ స్వామినా వ్యాపాదయితవ్యః. కిం త్వస్మాభి రేవ తథాకర్తవ్యం యథాఽసౌ స్వదేహదానమఙ్గీకరోతి.' తచ్ఛ్రుత్వా సింహ స్తూష్ణీం స్థితః. తతోఽసౌ లబ్ధావకాశః కూటం కృత్వా సర్వానాదాయ సింహసమీపమాగతః. అథ కాకేనోక్తమ్.—'దేవ, యత్నాదప్యాహారో న ప్రాప్తః. అనేకోపవాసక్లిష్టః స్వామీ. తదిదానీం మదీయమాంసం సముపభుజ్యతాం. యతః,—

స్వామిమూలా భవన్త్యేతాః సర్వాః సంపత్తయః ఖలు,
సమూలేష్వపి వృక్షేషు ప్రయత్నః సఫలో నృణామ్.'

సింహేనోక్తం 'వరం ప్రాణపరిత్యాగో, న పున రీదృశే కర్మణి ప్రవృత్తిః.' జమ్బుకేనాపి తథోక్తమ్. తతః సింహేనోక్తం 'మైవమ్.' వ్యాఘ్ర ఉవాచ 'మద్దేహేన జీవతు స్వామీ.' సింహేనోక్తం 'న కదాచిదేవ ముచితమ్.' అథ చిత్రకర్ణోఽపి జాతప్రత్యయః, తథైవాత్మదేహదానమాహ; తద్వచనేనైవ వ్యాఘ్రేణ కుక్షిం విదార్య వ్యాపాదితః, సర్వై ర్భక్షితశ్చ.

అతోఽహం బ్రవీమి 'మతి ర్దోలాయతే నూన' మిత్యాది. అనన్తరం పున ర్గచ్ఛన్ స బ్రాహ్మణ స్తృతీయేన ధూర్తేనోక్తః. 'భో బ్రాహ్మణ, కిమితి కుక్కురం స్కన్ధేన భవాన్వహతి?' తదాకర్ణ్య బ్రాహ్మణః 'నిశ్చిత మేవాయం కుక్కుర' ఇతి మత్వాచ్ఛాగం త్యక్త్వా స్నాత్వా స్వగృహం యయౌ. స చ్ఛాగ స్తై ర్ధూర్తై ర్నీత్వా భక్షితః. అతోఽహం బ్రవీమి 'ఆత్మౌపమ్యేన యో వేత్తీ'త్యాది.

రాజాఽఽహ 'మేఘవర్ణ కథం త్వయా శత్రుమధ్యే సుచిర ముషితమ్? కథం వా తేషా మనునయః కృతః?' మేఘవర్ణ ఆహ.—'దేవ, స్వామికార్యార్థినా స్వప్రయోజనవశాద్వా కిం న క్రియతే. పశ్య,—

లోకో వహతి కిం రాజన్ న మూర్ధ్నా దగ్ధు మిన్ధనమ్,
క్షాళయ న్నపి వృక్షాఙ్ఘ్రిం నదీవేలా నికృన్తతి. 62

తథా చోక్తమ్;—

స్కన్ధేనాపి వహేచ్ఛత్రూన్ కార్యమాసాద్య బుద్ధిమాన్,
యథా వృద్ధేన సర్పేణ మణ్డూకా వినిపాతితాః.' 63

రాజాఽఽహ 'కథ మేతత్?' మేఘవర్ణః కథయతి.—

కథా. ౮.

అస్తి జీర్ణోద్యానే మన్దవిషో నామ సర్పః. సోఽతిజీర్ణతయా స్వాహారాన్వేషణేఽప్యక్షమః సరస్తీరే పతిత్వా స్థితః. తతో దూరాత్ కేనచిన్మణ్డూకేన దృష్టః, పృష్టశ్చ, 'కిం స్వాహారం నాన్విష్యసీ' తి. సర్పో బ్రూతే.—'గచ్ఛ, కిం తే మమ మన్దభాగ్యస్య వృత్తాన్తప్రశ్నేన?' తతః సంజాతకౌతుకః స భేకః 'సర్వథా కథ్యతా మి' త్యాహ. సర్పో బ్రూతే.—'బ్రహ్మపురవాసినః శ్రోత్రియస్య కౌణ్డిన్యస్య పుత్రో వింశతివర్షదేశీయః సర్వగుణసంపన్నః దుర్దైవాన్మమ నృశంస

స్వభావా ద్దష్టః. తం పుత్త్రం సుశీలనామానం మృత మవలోక్య కౌణ్డిన్యః శోకేన పృథివీతలేఽలుఠత్. అనన్తరం బ్రహ్మపురవాసినః సర్వే బాన్ధవా స్తస్య తత్రాగ త్యోపవిష్టాః.' తతః కపిలో నామస్నాతకోఽవదత్.—'అరే కౌణ్డిన్య మూఢోఽసి; తే నైవం విలపసి. శృణు;—

క్రోడే కరోతి ప్రథమం యథా జాత మనిత్యతా,
ధా త్రీవ జననీ పశ్చాత్ తథా శోకస్య కః క్రమః.

తథా చ,—క్వ గతాః పృథివీపాలాః ససైన్యబలవాహనాః,
వియోగసాక్షిణీ యేషాం భూమి రద్యాఽపి తిష్ఠతి.

అపరం చ,—

కాయః సన్నిహితాపాయః సంపదః పద మాపదాం,
సమాగమాః సాపగమాః సర్వ ముత్పాది భఙ్గురమ్.
ప్రతిక్షణ మయం కాయః క్షీయమాణో న లక్ష్యతే,
ఆమకుమ్భ ఇ వామ్భస్స్థో విశీర్ణః సన్ విభావ్యతే. 67
ఆసన్నతరతా మేతి జన్తో ర్మృత్యు ర్దినే దినే,
ఆఘాతం నీయమానస్య వధ్య స్యేవ పదే పదే. 68
అనిత్యం యౌవనం రూపం జీవితం ద్రవ్యసంచయః,
ఐశ్వర్యం ప్రియసంవాసో ముహ్యేత్ తత్ర న పణ్డితః.
యథాకాష్ఠం చకాష్ఠంచ సమేయాతాం మహోదధౌ,
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం తద్వ ద్భూతసమాగమః. 70
యథా హి పథికః కశ్చి చ్ఛాయా మాశ్రిత్య తిష్ఠతి,
విశ్రమ్య చ పున ర్గచ్ఛేత్ తద్వ ద్భూతసమాగమః. 71

అన్య చ్చ,—పఞ్చభి ర్నిర్మితే దేహే పఞ్చత్వం చ పున ర్గతే,

స్వాం స్వాం యోని మనుప్రాప్తే తత్ర కా పరివేదనా.
యావతః కురుతే జన్తుః సంబన్ధాన్ మనసః ప్రియాన్,
తావన్తోఽస్య నిఖన్యన్తే హృదయే శోకశఙ్కవః. 73
నాఽయ మత్యన్తసంవాసః కస్యచిత్ కేనచిత్ క్వచిత్,
అపి స్వేన శరీరేణ కిము తాన్యైః పృథగ్జనైః. 74

అపిచ,—సంయోగోహి వియోగస్య సంసూచయతి సంభవమ్,
అనతిక్రమణీయస్య జన్మ మృత్యో రి వాగమమ్. 75
ఆపాతరమణీయానాం సంయోగానాం ప్రియైః సహ,
అపథ్యానా మి వాన్నానాం పరిణామోఽతిదారుణః. 76

అపరం చ,—వ్రజన్తి న నివర్తన్తే స్రోతాంసి సరితాం యథా,
ఆయు రాదాయ మర్త్యానాం తథా రాత్ర్యహనీ సదా.
సుఖాస్వాదపరో యస్తు సంసారే సత్సమాగమః,
స వియోగావసానత్వా ద్దుఃఖానాం ధురి యుజ్యతే. 78
అత ఏవ హి నేచ్ఛన్తి సాధవః సత్సమాగమమ్,
యద్వియోగాసిలూనస్య మనసో నాస్తి భేషజమ్. 79
సుకృతా న్యపి కర్మాణి రాజభిః సగరాదిభిః,
అథ తా న్యేవ కర్మాణి తే చాపి ప్రలయం గతాః. 80
సఞ్చిన్త్య సఞ్చిన్త్య త ముగ్రదణ్డం
మృత్యుం మనుష్యస్య విచక్షణస్య,
వర్షామ్బుసిక్తా ఇవ చర్మబన్ధాః
సర్వే ప్రయత్నాః శిథిలీభవన్తి. 81
యామేవ రాత్రిం ప్రథమా ముపైతి
గర్భే నివాసీ నరవీరలోకః,

తతః ప్రభృ త్యస్ఖలితప్రయాణః
న ప్రత్యహం మృత్యుసమీప మేతి. 82

అథ సంసార మవిచారయతాం శోకోఽయ మజ్ఞానస్య ప్రపఞ్చః. పశ్య;—

అజ్ఞానం కారణం న స్యాత్ వియోగో యది కారణమ్,
శోకో దినేషు గచ్ఛత్సు వర్ధతా మపయాతి కిమ్. 83

త ద త్రాత్మాన మనుసన్ధేహి; శోకచర్చాం పరిహర. యతః,-

అకాణ్డపాతజాతానాం గాత్రాణాం మర్మభేదినాం,
గాఢశోకప్రహారాణా మచిన్తైవ మహౌషధీ.' 84

తత స్తద్వచనం నిశమ్య ప్రబుద్ధ ఇవ కౌణ్డిన్య ఉత్థా యాబ్రవీత్.—'త దలమిదానీం గృహనరకవాసేన. వనం గచ్ఛామి.'

పునః కపిలో బ్రూతే.—

'వనేఽపి దోషాః ప్రభవన్తి రాగిణాం
గృహేఽపి పఞ్చేన్ద్రియనిగ్రహ స్తపః,
అకుత్సితే కర్మణి యః ప్రవర్తతే
నివృత్తరాగస్య గృహం తపోవనమ్. 85

యతః,—దుఃఖితోఽపి చరే ద్ధర్మం యత్ర కుత్రాశ్రమే రతః,
సమః సర్వేషు భూతేషు న లిఙ్గం ధర్మకారణమ్. 86

ఉక్తం చ,—

వృత్త్యర్థం భోజనం యేషాం సన్తానార్థం చ మైథునం,
వాక్ సత్యవచనార్థాయ దుర్గా ణ్యపి తరన్తి తే. 87

తథా హి,—ఆత్మా నదీ భారత పుణ్యతీర్థా
సత్యోదకా శీలతటా దయోర్మిః,

అత్రాభిషేకం కురుపాణ్డుపుత్ర
నవారిణా శుద్ధ్యతి చాన్తరాత్మా. 88

విశేషతశ్చ,—జన్మ మృత్యు జరా వ్యాధి వేదనాభి రభిప్లుతం,
సంసార మిద మత్యన్త మసారం త్యజతః సుఖమ్. 89
దుఃఖ మే వాస్తి న సుఖం యస్మాత్ త దుపలక్ష్యతే,
దుఃఖార్తస్య ప్రతీకారే సుఖసంజ్ఞా విధీయతే.' 90

కౌణ్డిన్యో బ్రూతే 'ఏవ మేవ.' తతోఽహం తేన శోకాకులేన బ్రాహ్మణేన శప్తః 'య ద ద్యారభ్య మణ్డూకానాం వాహనం భవిష్య సీ' తి. అథ కశ్చి ద్బ్రాహ్మణ ఉవాచ.—'కపిలోపదేశా ద్విశ్రాన్తం తే హృదయమ్. తథా హి; శృణు.

సఙ్గః సర్వాత్మనా త్యాజ్యః సచేత్ త్యక్తుం న శక్యతే,
సద్భిః స హైవ కర్తవ్యః సతాం సఙ్గో హి భేషజమ్. 91

అన్య చ్చ,— కామఃసర్వాత్మనా హేయః సచేద్ధాతుం నశక్యతే,
స్వభార్యాం ప్రతికర్తవ్యః సైవ తస్య హి భేషజమ్.' 92

ఏత చ్ఛ్రుత్వా స కౌణ్డిన్యః కపిలోపదేశామృతప్రశాన్తశోకానలో యథావిధి దణ్డగ్రహణం కృతవాన్.

అతో బ్రాహ్మణశాపాన్మణ్డూకాన్ వోఢు మత్ర తిష్ఠామి. అనన్తరం తేన మణ్డూకేన గత్వా మణ్డూకనాథస్య జాలపాద నామ్నోఽగ్రే తత్ కథితమ్. తతః సమాగత్య మణ్డూకనాథ స్తస్య సర్పస్య పృష్ఠ మారూఢవాన్. న చ సర్ప స్తం పృష్ఠే కృత్వా చిత్రపదక్రమం బభ్రామ. పరేద్యు శ్చలితు మసమర్థం తం మణ్డూకనాథోఽవదత్.—'కి మద్య భవాన్ మన్దగతిః?'

సర్పో బ్రూతే 'దే వాహారవిరహా దసమర్థోఽస్మి.' మణ్డూకనాథోఽవదత్ 'అస్మదాజ్ఞయా మణ్డూకాన్ భక్షయ.' తతో 'గృహీతోఽయం ప్రసాద' ఇత్యుక్త్వా క్రమశః స మణ్డూకాన్ ఖాదతి. అథ నిర్మణ్డూకం సరో విలోక్య మణ్డూకనాథోఽపి తేన ఖాదితః.

అతోఽహం బ్రవీమి 'స్కన్ధే నాపి వహేచ్ఛత్రూ ని' త్యాది. 'దేవ, యాత్విదానీం పురావృత్తాఖ్యానకథనమ్. సర్వథా సన్ధేయోఽయం హిరణ్యగర్భో రాజా సన్ధీయతా మితి మే మతిః.' రాజోవాచ 'కోఽయం భవతో విచారః? యతో జిత స్తావదయ మస్మాభి స్తతో య ద్యస్మ త్సేవయా వసతి, త దాస్తామ్. నో చే ద్విగృహ్యతామ్.'

అత్రాన్తరే జమ్బూద్వీపా దాగత్య శుకే నోక్తమ్—'దేవ, సింహళద్వీపస్య సారసో రాజా సమ్ప్రతి జమ్బూద్వీప మాక్రమ్యావతిష్ఠతే.' రాజా తం ససమ్భ్రమ మాహ.—'కిం కిమ్?' శుకః పూర్వోక్తం కథయతి. గృధ్రో బ్రూతే.—'సాధు రే చక్రవాక మన్త్రిన్ సర్వజ్ఞ సాధు!' రాజా సకోప మాహ 'ఆస్తాం తావ దయం, గత్వా తం సమూల మున్మూలయామి.' దూరదర్శీ విహస్యాహ.—

'న శరన్మేఘవ త్కార్యం వృథైవ ఘనగర్జితమ్,
పర స్యార్థ మనర్థం వా ప్రకాశయతి నో మహాన్. 93

అపరం చ,—

ఏకదా న విగృహ్ణీయాత్ బహూన్ రాజాఽభిఘాతినః,
సదర్పోఽ ప్యురగః కీటై ర్బహుభి ర్నశ్యతే ధ్రువమ్.

దేవ, కిమితో వినా సన్ధానం గమన మస్తి? తదాఽస్మత్పశ్చాత్ ప్రకోపోఽనేన కర్తవ్యః.

యోఽర్థతత్త్వ మవిజ్ఞాయ క్రోధ స్యైవ వశం గతః,
స తథా తప్యతే మూఢో బ్రాహ్మణో నకులా దివ.' 95

రాజా పృచ్ఛతి 'కథ మేతత్?' దూరదర్శీ కథయతి.—

కథా. ౯.

అస్త్యుజ్జయిన్యాం మాధవో నామ బ్రాహ్మణః. తస్య బ్రాహ్మణీ ప్రసూతా బాలాపత్యరక్షణార్థం బ్రాహ్మణ మవస్థాప్య స్నాతుం గతా. తస్మిన్ కాలే బ్రాహ్మణాయ రాజ్ఞః పార్వణశ్రాద్ధం దాతు మాహ్వాన మాగతమ్. త చ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణః సహజదారిద్ర్యా దచిన్తయత్.—'యది సత్వరం న గచ్ఛామి, తదాఽన్యః కశ్చి చ్ఛ్రుత్వా శ్రాద్ధం గ్రహీష్యతి.

ఆదానస్య ప్రదానస్య కర్తవ్యస్య చ కర్మణః,
క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్. 96

కిం తు, బాలక స్యాత్ర రక్షకో నాస్తి. తత్ కిం కరోమి? యాతు. చిరకాల పాలిత మిమం నకులం పుత్రనిర్విశేషం బాలకరక్షాయాం వ్యవస్థాప్య యామి.' తథా కృత్వా గతః. తత స్తేన నకులేన బాలకసమీప మాగచ్ఛన్ కృష్ణసర్పో దృష్ట్వా వ్యాపాద్య కోపాత్ ఖణ్డం ఖణ్డం కృత్వా ఖాదితః. తతోఽసౌ నకులో బ్రాహ్మణ మాయాన్త మవలోక్య రక్తవిలిప్తముఖపాదః సత్వర ముపాగత్య బ్రాహ్మణస్య చరణయో

ర్లులోఠ. తతోఽసౌ బ్రాహ్మణ స్తం తథావిధం దృష్ట్వా 'మమ పుత్రోఽనేన భక్షిత' ఇతి బుద్ధ్యా వ్యాపాదితవాన్. అనన్తరం యావ దసా వాగత్య పశ్యతి తావ ద్బాలకః సుస్థః, సర్ప శ్చ వ్యాపాదితః త దుపకర్తారం నకులం నిరూప్య మహా న్తం సన్తాప మవా ప్తవాన్.

అతోఽహం బ్రవీమి 'యోఽర్థతత్త్వమవిజ్ఞాయే' త్యాది.

అపరం చ,—

కామః క్రోధ స్తథా లోభో హర్షో మానో మద స్తథా,
షడ్వర్గ ముత్సృజే దేన మస్మిం స్త్యక్తే సుఖీ భవేత్. 97

రాజాఽఽహ,—'మన్త్రిన్, ఏష తే నిశ్చయః.' మన్త్రీ బ్రూతే 'ఏవ మేవ. యతః,—

స్మృతి శ్చ పరమార్థేషు వితర్కో జ్ఞాననిశ్చయః,
దృఢతా మన్త్రగుప్తి శ్చ మన్త్రిణః పరమో గుణాః. 98

తథా చ,—సహసా విదధీత న క్రియా
మవివేకః పర మాపదాం పదమ్,
వృణ తే హి విమృశ్యకారిణం
గుణలుబ్ధాః స్వయమేవసంపదః. 99

త ద్దేవ, య దీదానీ మస్మద్వచనం క్రియతే, తదా సన్ధాయ గమ్యతామ్. యతః,—

య ద్య ప్యుపాయా శ్చత్వారో నిర్దిష్టాః సాధ్యసాధనే,
సంఖ్యామాత్రం ఫలం తేషాం సిద్ధిః సామ్ని వ్యవస్థితా.'

రాజాఽఽహ — 'కథ మేవం సంభవతి?' మన్త్రీ బ్రూతే— 'దేవ, సత్వరం భవిష్యతి. యతః,—

మృద్ఘటవత్ సుఖభేద్యో దుస్సంధానశ్చ దుర్జనో భవతి,
సుజన స్తు కనకఘటవ ద్దుర్భేద్య శ్చాశు సంధేయః.

అపరం చ,—

అజ్ఞః సుఖ మారాధ్యః సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః,
జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మాఽపి నరం న రఞ్జయతి. 102

విశేషత శ్చాయం ధర్మజ్ఞో రాజా, సర్వజ్ఞో మన్త్రీ చ. జ్ఞాత మేత న్మయా పూర్వం మేఘవర్ణవచనాత్ తత్కృతకార్యసందర్శనాచ్చ. యతః,

కర్మానుమేయాః సర్వత్ర పరోక్షగుణవృత్తయః,
తస్మాత్ పరోక్షవృత్తీనాం ఫలైః కర్మ విభావయేత్.'

రాజాఽఽహ '…ల ముత్తరోత్తరేణ యథాభిమత మనుష్ఠీయతామ్.' తతో గృధ్రో మహామన్త్రీ 'తత్ర తథావ్యం కర్తవ్యమ్' ఇత్యుక్త్వా దుర్గాభ్యన్తరం చలితః.

తతః ప్రణిధిబకే నాగత్య రాజ్ఞో హిరణ్యగర్భస్య నివేదితమ్.—'దేవ, సన్ధిం కర్తుం మహామన్త్రీ గృధ్రోఽస్మత్సమీప మాగచ్ఛత్.' రాజహంసో బ్రూతే.—'మన్త్రిన్, పునః సంబన్ధినా కేనచి దత్రాగన్తవ్యమ్.' సర్వజ్ఞో విహస్యాహ— 'దేవ, నశఙ్కాస్పద మేతత్. యతో మహాశయోఽసౌ దూరదర్శీ. అథవా స్థితి రియం మన్దమతీనామ్. కదాచి చ్ఛఙ్కైవ న క్రియతే; కదాచిత్ సర్వత్ర శఙ్కా. తథా హి;—

సరసి బహుశ స్తారాచ్ఛాయే క్షణాత్ పరివఞ్చితః,
కుముదవిటపాన్వేషీ హంసో నిశాసు విచక్షణః,

న దళతి పున స్తారాశఙ్కీ దివాఽపి సితోత్పలం,
కుహకచకితో లోకః సత్యేఽప్యపాయ మవేక్షతే. 104
దుర్జనదూషితమనసః సుజనే ష్వపి నాస్తి విశ్వాసః,
బాలః పాయసదగ్ధో దధ్యపి ఫూత్కృత్య భక్షయతి.

తద్దేవ, యథాశక్తి తత్పూజార్థం రత్నోపహారాదిసామగ్రీ సజ్జీక్రియతామ్.' తథాఽనుష్ఠితే సతి, గృధ్రో మన్త్రీ దుర్గద్వారా చ్చక్రవాకేణోపగమ్య సత్కృత్యానీయ రాజదర్శనం కారితో, దత్తాసనే చోపవిష్టః. చక్రవాక ఉవాచ.—'యుష్మదాయత్తం సర్వమ్; స్వేచ్ఛయోపభుజ్యతా మిదం రాజ్యమ్.' రాజహంసో బ్రూతే—'ఏవ మేవ.' దూరదర్శీ బ్రూతే.—'ఏవ మే వైతత్. కిం త్విదానీం బహుప్రపఞ్చనం నిష్ప్రయోజనమ్. యతః,—

లుబ్ధ మర్థేన గృహ్ణీయాత్ క్రుద్ధ మఞ్జలికర్మణా,
మూర్ఖం ఛన్దానురోధేన యాథాతథ్యేన పణ్డితమ్. 106

అన్య చ్చ,—

సద్భావేన హరే న్మిత్రం సంభ్రమేణ తు బాన్ధవాన్,
స్త్రీభృత్యౌ దానమానాభ్యాం దాక్షిణ్యే నేతరాన్ జనాన్.

త దిదానీం సంధాయ గమ్యతామ్. మహాప్రతాప శ్చిత్రవర్ణో రాజా' చక్రవాకో వక్తి 'యథా సన్ధానం కార్యం, తద ప్యుచ్యతామ్.' రాజహంసో బ్రూతే.—'కతిప్రకారాః సంధీనాం సంభవన్తి?' గృధ్రో వదతి.—'కథయామి శ్రూయతామ్.—

బలీయసాఽభియుక్త స్తు నృపో నాన్యప్రతిక్రియః,
ఆపన్నః సంధి మన్విచ్ఛేత్ కుర్వాణః కాలయాపనమ్.

కపాల ఉపహార శ్చ సన్తానః సంగత స్తథా,
ఉపన్యాసః ప్రతీకారః సంయోగః పురుషాన్తరః. 109
అదృష్టనర ఆదిష్ట ఆత్మాదిష్ట ఉపగ్రహః,
పరిక్రయ స్తథోచ్ఛిన్న స్తథా చ పరభూషణః. 110
స్కన్ధోపనేయసన్ధి శ్చ షోడ శైతే ప్రకీర్తితాః,
ఇతి షోడశకం ప్రాహుః సంధిం సంధివిదో జనాః. 111
కపాలసంధి ర్విజ్ఞేయః కేవలం సమసంధితః,
సంప్రదానా ద్భవతి య ఉపహారః స ఉచ్యతే. 112
సన్తానసన్ధి ర్విజ్ఞేయో దారికాదానపూర్వకః,
సద్భి స్తు సంగతః సన్ధి ర్మైత్రీపూర్వ ఉదాహృతః. 113
యావదాయుః ప్రమాణ స్తు సమానార్థప్రయోజనః,
సమ్పత్తౌ వా విపత్తౌ వా కారణై ర్యో న భిద్యతే. 114
సంగతః సన్ధి రేవాయం ప్రకృష్టత్వాత్ సువర్ణవత్,
తథాఽన్యైః సన్ధికుశలైః కాఞ్చనః స ఉదాహృతః. 115
ద్రవ్యసిద్ధిం సముద్దిశ్య సంధి శ్చ క్రియతే యతః,
స ఉపన్యాసకుశలై రుపన్యాస ఉదాహృతః. 116
మయాఽస్యోపకృతం పూర్వం మమాప్యేష కరిష్యతి,
ఇతి యః క్రియతే సంధిః ప్రతీకారః స ఉచ్యతే. 117
ఉపకారం కరో మ్యస్య మమా ప్యేష కరిష్యతి,
అయం చాపి ప్రతీకారో రామసుగ్రీవయో రివ. 118
ఏకార్థాం సమ్య గుద్దిశ్య క్రియాం యత్ర హి గచ్ఛతి,
ససంహితప్రమాణ స్తు స చ సంయోగ ఉచ్యతే. 119

ఆవయో ర్యోధముఖ్యైస్తు మదర్థః సాధ్యతా మితి,
యస్మి న్పణస్తు క్రియతే స సన్ధిః పురుషాన్తరః. 120
త్వ యైకేన మదీయోఽర్థః సంప్రసాధ్య స్త్వసా వితి,
యత్ర శత్రుః పణం కుర్యాత్ సోఽదృష్టపురుషః స్మృతః
యత్ర భూమ్యేకదేశేన పణేన రిపు రూర్జితః,
సంధీయతే సన్ధివిద్భి రాదిష్టః స ఉదాహృతః. 122
స్వసైన్యేన తు సన్ధాన మాత్మాదిష్ట ఉదాహృతః,
క్రియతే ప్రాణరక్షార్థం సర్వదానా దుపగ్రహః. 123
కోశాంశే నార్ధకోశేన సర్వకోశేన వా పునః,
శిష్టస్య ప్రతిరక్షార్థం పరిక్రియ ఉదాహృతః. 124
భువాం సారవతీనాం తు దానా దుచ్ఛిన్న ఉచ్యతే,
భూమ్యుత్థఫలదానేన సర్వేణ పరభూషణః. 125
పరిచ్ఛిన్నం ఫలం యత్ర ప్రతిస్కన్ధేన దీయతే,
స్కన్ధోపనేయం తం ప్రాహుః సంధిం సంధివిచక్షణాః.
పరస్పరోపకార స్తు మైత్త్రీ సంబన్ధజ స్తథా,
ఉపహార శ్చ విజ్ఞేయా శ్చత్వార శ్చైవ సంధయః. 127
ఏక ఏ వోపహార స్తు సన్ధి రేవ మతో మమ,
ఉపహారవిభేదా స్తు సర్వే మైత్త్రవివర్జితాః. 128
అభియోక్తా బలీయస్త్వా దలబ్ధ్వా న నివర్తతే,
ఉపహారా దృతే తస్మాత్ సంధి రన్యో న విద్యతే.' 129

రాజాఽఽహ 'భవన్తో మహాపణ్డితాః, త దత్రాస్మాకం యథాకార్య ముపదిశ్యతామ్.' దూరదర్శీ బ్రూతే.— ఆః! కి మేవ ముచ్యతే!

ఆధివ్యాధిపరీతాపై రద్య శ్వో వా వినాశినే,
కో హి నామ శరీరాయ ధర్మాపేతం సమాచరేత్
జలాన్త శ్చన్ద్రచపలం జీవితం ఖలు దేహినామ్,
తథావిధ మితి జ్ఞాత్వా శశ్వత్ కల్యాణ మాచరేత్
మృగతృష్ణోపమం వీక్ష్య సంసారం క్షణభఙ్గురమ్,
సుజనైః సంగతం కుర్యా ద్ధర్మాయ చ సుఖాయ చ.

త న్మమ సమ్మతేన త దేవ క్రియతామ్. యతః,—

అశ్వమేధసహస్రాణి సత్యం చ తులయా ధృతమ్.
అశ్వమేధసహస్రా ద్ధి సత్య మే వాతిరిచ్యతే. 133

అత స్సత్యాభిధానదివ్యపురస్సరయో ర ప్యనయో ర్భూపాలయోః కాఞ్చనాభిధానసన్ధి ర్విధీయతామ్.' సర్వజ్ఞో వదతి 'ఏవ మస్తు.' తతో వస్త్రోపహారాదినా స మన్త్రీ దూరదర్శీ పూజితః. ప్రహృష్టమనా శ్చక్రవాకం గృహీత్వా మయూరస్య రాజ్ఞః సమీపం గతః. తత్ర చిత్రవర్ణేన రాజ్ఞా సర్వజ్ఞో గృధ్రవచనా ద్బహుమానదానపురస్సరం సంభాషితః తథావిధం సంధిం స్వీకృత్య రాజహంససమీపం ప్రస్థాపితః. దూరదర్శీ బ్రూతే 'దేవ, సిద్ధం నః సమీహితమ్, ఇదానీం స్వస్థాన మేవ విన్ధ్యాచలం ప్రతి గమ్యతామ్.' అథ సర్వే స్వస్థానం ప్రాప్య మనోఽభిలషితం ఫలం ప్రాప్నువ న్నితి.

విష్ణుశర్మ ణోక్తమ్.—'అపరం కిం కథయామి? త దుచ్యతామ్' రాజపుత్రా ఊచుః—'ఆర్య, తవ ప్రసాదాత్ సకలరాజ్యవ్యవహారాఙ్గం జ్ఞాతమ్, తతః సుఖినో భూతా వయమ్.' విష్ణుశర్మోవాచ. యద్య ప్యేవం తథాఽపి అపర మపీద మస్తు.—

సద్భిః సర్వమహీభుజాంవిజయినా మస్తు ప్రమోదః సదా
సన్తః సన్తు నిరాపదః సుకృతినాం కీర్తిశ్చిరం వర్ధతామ్,
నీతి ర్వారవిలాసి నీవ సతతం వక్షఃస్థలే రాజతామ్
వక్త్రం చుమ్బతు మన్త్రిణా మహరహ ర్భూయా
న్మహా నుత్సవః. 134

అన్యచ్చాస్తు.—

ప్రాలేయాద్రేః సుతాయాః ప్రణయనివసతి
శ్చన్ద్రమౌళిః స యావ
ద్యావల్లక్ష్మీ ర్మురారే ర్జలద ఇవ తడి
న్మానసే విస్ఫురన్తీ,
యావత్ స్వర్ణాచలోఽయం దవదహనసమో
యస్య సూర్యః స్ఫులిఙ్గ
స్తావ న్నారాయణేన ప్రచరతు రచితః
సఙ్గ్రహోఽయం కథానామ్. 135

అపరం చ,—

శ్రీమాన్ ధవలచన్ద్రోఽసౌ జీయా న్మాణ్డలికో రిపూన్,
యేనాఽయంసఙ్గ్రహో యత్నా ల్లేఖయిత్వా ప్రచారితః.

ఇతి హితోపదేశే సన్ధిర్నామ చతుర్థః
కథాసఙ్గ్రహః సమాప్తః.

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1931

సంస్కృతగ్రంథములు.

ఆపస్తంబగృహ్యసూత్రములు	...	0	2
ఋగ్వేదసంధ్యావందనము, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	2
ఋగ్వేదపూర్వప్రయోగాదర్శము, సస్వరము	...	2	0
ఋగ్వేదశ్రాద్ధప్రయోగము, ఆశ్వలాయనము. చిన్నసైజు	...	0	4
శ్రీవైష్ణవఆహ్నికము, చిన్నసైజు	...	0	4
శ్రీవైష్ణవశ్రాద్ధప్రయోగము,,	...	0	4
సూర్యనమస్కారము ,,	...	0	1
దేవతార్చన ,,	...	0	1
సంధ్యావందనభాష్యము, చక్కనిప్రతి	...	0	8
వ్రతరత్నాకరము, ప్రథమభాగము	...	0	10
వ్రతరత్నాకరము, ద్వితీయభాగము	...	1	2
మంత్రప్రశ్నములు, మూలము	...	0	8
,, సస్వరము	...	0	6
కాలామృతము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	1	4
శ్రీపతి, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	1	8
బృహజ్జాతకము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము, చక్కనిప్రతి, నూతన ముద్రితము	...	1	8
ముహూర్తదర్పణము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	14
జాతకచంద్రిక, గోపాలరత్నాకరము, సాంధ్ర తాత్పర్యము		0	8
సర్వార్థచింతామణి	...	0	12
ఛప్పన్నము, ప్రశ్నశాస్త్రము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	6
షోడశప్రశ్నరత్నావళి, నెపోలియన్ అనుష్ఠించినప్రశ్నగ్రంథము నకు తెనుగు	...	0	8
నక్షత్రచూడామణి, చక్కనిప్రతి	...	0	8
భృగుసూత్రములు, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	0	6
భావార్థచంద్రిక ,,	...	0	8
అభుతాచరము ,,	...	0	12
వృద్ధపరాశరము ,,	...	0	10
అష్టకవర్గు, సాంధ్ర తాత్పర్యము, చక్కనిప్రతి	...	0	4

కేరళప్రశ్నము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	8
సనత్కుమారగృహవాస్తువు ,,	...	0	8
మయవాస్తువు ,,	...	0	8
వాస్తుసర్వస్వము ,,	...	0	4
జలార్గళశాస్త్రము ,,	...	0	4
వనమూల (వర్ష ఫణి) ,,	...	0	8
గౌళిశాస్త్రము, తెనుగు	...	0	2
శకునశాస్త్రము	...	0	4
స్వప్నశాస్త్రము	...	0	8
శంఖలిఖితస్మృతి ,,	...	0	2
బుధస్మృతి ,,	...	0	2
బృహస్పతిస్మృతి ,,	...	0	8
దేవలస్మృతి	...	0	8
శాంకరగీతాభాష్యము, క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము, చిన్నసైజు	...	0	8
అపరోక్షానుభూతి, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు	...	0	4
వివేకచూడామణి, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	12
హరిమీడేస్తోత్రము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	4
ఆత్మబోధము ,,	...	0	4
సౌందర్యలహరి, ఆంధ్రటీకాసహితము, చక్కనికూర్పు	...	0	4
శివగీతా, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు	...	0	10
రామగీతా, సటీక ,,	...	0	6
భగవద్గీతలు, మూలము	...	0	6
భగవద్గీతలు, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము, చిన్నసైజు	...	0	10
డిటో కాలికోబైండు	...	1	4
భగవద్గీతలు, శ్రీరామచంద్ర సరస్వతీకృత ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము, మతత్రయభాష్యములనుండి అనేకఅంశము లిందుచేర్చి శ్లోకానుక్రమణికతో చక్కగ ముద్రింపఁబడినది...		2	12

భగవద్గీతలు, చిన్నసైజు, శ్రీ అనిబిసెంటుగారి ఇంగ్లీషు తర్జుమాసహితము		0	8
ఉత్తరగీతా, సటీక, చిన్నసైజు, మంచికాగితములు	...	0	10
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	2
అద్వైతానుభూతి	...	0	2
ఆత్మానాత్మవివేకము	...	0	4
ఆత్మవిద్యావిలాసము	...	0	6
భోజచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	0
విక్రమార్కచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	0
భర్తృహరిసుభాషితము, ఆంధ్రపద్యతాత్పర్యసహితము, అట్టబైండు		0	14
లఘుకౌముది, చక్కనికూర్పు, సటిప్పణము	...	0	12
శబ్దమంజరి, చక్కనికూర్పు, శుద్ధప్రతి	...	0	4
తిజన్తమఞ్జరీ, ధాతుమఞ్జరీ	...	0	8
కావ్యప్రకాశిక, సవ్యాఖ్యానము	...	3	8
చంద్రాలోకము, సంస్కృతాంధ్రటీకాసహితము	...	0	8
శ్రీగుణరత్నకోశము, సటీక	...	0	4
ముకుందమాలా, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	4
సనాతనమానవధర్మములు, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు	...	0	4
ప్రాతఃస్మరణ, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	2
నవగ్రహస్తోత్రము	...	0	4
పరమేశ్వరస్తోత్రకదంబము, శుద్ధప్రతి	...	0	6
దేవీస్తోత్రకదంబము, చిన్నసైజు	...	0	6
శంకరాచార్యస్తోత్రాది	...	0	8
లక్ష్మీహృదయము, నారాయణహృదయము	...	0	8
ఇంద్రాక్షీశివకవచము	...	0	2
మృత్యుంజయమానసికపూజ	...	0	1
రామబ్రహ్మమానసికపూజ, చిన్నసైజు	...	0	
విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రము, నామావళీసహ	...	0	4

లలితాసహస్రనామము, త్రిశతీ. పంచదశీస్తోత్రము వగైరా, నామావళీ సహితము, చిన్నసైజు	...	0	8
సహస్రనామకదంబము	...	0	12
దేవీఖడ్గమాల	...	0	1
భజగోవిందము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	2
రామకర్ణామృతము, ఆంధ్రపద్యతాత్పర్యసహితము, శుద్ధప్రతి		1	8
లక్ష్మీనృసింహస్తోత్రము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	2
కృష్ణకర్ణామృతము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	8
శివానందలహరి, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	12
దక్షిణామూర్తిస్తోత్రము ,,	...	0	2
నీతిశాస్త్రము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	
సనత్సుజాతీయము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	8
సప్తర్షిస్తోత్రము, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	2
దేవీమానసికపూజ ,,	...	0	1
శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	1	8
శ్యామలాదండకము, సటీక	...	0	2
రసప్రదీపిక, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	12
గదనిగ్రహము, సోఢలకృతము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	2	8
శార్ఙ్గధరసంహిత, క్రొత్తకూర్పు ,,	...	3	0
డిటో మేలుప్రతి ,,	...	3	12
కుమారతంత్రము, రావణకృతము ,,	...	0	6
ఇలాజుల్ గుర్బా, యునానివైద్యగ్రంథములలో మిక్కిలి యుత్తమమైనది, ఉర్దూకు తర్జుమా, కాలికోబైండు	...	3	0
వైద్యశతశ్లోకి, సాంధ్రతాత్పర్యము.	...	0	6
అనుపానమంజరి ,,	...	0	8
నాడీజ్ఞానము ,,	...	0	4

		ప్రతి 1-కి రూ.
లోలింబరాజీయము ,,	...	0
భేషజకల్పము ,,	...	0
శార్ఙ్గధరకృతత్రిశతి ,,	...	0
సుశ్రుతశారీరము ,,	...	2
చక్రదత్త, తాత్పర్యము	...	3
రాజమార్తాండము ,,	...	0
కాలజ్ఞానము ,,	...	0
వృక్షాయుర్వేదము,,	...	0
శివవైద్యచింతామణి	...	2
అజీర్ణమంజరి	...	0
దేవీసప్తశతి, చక్కనికూర్పు, చిన్నసైజు	...	0
అమరము, మూలము, మూడుకాండలు, శుద్ధప్రతి	...	0
అమరము, సటీక, ఇంగ్లీషుఅర్థసహితము, చక్కనిప్రతి	...	1
గురుబాలప్రబోధిక, చిన్నసైజున రామాశ్రమీయాద్యనేక గ్రంథముల సహాయముతో చక్కగ పరిష్కరించి అకారాదిఅనుక్రమణికతో ముద్రించి యున్నాము, కాలికోబైండు	...	4
నానార్థరత్నమాల, చక్కనికూర్పు	...	1
ధనంజయనిఘంటువు, ఆంధ్రటీకానుక్రమణికాసహితము	...	0

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు వ
దొరకును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
202, ఎస్ప్లనేడ్ చెన్నపురి. ఈ

END OF
TITLE